

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Centrum školského managementu

PhDr. Mihad Mujanović

Školství v tranzici:

Srovnání vzdělávací soustavy v Česku, Bosně a Hercegovině,
Chorvatsku a Srbsku na počátku 21. století

Education in Transition:

Comparison of the Educational System in the Czech Republic, Bosnia
and Herzegovina, Croatia and Serbia in the Early 21st century

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Studijní program: Specializace v pedagogice (N7507)

Studijní obor: N MNGMT (6208T185)

Vedoucí práce: PhDr. Václav Trojan, Ph.D.

2014

DISCAS OPORTET
QUAMDIU EST
QUOD NESCIAS

Prohlašuji, že závěrečnou práci jsem vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně a citoval všechny použité prameny a literaturu. Dále prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze dne

.....

podpis

Abstrakt

Předkládaná práce srovnává vzdělávací systémy Česka, Bosny a Hercegoviny, Chorvatska a Srbska v období celospolečenské transformace po pádu komunistických režimů roku 1990. Výběr zemí je dán jejich společnou historickou zkušeností, blízkými socioekonomickými poměry a sdílenou vizí nevyhnutelné demokratizace a evropské integrace (v Srbsku po roce 2000). V diachronní části komparace je hlavní důraz kladen na rozbor ústavního zakotvení vzdělávání, školské legislativy a vládních a ministerských strategických dokumentů. V tomto ohledu se čtveřice zemí nebývale podobá; ústavy se vzdělávání dotýkají jen okrajově, zato příslušné zákony jsou značně rozsáhlé a obměňují se stejně často jako volení zástupci politické reprezentace. Dlouhodobé plány rozvoje zprvu slepě kopírovaly evropské reformní trendy, poté se více zaměřily na konkrétní opatření v místních podmínkách. V synchronní části komparace je zvláštní pozornost věnována současným parametrům školského systému a základní školské statistice na jednotlivých stupních vzdělávání od předprimárního po terciární. Ani zde nejsou zřetelné výraznější odchylky, byť jednotlivé země si uchovávají jistou míru specifik. Zásadnější rozdíly jsou patrné jen u výkonnosti a efektivity systémů, dostupnosti a dopadů jimi poskytovaného vzdělávání.

Klíčová slova

srovnávací analýza, vzdělávací systém, transformace, Bosna a Hercegovina, Česko, Chorvatsko, Srbsko

Abstract

The present work compares the educational systems in the Czech Republic, Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia in the period of political, economic and social transformation after the fall of the communist regimes in 1990. These states were chosen considering their shared historical experience, similar social and economic conditions and shared vision of the inevitable democratization and European integration (in Serbia after 2000). In a diachronic comparison, a special emphasis is put on the analysis of the constitutional anchoring of the education, education legislation and government and ministerial strategic documents. In this respect, all four countries are nearly identical; the constitutions mention education only marginally, but the relevant laws are very voluminous and they are changing as often as elected political representatives. At first, long-term development plans blindly followed European reform trends, then these plans were more focused on specific measures under local conditions. In a synchronous comparison the special attention is paid to the current parameters of the educational systems and basic educational statistics at various levels of education from pre-primary to tertiary education. There were no apparent significant deviations, although individual countries retain a certain degree of particularity. Fundamental differences are seen between performance and system efficiency, availability and impact of provided education.

Key words

comparative analysis, educational system, transformation, Bosnia and Herzegovina, Czech Republic, Croatia, Serbia

Obsah

Od převratu k tranzici.....	7
Česko	13
Bosna a Hercegovina	24
Chorvatsko.....	43
Srbsko	53
Předprimární stupeň	61
Primární stupeň	64
Sekundární stupeň	69
Terciární stupeň.....	74
Závěr.....	81
Přílohy	87
Zdroje a prameny	91
Internetové zdroje	91
Sekundární literatura	92
Vládní a ministerské dokumenty.....	93
Zákony a smlouvy	96
Ostatní dokumenty	98
Statistické zdroje.....	99
Kvalifikační práce.....	102

Od převratu k tranzici

Česko, Bosna a Hercegovina, Chorvatsko a Srbsko v nedávné době prošly významnými společenskými, politickými a hospodářskými změnami, které podnítil přechod od socialistického zřízení na zřízení liberálně demokratické. Tento dlouhodobý a nesnadný proces ve všech státech započal rokem 1990, kdy se uskutečnily první svobodné volby po desetiletí komunistické nesvobody.

V Česku se od té doby postupně rozvíjela demokracie podle západního vzoru. V Chorvatsku a Bosně a Hercegovině politické uvolnění po dekadách vlády jedné strany vedlo k nárůstu dříve potlačovaného nacionalismu a následně k vypuknutí válečného konfliktu mezi zdejšími národy – v jadranské republice v letech 1991–1995 a v „malé Jugoslávii“ v letech 1992–1995. Teprve až poté došlo k obnovení více či méně funkčního státního zřízení na demokratických principech; v Chorvatsku razantněji po skonu autoritativního prezidenta Franja Tuđmana roku 1999. V Srbsku se u moci udržela bývalá vládnoucí oligarchie, která se namísto socialismu zaštitila nacionalismem, nicméně její autoritářské způsoby nakonec roku 2000, kdy byl v prezidentských volbách poražen Slobodan Milošević, vyústily ve změnu režimu a postupnou demokratizaci země.

Jedním z podstatných momentů celospolečenské transformace byla oblast vzdělání a vzdělávání. Ta ostatně patří mezi priority každé rozvinuté či rozvíjející se společnosti, jelikož podporuje nejen všestranný rozvoj duševních a fyzických stránek lidského kapitálu, ale také společenský a ekonomický pokrok. Nicméně vědomí, že všeobecný rozvoj není možný bez rozvoje vzdělávání, bylo třeba ve zkoumaných zemích soustavně budovat a kultivovat.

Zde předkládaná práce se pokouší srovnat školskou soustavu v Česku, Bosně a Hercegovině, Chorvatsku a Srbsku právě v období nastíněné transformace. Snahou autora je alespoň rámcově zodpovědět otázku, kdy vznikla potřeba reformy, odkud změny čerpaly inspiraci, v jakém legislativním rámci se jednotlivé vzdělávací systémy pohybovaly po pádu nedemokratického společenského zřízení a jaké jsou dnes jejich základní charakteristiky.

Srovnání českého, bosenskohercegovského, chorvatského a srbského modelu nebylo vybráno nijak náhodně, mají totiž mnoho společného a výrazně se odlišují jen v nepatrných detailech. Při analýze vzdělávacích soustav bylo možné vycházet z předpokladu, že:

- 1) všechny čtyři systémy jsou ovlivněné společnou historickou zkušeností. Jejich prvotním vzorem byly normy a reformy prosazované v Habsburské monarchii do roku 1918. Mimo rakouské císařství se nacházelo pouze Centrální Srbsko s Bělehradem;
- 2) zkoumané modely sdílejí i zkušenost socialistického školství po druhé světové válce, třebaže jugoslávská cesta „samosprávného řízení“ byla v mnoha aspektech výjimečná;
- 3) analyzované státy v nedávné době prošly významnou společenskou, politickou a ekonomickou proměnou, tj. ze zemí socialistických či tzv. lidově demokratických s centrálně plánovanou ekonomikou se změnily v země s parlamentní demokracií a tržním hospodářstvím. Struktura a výkon jednotlivých hospodářství byly přitom na počátku velmi podobné, teprve po čase se ukázalo, že jednotlivé cesty transformace přinášejí rozdílné výsledky. Ani jednomu ze států se ale nevyhnuly ekonomické propady, politické krize a projevy společenské deprese;
- 4) České země a postjugoslávské republiky usilují o hlubší euroamerickou integraci. Jejich primárním cílem bylo a je členství v Evropské unii. Srbsko se k sjednocujícímu proudu přidalo až po roce 2000. Čtveřice zemí se téměř současně zapojila do Boloňského procesu, a tudíž se aktivně podílí na vzniku evropské oblasti vysokého vzdělávání;
- 5) všechny republiky postrádají širokou a dlouhodobou bázi výzkumu vzdělávání, i když podmínky v Českých zemích jsou ve všech ohledech výrazně lepší; např. v Bosně a Hercegovině chybí dokonce i základní statistické údaje (sčítání lidu proběhlo roku 1991 a posléze až roku 2013);
- 6) Česko i tři země bývalé Jugoslávie se potýkají s dlouhodobým výrazným poklesem porodnosti, který dalekosáhle ovlivňuje podobu jejich vzdělávacích soustav. V českém případě jej tlumí masivní zahraniční přistěhovalectví, kdežto v Bosně a Hercegovině, Chorvatsku a Srbsku přizívuje hromadné vystěhovalectví do ciziny;
- 7) vybrané čtyři státy vydávají na vzdělávání podobnou částku vztaženou k procentu hrubého domácího produktu, Česko 4,4 % (2009)¹, Bosna a Hercegovina asi 5,2 % (2007)², Chorvatsko zhruba 4,3 % (2009)³ a Srbsko odhadem 4,5 % (2012)⁴.

¹ *Education at a Glance 2012: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing, 2012. ISBN 978-92-64-20104-0, s. 269.

² *Da li ograničenost vještina ograničava rast u Bosni i Hercegovini?* Dokument Svjetske banke, april 2010, s. 29. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/INTBOSNIAHERZ/Resources/DaLiOgranicenostVjestinaOgranicavaRastUBIHbos.pdf> [vid. 16. února 2014]

Na těchto sedmi bodech je patrné, že vzdělávací soustavy v uvedených zemích se z mnoha objektivních i subjektivních příčin podobají, jejich srovnání má tudíž vysokou relevanci. Nejen že z výkladu bude patrné, jakým reformním vývojem země prošly, ale také jak k němu v průběhu času přistupovala místní politická elita. V návaznosti na to bude možné pátrat po shodných znacích transformace vzdělávání, resp. provázanosti modernizace vzdělávání s pokroky v politické a hospodářské oblasti a v evropské integraci. Srovnání Česka, Bosny a Hercegovina, Chorvatska a Srbska v tomto ohledu skýtá široké možnosti, jelikož tyto země po roce 1990 prošly na rozdíl od Česku blízkého Slovenska, Polska a Maďarska zcela odlišným politickým a hospodářským vývojem.

Komparovat školské systémy zemí v tranzici, které přitom vykazují mnoho společných rysů, není příliš obvyklé. Zájem o vzájemné srovnání soustav není patrný ani v nástupnických státech SFR Jugoslávie. Častěji se reformující vzdělávací modely srovnávají s dotvořenými a v celosvětové soutěži úspěšnějšími zeměmi. Předkládaná práce si proto klade ambici být v tomto ohledu průkopnickou, ačkoli dostupný čas a zdroje k jejímu sepsání neskýtají přílišnou naději ve zdárný výsledek. Svůj účel splní ale už jen tím, že předloží nástin vývoje ve zmiňovaných státech a prokáže vztah mezi stavem reformy školství a úspěchem celospolečenské transformace. Závěry a výsledky, k nimž se práce dobere, nemusí být konečné, další bádání je může poopravit nebo zcela vyvrátit.

Je-li v textu užíván pojem transformace nebo tranzice, ostatně ten dal název i samotné práci, pak je tím v duchu politologické tranzitologie myšlena hluboká systémová a ideologická přeměna od nedemokracie k demokracii. Pojem transformace se užívá rovněž jako synonymum pro konsolidaci demokracie v postkomunistických státech střední, jihovýchodní a východní Evropy po roce 1989. V tomto ohledu se ujala koncepce čtyř fází podle Klause von Beymea, jež rozlišuje:

³ JARIĆ-DAUENHAUER, Nenad. *Hrvatska po izdavanju za znanost na začelju Europe!* [online článek] Jedná se o kvalifikovaný odhad. Dostupné z: <http://www.tportal.hr/scitech/znanost/214787/Hrvatska-po-izdavanju-za-znanost-na-zacelju-Europe.html> [vid. 16. září 2012]

⁴ *Strategija obrazovanja u Republici Srbiji do 2020. Godine*. Beograd, Vlada Republike Srbije, s. 8. [vládní dokument] Jedná se o kvalifikovaný odhad. Dostupné z: http://www.mpn.gov.rs/images/content/strategije/strategija_obrazovanje026_cyr.doc [vid. 16. února 2014]

1. *Constitutional consolidation* – konstituční neboli ústavní konsolidaci ve smyslu ustanovení a fungování ústavního systému či řádu;
2. *Representative consolidation* – konsolidaci systémů zájmových skupin a politických stran neboli obnovení stranického systému;
3. *Behavior consolidation* – konsolidaci poměrů (pravidel) u neformálních, nepřímých politických aktérů, jako např. armády, podnikatelů, radikálních skupin apod.;
4. *Civil society consolidation* – konsolidaci občanské společnosti.⁵

Uvedené čtyři fáze mají veskrze obecný charakter, těžko se měří a vyhodnocují, a proto bylo nezbytné stanovit jasnější a průkaznější ukazatele procesu konsolidace. Von Beyme následně přišel s konkrétnějšími podmínkami:

- *dvoje demokratické volby bez násilí shora či zdola*
- *akceptování změny moci politickými tábory;*
- *nízká fluktuace voličů;*
- *absence velkých antisystémových stran v systému;*
- *přijetí pravidel parlamentního systému většinou občanů.*⁶

Von Beymovo pojetí transformace je sice zajímavé, ale vzhledem k tomu, že bere v potaz převážně sféru politiky, značně omezené a pro potřeby této práce nedostačující. Nekritickým lpěním na stanoveném rámci bychom zcela pominuli neméně důležitou transformaci ekonomickou.

Politická a ekonomická transformace, obě zvláště i společně, měly totiž na školské systémy značný dopad. Zde je nutné vzít do úvahy, že tranzice ve čtveřici zkoumaných zemí probíhala v nestejném časovém období. Pokoušet se určit konkrétní léta je pro kontext této práce nadbytečné. Postačí jen, když konstatujeme, že nejraněji skončila v Česku, poté v Chorvatsku a nejpозději v Srbsku. V případě Bosny a Hercegoviny se lze domnívat, že stále ještě trvá (v systému dosud působí silné antisystémové strany a nedochází k akceptování změn mezi politickými tábory). A právě s ohledem na politickou a ekonomickou konsolidaci je možné uvažovat o tranzici školství, jinak řečeno školství v procesu tranzice. Školství s ohledem

⁵ Členění podle von BEYME, Klaus. *Parliamentary Democracy: Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789–1999*. New York, Macmillan Press, 2000. ISBN 978-0-312-22779-1, s. 207.

⁶ *Ibid.*, s. 208.

na tradici a společenskou roli v euroamerickém prostoru podléhá změnám pomaleji než jiné oblasti, a proto u něj můžeme očekávat konsolidaci v nových poměrech později než na politické scéně či v národním hospodářství. Podle jakých kritérií by se takováto transformace dala posuzovat, resp. její začátek a konec, odborná literatura protazím nenabízí spolehlivou odpověď.

S ohledem na výše řečené práce sleduje vývoj vzdělávacích soustav od roku 1990 do roku 2011. Na jedné straně je časový rámeček ohraničen prvními svobodnými volbami a na straně druhé rokem, který ze statistického hlediska přináší nejvíce hodnověrných informací – roku 2011 se uskutečnila sčítání lidu, byť s výjimkou Bosny a Hercegoviny. To ovšem neznamená, že se výklad bude omezovat jen na uvedené období. Bez jistého přesahu, zde až k počátku roku 2014, by ani nebylo možné události posledních dvou desetiletí přesvědčivě interpretovat.

Předkládaná stať je rozdělena na větší diachronní a menší synchronní část. První díl popisuje vývoj vzdělávacích systémů po roce 1990 v každém státě zvlášť, druhý díl se zaměřuje na výklad jednotlivých stupňů soustav pro všechny země společně.

Srovnání čtyř školských soustav vychází převážně z primárních zdrojů, neboť sekundární literatura je buď zastaralá, anebo se problematice věnuje bez potřebné šíře a hloubky. Výchozím pramenem kompozice jsou zákony jednotlivých zemí, konkrétně ústavy a školská legislativa, dále strategické dokumenty ministerstev školství a vlád (označované též jako záměry, strategie, plány a programy) a dokumenty statistických úřadů (ročenky, tiskové zprávy, bulletinů a časové řady).

Pro základní představu o společenském postavení vzdělání v daných zemích posloužily platné ústavy, které byly podrobeny hlubšímu rozboru. V Bosně a Hercegovině se kromě celostátní staly předmětem zájmu také konstituce entitní, tj. Federace Bosny a Hercegoviny a Republiky Srbské, a statut Distriktu Brčko.

Hlubší vhled do oboru přinesla analýza školské legislativy, zákonů týkajících se předprimárního, primárního, sekundárního, postsekundárního a terciárního vzdělávání a zákonů o pedagogických pracovnících, a to v celém sledovaném období. Zde bylo třeba vzít v úvahu, že přístup ke vzdělávání se v jednotlivých zemích liší, ať už formou a obsahem, tak provedením a působností schvalovaných norem. Pro čtveřici republik je charakteristické, že oblast vzdělá-

vání upravují četné předpisy, navíc jeden zákon střídá druhý, mnohé z nich v posledních dvou dekadách prodělaly četné novelizace či rozsáhlé úpravy.

Obsažnější informace o skutečném stavu vzdělávacích systémů přinesly až vládní a ministerské elaboráty, které zpracovávají střednědobé a dlouhodobé plány rozvoje. Jejich výhodou je kromě vznosných záměrů a proklamací o budoucím pokroku také reflexe uplynulého vývoje bez ideologického zkreslení. Výtahy z těchto úředních dokumentů nabízejí možnost srovnat vývoj priorit ve vzdělávání a jejich rozpracování do dílčích kroků. Stejně jako v případě legislativy pro dotčené země s výjimkou Srbska platí, že vyprodukovaly a schválily ohromné množství podkladů, které se nezdálo, že minuly účinkem.

Výstupy statistických úřadů jsou celkem hodnověrné, byť ne vždy jsou prezentovány srozumitelně a v relevantním kontextu. Kvalita a dostupnost údajů korespondují s efektivitou státní správy – nejlépe pracuje v Česku, slabší výkony podává v Chorvatsku, o poznání hůře se činí v Bosně a Hercegovině a Srbsku. Práci statistiků komplikuje i fakt, že v Bosně a Hercegovině působí tři statistické úřady, dva entitní a jeden celostátní. Školská statistika v postjugoslávských zemích je obecně strohá a málo analytická. V Bosně a Hercegovině jsou k dispozici ne vždy spolehlivé informace; celostátní úřad provádí vlastní šetření a zároveň přejímá informace z entit, přičemž oba zdroje se častokrát nepatrně liší. Srbsko prezentuje jen kusé údaje bez širší návaznosti na vývoj školství.

Pro snazší orientaci v problematice byly zjednodušeny názvy některých úřadů. Ministerstvem školství je v každém státě označován ten vládní rezort, který se zabývá otázkou vzdělávání, ačkoli se jeho název může v té které zemi lišit. Pro termín školství či vzdělávání se v chorvatském a bosňáckém prostředí nejčastěji užívá *obrazovanje* a řídčeji *školstvo*, v srbském pak *prosv(j)eta*, jež nemá daleko k české osvětě.

Odkazy na prameny zákonných předpisů jsou uváděny ve zkrácené podobě, Sb. – *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky* nebo *Sbírka zákonů České republiky*, SL – *Službeni list Bosne i Hercegovine*, NN – *Narodne novine*, SG – *Službeni glasnik Republike Srbije*.

Česko

Události v Česku se po pádu komunismu nijak zásadně nelišily od ostatních evropských post-socialistických zemí, třebaže se vyhnuly tragickým momentům ozbrojeného povstání v Rumunsku, rozkladu státu v Albánii (byť dočasněmu) a Sovětském svazu (překvapivě trvalému) a válce, rozpadu soustátí a chaotické obnově v zemích bývalé Jugoslávie. Česká zkušenost má nejblíže k situaci v Polsku a Maďarsku, kde první svobodné volby vyhráli antikomunisté, kteří se pokusili o všestrannou transformaci společnosti a hospodářství, tak aby se jejich země co nejdříve přiblížily integrující se západní Evropě.

Pro české podmínky byla charakteristická nejprve pozvolná, a posléze šoková přeměna starého systému v nový. Ekonomika prošla liberalizací cen a zahraničního obchodu, makroekonomickou stabilizací, privatizací a nakonec i transformací bankovní soustavy. I navzdory složitosti těchto procesů došlo k zachování stabilní sociální sítě, udržení nízké nezaměstnanosti a inflace. Relativně stálé poměry národního hospodářství nicméně nezabránilly vzrůstu nacionalistických nálad a vyostřování česko-slovenských rozporů.⁷ Po druhých svobodných parlamentních volbách v červnu 1992 politické klima dozrálo k rozpadu federace; ten se po několika marných pokusech o kompromis realizoval po vzájemné dohodě v druhé polovině roku. Začátkem roku 1993 se pak Československo rozpadlo i oficiálně.

První léta svobody a demokracie se nesla v duchu překotných změn, které postihly všechny stránky soukromého i veřejného života. Stranou zájmu nezůstalo ani školství, což se odrazilo v četných legislativních úpravách, v období hlubokých strukturálních reforem ale vzdělávání nepatřilo k otázkám prvořadého významu. Nezkušená a ideologicky nevyprofilovaná politická reprezentace⁸ v tomto ohledu projevovala jistou dávku bezradnosti, když namísto

⁷ Období krátce po listopadu 1989 poznamenala tzv. pomlčková válka, kdy se představitelé českých zemí a Slovenska přeli o podobu oficiálního názvu státu. Slovinci prosazovali název Česko-Slovensko, což zase Čechům připomínalo tragickou minulost Česko-slovenské republiky mezi Mnichovskou konferencí a vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Nakonec byl v dubnu 1990 schválen název Česká a Slovenská Federativní Republika. Zvýšené nacionální vášně byly patrné na volebních úspěších slovenské ĽS-HZDS, českého SPR-RSČ a moravského HSD-SMS.

⁸ Volby v červnu roku 1990 do České národní rady a Federálního shromáždění (za České země) vyhrálo Občanské fórum (OF), když získalo polovinu hlasů. V řadách OF působili lidé mimo dřívější politické a mocenské struktury (umělci, disidenti, technokraté aj.), kteří se ideologicky hlásili k rozdílným proudům a které spojovala osobnost Václava Havla a antikomunismus. Výsledky voleb dostupné z: <http://www.volby.cz> [vid. 10. února 2014] Začátkem roku 1991 se OF rozpadlo a na jeho základech se kromě jiného vyprofilovaly středoprávní Občanská demokratická strana a Občanská demokratická aliance (zanikla roku 2007). V levé části českého politického spektra se etablovala Česká strana sociálně demokratická a nereformovaná Komunistická strana Čech a Moravy.

nových předpisů opakovaně novelizovala nevyhovující starý školský zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, a zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol.⁹ Jistého pokroku bylo dosaženo schválením zákona o státní správě a samosprávě ve školství č. 564/1990 Sb.¹⁰, který rušil zákon o státní správě ve školství č. 77/1978 Sb. a namísto centralizované státní správy zavedl tzv. odvětvové řízení. Samosprávu ve školství nově vykonávaly obce a školské rady, jako mezistupeň mezi školami a ministerstvem působily školské úřady se silnými pravomocemi. Změny se dotkly i terciárního vzdělávání, které upravoval nový zákon o vysokých školách č. 172/1990 Sb. namísto předpisu č. 39/1980 Sb.¹¹

Stále se opakující dílčí změny předpisů vedly jen k novému úplnému vydání školského zákona, tentokrát pod č. 258/1996 Sb. Hlubší přeměna systému byla nakonec odsunuta dále do budoucnosti, po dovršení ekonomické transformace a dokončení nového územně správního uspořádání.

Okrajový zájem o vzdělávání krátce po převratu byl patrný i na textu ústavy z 16. prosince roku 1992. Třebaže slavnostní preambule uvádí, že občané jsou „*odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým*

Zhruba uprostřed se nacházela Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. Ostatní strany v politické soutěži neměly dlouhodobý úspěch a hmatatelnější podíl na moci.

⁹ První novela č. 171/1990 Sb. zkrátila povinnou školní docházku z deseti na devět let a současně prodloužila docházka na ZŠ z osmi na devět let; 9. ročník ZŠ však nebyl po přechodnou dobu povinný, žáci mohli poslední rok povinné školní docházky plnit na SŠ. Zároveň byl opuštěn systém „jednotné školy“ a byla zavedena diverzifikace výuky podle schopností a zájmu žáků. Novela umožnila zřizování víceletých gymnázií a vznik nestátních (soukromých a církevních) škol. Novela č. 138/1995 Sb. přinesla změny v základním, středním a speciálním vzdělávání, nově přibýly vyšší odborné školy. Zavedena byla povinná devítiletá školní docházka na ZŠ, příp. na víceleté SŠ. ZŠ byla dále rozdělena na pětiletý první stupeň (dříve čtyřletý) a čtyřletý druhý stupeň (dříve pětiletý s nepovinným 9. ročníkem). Délka studia na gymnáziích byla stanovena na 4, 6 a 8 let, zrušena byla pětiletá a sedmiletá gymnázia. Délka studia na SOŠ byla stanovena nejdéle na 4 roky. Novela č. 19/2000 Sb. umožnila přístup na střední školy i žákům, kteří ukončili povinnou školní docházku a absolvovali ZŠ v nižším než 9. ročníku ZŠ, případně absolvovali zvláštní školu. Podrobněji o jednotlivých novelách například *Základní charakteristiky vývoje českého vzdělávacího systému mezi lety 1989–2009*. Dostupné z: http://info.edu.cz/cs/system/files/CVS_1989_2009.pdf [vid. 10. února 2014]

¹⁰ Státní správu podle § 1 vykonávají „a) ředitel školy, ředitel (vedoucí) předškolního zařízení nebo školského zařízení, b) obec, c) školské úřady, d) Česká školní inspekce, e) ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, f) jiné ústřední orgány státní správy, pokud tak stanoví zvláštní zákon“. Samosprávu ve školství podle § 2 vykonávají „a) obec, b) školské rady“. V souvislosti se zaváděním územních samospráv předpis č. 132/2000 Sb. „b) školské rady“ nahradil „b) kraj“¹⁸ (18 Ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky). Dále předpis č. 284/2002 Sb. „b) obec“ nahradil „b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností“ a „c) školské úřady“ nahradil „c) kraje“.

¹¹ Ten navržel akademické svobody, samosprávu a autonomii. Vedle vědeckých rad byly zavedeny samosprávné akademické senáty na úrovni škol a fakult a tři nové formy studia: bakalářské, magisterské a doktorské.

a zodpovědnosti vůči celku [...], odhodláni společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství, odhodláni řídit se všemi osvědčenými principy právního státu...“, ani v úvodu, ani v dalších hlavách o vzdělání nepadne sebemenší zmínka. Péči o něj je možné nepřímou dovést z čl. 1, v němž stojí, že „(1) Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana / (2) Česká republika dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva“ a dále v čl. 3, kde se uvádí, že „[s]oučástí ústavního pořádku České republiky je Listina základních práv a svobod“ a nakonec v čl. 4, podle něhož „[z]ákladní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci“.¹²

Tabulka 1. Česká republika v číslech (2011) ¹³				
	km ²	obyvatelstvo	obyvatel/km ²	etnické složení %
Česká republika	78 865,4	10 436 560	132,0	Češi 64, nevedlo 25
Hlavní město Praha	496,1	1 268 796	2 557,5	
Středočeský kraj	11 015,3	1 289 211	117,0	
Jihočeský kraj	10 056,9	628 336	62,5	
Plzeňský kraj	7 560,9	570 401	75,4	
Karlovarský kraj	3 314,4	295 595	89,2	
Ústecký kraj	5 334,6	808 961	151,6	
Liberecký kraj	3 163,0	432 439	136,7	
Královéhradecký kraj	4 758,6	547 916	115,1	
Pardubický kraj	4 518,8	511 627	113,2	
Kraj Vysočina	6 795,5	505 565	74,4	
Jihomoravský kraj	7 194,6	1 163 508	161,7	
Olomoucký kraj	5 266,6	628 427	119,3	
Moravskoslezský kraj	3 963,2	1 205 834	304,3	
Zlínský kraj	5 426,8	579 944	106,9	

Téma vzdělání se vedle mezinárodních smluv objevuje až v předpisu č. 2/1993 Sb. neboli usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. Zde již čl. 33 výslovně uvádí, že „(1) Každý má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon. / (2) Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách. / (3) Zřizovat jiné školy než státní a vyučovat na nich lze jen za podmínek stanovených zákonem; na takových školách

¹² <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> [vid. 11. února 2014]

¹³ Údaje o rozloze viz 11.1. *Vybrané ukazatele v regionech NUTS 0, NUTS 1, NUTS 2 a NUTS 3*. Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/20003067DF/\\$File/160712110102.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/20003067DF/$File/160712110102.pdf) [vid. 11. února 2014] Údaje o obyvatelstvu viz Tab. 34 *Vybrané základní ukazatele podle krajů a okresů České republiky*. Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/D70024DBB4/\\$File/ZVCR034.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/D70024DBB4/$File/ZVCR034.pdf) [vid. 11. února 2014]

se může vzdělání poskytovat za úplatu. / (4) Zákon stanoví, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu“.¹⁴

Intenzivnější zájem o školství zákonodárci projeví až v období první hluboké politické krize, za níž stál korupční skandál nejsilnější vládní Občanské demokratické strany (ODS). Rozpory v koalici nakonec vyústily v pád středopravé vlády premiéra Václava Klause (předsedou vlády v letech 1992–1998) a jmenování úřednického kabinetu Josefa Tošovského do předčasných voleb v roce 1998.

A právě za úřadování nestraníka Josefa Tošovského bylo dokončeno schvalování zákona o vysokých školách č. 111/1998 Sb.¹⁵ Ten si kladl ambice obsáhnout klíčové změny od převratu, mj. v oblasti autonomie škol a jejich finanční nezávislosti, uspokojit společenskou poptávku po vzdělání, tj. zvýšit procento zapsaných studentů v dotčených věkových kohortách i pomocí akreditace soukromých škol, a vyhovět trendům v sjednocené západní Evropě. Česká republika se posléze stala jedním ze signatářů Boloňské deklarace z 19. června 1999. Nicméně i přes dlouhou přípravu a konzultace s dotčenými stranami se ukázalo, že přijatá norma plně nereagovala na potřeby moderního vzdělávání. Počet studujících se sice dramaticky zvýšil, objem vynakládaných prostředků ze státního rozpočtu to ale dostatečně nerefletoval. Nepříliš prozíravé bylo i rozhodnutí do tohoto předpisu nezahrnout vyšší odborné školy, neboť většina jejich studentů si vzdělání beztak následně doplňovala na vysokých školách. Do konce roku 2013 byl zákon čtyřicetkrát novelizován, což je vzhledem k délce účinnosti předpisu mimořádně vysoké číslo. Neustálé změny byly a jsou jednou z hlavních příčin nestability terciár-

¹⁴ <http://portal.gov.cz/app/zakony/download?idBiblio=40453&nr=2~2F1993~20Sb.&ft=txt> [vid. 11. února 2014]

¹⁵ Norma změnila právní postavení dosud státních VŠ (vyjma vojenských a policejních) na veřejnoprávní instituce; veškerý majetek, který dosud užívaly, jim byl předán do vlastnictví. Zákon rozlišil VŠ na ty, které poskytují všechny 3 typy studijních programů (univerzitní), a na ty, které poskytují převážně bakalářské vzdělání, nikoliv však doktorské (neuniverzitní). Dále umožnil vznik soukromých VŠ a výrazně posílil kompetence nezávislé Akreditační komise. Zákon byl opakovaně novelizován, čímž došlo mj. ke zvýšení pravomocí VŠ v nakládání s majetkem s cílem usnadnit vícezdrojové financování. Novela z roku 2001 přinesla zásadní změnu struktury studia, když bylo striktně zavedeno třístupňové vysokoškolské vzdělávání a upravena délka magisterského studia (dříve 2–3, nyní 1–3 roky) navazujícího na 3–4leté bakalářské. Od roku 2004/05 je převážná většina studentů přijímána do bakalářských studijních programů. I nadále mohou existovat nestrukturované 4–6leté programy. Od roku 2006 byla upravena délka doktorského studia (dříve 3 roky, nově 3–4 standardního studia) a dokladem o ukončení studia již není vysvědčení o státní zkoušce, ale dodatek k diplomu, který se vydává současně s diplomem. Další podrobnosti o novelizacích například *Základní charakteristiky vývoje českého vzdělávacího systému mezi lety 1989–2009*. Dostupné z: http://info.edu.cz/cs/system/files/CVS_1989_2009.pdf [vid. 10. února 2014]

ního vzdělávání a nezřídka vedly k projevům nespokojenosti v řadách studentstva¹⁶ i vysokoškolských pracovníků.

V letech 1998–2002 vnikl menšinový kabinet České strany sociálně demokratické, opírající se o tzv. opoziční smlouvu s ODS, která zajišťovala nejistou parlamentní většinu, a následně mezi léty 2002 a 2006 již tradiční vláda pod vedením sociální demokracie, třebaže jen s křehkou většinou v parlamentu. V druhém volebním období došlo k trojí obměně premiéra, i když osazenstvo ministerstev zůstalo vcelku neměnné. Pro oblast školství těchto osm let mělo mimořádný význam, neboť post ministra školství poprvé a naposledy od roku 1989 po celé čtyřleté volební období uhájila tatáž osoba, nejprve Eduard Zeman, a poté Petra Buzková. Česko se v tomto čase vymanilo ze dvou kratších ekonomických recesí a zaznamenalo úspěchy na mezinárodní politické scéně: roku 1999 vstoupilo do NATO a po devíti letech příprav v roce 2004 i do Evropské unie.

Na české poměry stabilní vedení ministerstva se odrazilo i na tvorbě ideových východisek oboru. Nad budoucností českého školství se roku 1998 zamýšlela Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice, schválená vládou v dubnu 1999, a po několikaletém období hledání teoretických východisek¹⁷ a debat se zúčastněnými stranami následně v únoru 2001 Národní program rozvoje vzdělávání – Bílá kniha v oblasti předškolního, základního a středního vzdělávání. Tento obsáhlý program, namnoze inspirovaný evropskými iniciativami, vymezil konkrétní strategické cíle:

1. *Realizace celoživotního učení pro všechny*
2. *Přizpůsobování vzdělávacích a studijních programů potřebám života ve společnosti znalostí*
3. *Monitorování a hodnocení kvality a efektivity vzdělávání*
4. *Podpora vnitřní proměny a otevřenosti vzdělávacích institucí*
5. *Proměna role a profesní perspektivy pedagogických a akademických pracovníků*

¹⁶ Masovější protesty studentstva se uskutečnily např. v roce 2003, 2004, 2005 a 2012.

¹⁷ Jako podkladové studie posloužily zejména výroční zprávy MŠMT o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy Školství v pohybu (1996), Školství na křižovatce (1999) a Na prahu změn (2000). Jistý dopad měla i publikace OECD Zprávy o národní politice ve vzdělávání: Česká republika (1996) a hodnocení realizace jejích doporučení Výborem pro vzdělávání OECD Priority pro českou vzdělávací politiku (1999). Národní program rozvoje vzdělávání přímo navazoval na dokument České vzdělávání a Evropa: strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie (1999).

6. Přechod od centralizovaného řízení k odpovědnému spolurozhodování¹⁸

Ministerstvo školství průkopnickým národním programem chtělo provázat dosud vzniklé koncepční materiály (z iniciativy MŠMT i OECD, do níž Česko vstoupilo v roce 1995) a vytvořit vodítko pro změny školství ve střednědobém až dlouhodobém horizontu (ideálně do roku 2005, případně o dalších pět let déle). I přes dílčí pokroky a legislativní změny je s odstupem let jasné, že Bílá kniha nesplnila a za daných okolností ani nemohla splnit vytyčené záměry – třebaže jednotlivé body byly dopodrobna zpracovány, častokrát zde chyběla konkrétní opatření nositelů změn a indikátory jejich úspěšnosti, rovněž politická shoda a stabilita a systematická příprava na očekávané změny. Jednou z možných příčin neúspěchu národního programu byly i názorové rozdíly osob pověřených tvorbou koncepcí ve školství.¹⁹ Nelze ovšem pominout ani nepříznivé podmínky financování školství, jelikož procentuální podíl HDP na vzdělávání i přes nestandardní výkony hospodářství do roku 2008 nijak výrazně nerostl.²⁰

Na Bílou knihu navázal neméně objemný Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky pro oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného a dalšího vzdělávání (2002). Dokument měl stanovenou působnost na 7–10 let, resp. navrhoval opatření v následujících 3–6 letech. Předkládací zpráva výmluvně konstatuje, že „[n]ávrh obsahuje celkové shrnutí koncepčních linií a zdůraznění toho nejpodstatněj-

¹⁸ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání – nakladatelství Tauris, 2001, s. 87. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/VKav_200/Bila_Kniha_2001/bilakniha.pdf [vid. 11. února 2014]

¹⁹ Podnětnou analýzu Bílé knihy přinesly *Podkladové studie k analýze naplnění cílů Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice (Bílé knihy) v oblasti předškolního, základního a středního vzdělávání* autorů Arnošta VESELÉHO, Jany STRAKOVÉ, Ondřeje ŠTEFFLA, Davida GREGERA, Pavly POLECHOVÉ, Hany KOŠŤÁLOVÉ, Jaroslavy SIMONOVÉ. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/AV_podkl_texty_fin.pdf [vid. 12. února 2014] Shrnutím všech studií vznikla nakonec *Analýza naplnění cílů Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice (Bílé knihy) v oblasti předškolního, základního a středního vzdělávání*. Verze 13. 3. 2009 dostupná z: www.msmt.cz/file/9399_1_1/download/ [vid. 12. února 2014]

²⁰ HDP v letech 2000–2008 vzrostl o 68,5 %, a to ročně v průměru o 4,2 %. Viz 1. *Vybrané ukazatele národního hospodářství*. Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/0E002419E3/\\$File/0001130101.xls](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/0E002419E3/$File/0001130101.xls) [vid. 12. února 2014] Veřejné výdaje na vzdělávání k HDP se v letech 2000–2008 pohybovaly kolísavě od 3,92 do 4,42 %. Viz 7.1. *Veřejné výdaje na vzdělávání v % z HDP*. Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/2000306764/\\$File/1607120701.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/2000306764/$File/1607120701.pdf) [vid. 12. února 2014]

šího z *Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice*“.²¹ Prvotní cíle z Bílé knihy byly nově rozpracovány do osmi bodů:

1. *Reforma a modernizace cílů a obsahu vzdělávání*
2. *Reforma ukončování středoškolského studia*
3. *Péče o kvalitu, monitorování a hodnocení výsledků vzdělávání*
4. *Rozvoj integrovaného diagnostického, informačního a poradenského systému v oblasti vzdělání*
5. *Optimalizace vzdělávací nabídky a institucionální struktury regionálního školství*
6. *Zkvalitnění podmínek práce pedagogických a řídicích pracovníků škol*
7. *Vznik veřejných VŠ neuniverzitního typu a rozvoj dalších forem terciárního vzdělávání*
8. *Rozvoj dalšího vzdělávání jako součásti celoživotního učení*²²

Dlouhodobý záměr nastínil budoucí přeměnu vzdělávacího systému, tj. kurikulární reformu a reformu maturitních a učňovských zkoušek. Mnohé cíle záměrů, např. body 4–8, ale zůstaly jen mrtvou literou na papíře. Ambiciózní projekt byl víceméně odsunut do pozadí kvůli připravovaným legislativním změnám ve školství, které v celé soustavě přehodnotily priority.

Období systémových změn vzdělávací soustavy roku 2004 definitivně ukončilo přijetí zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školského zákona)²³, a zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících²⁴. První

²¹ Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (pro oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného a dalšího vzdělávání). Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002. Dostupné z: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_5_1.pdf [vid. 12. února 2014]

²² Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (pro oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného a dalšího vzdělávání). Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002, s. 2 a 19. Dostupné z: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_5_1.pdf [vid. 12. února 2014]

²³ Tento předpis upravil veškerou výchovu a vzdělávání pro děti od 3 do 19 let věku, vyjma ústavní výchovy. Zákon mj. upravil právní postavení škol a školských zařízení; vedle stávajících právních forem (např. příspěvkové organizace, obchodní společnosti nebo obecně prospěšné společnosti) vznikla školská právnická osoba. Jejím zřizovatelem může být MŠMT, kraj, obec nebo svazek obcí, jiná právnická nebo fyzická osoba. Statutárním orgánem této osoby je ředitel. Novela č. 472/2011 Sb. zkrátila prakticky neomezené funkční období ředitelů na 6 let. Podle §167 se při školách zřizuje školská rada. „Školská rada je orgán školy umožňující zákonným zástupcům nezletilých žáků, zletilým žákům a studentům, pedagogickým pracovníkům školy, zřizovateli a dalším osobám podílet se na správě školy.“ Ředitel rozhoduje ve všech věcech školské právnické osoby, pokud zákon nesvěří rozhodování jinému orgánu. Základní zdroje příjmů školské právnické osoby jsou převážně „finanční prostředky ze státního rozpočtu“ a „finanční prostředky z rozpočtů územních samosprávných celků“. Školské právnické osoby jsou vedeny v rejstříku, který spravuje MŠMT. V roce 2008 byly přijaty dvě významné novely; předpis č. 242/2008 Sb. uprvoval podmínky maturitní zkoušky a předpis č. 243/2008 Sb. změnil pravidla pro přijímání uchazečů ke střední-

z nich nahradil stále platné normy č. 76/1978 Sb., 29/1984 Sb. a 564/1990 Sb. a druhý spojil podzákoné právní předpisy týkající se pedagogických pracovníků do jediného zákona.

Ministerstvo školství mimoto roku 2004 schválilo první rámcový vzdělávací program, který odstartoval kurikulární reformu. RVP nejprve vznikl pro vzdělávání základní (2004, změna 2007, 2009, 2010 a 2012), nato předškolní (2004) a odborné (2007–2012), pro gymnázia (2007), jazykové školy (2009) a základní umělecké školy (2010). Rámcové vzdělávací programy následně po dvou až tříleté přechodné době doplnily školní vzdělávací programy, které si školská zařízení tvořila individuálně.

Oba zmiňované zákony otevřely cestu větší demokratizaci a liberalizaci, diverzifikaci a nezávislosti, decentralizaci a regionalizaci vzdělávání, kvůli stále probíhajícím změnám ale prošly celou řadou novelizací (do konce roku 2013 byl zákon č. 561/2004 Sb. novelizován devětadvacetkrát a zákon č. 563/2004 Sb. dvanáctkrát). Kritikové těchto norem oprávněně upozorňovali, že decentralizace a regionalizace školství povede k roztržštění celé soustavy a zmaří jakékoli snahy po jednotné koncepci dlouhodobého rozvoje vzdělávání. Vývoj času ukazuje, že v zemi skutečně vzniká 14 značně autonomních a stále více se lišících systémů (pro něž se vžil označení regionální školství), které jsou značně závislé na svých zřizovatelích, resp. na (14) krajích a nižších samosprávních celcích. Tomu dává za pravdu i skutečnost, že vypracování nejdůležitějšího strategického dokumentu, Národního programu vzdělávání, s nímž zákon počítal a kterého se mělo zhostit MŠMT, zůstalo i deset let od přijetí normy jen v teoretické rovině. Do jisté míry jej suplují dlouhodobé záměry, ty ovšem nemohou nahradit strategickou koncepci rozvoje školství.

Na základě školského zákona poté vznikl Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy (2005), který obsahově navázal na předchozí stejnojmenný dokument z roku 2002. Zákon totiž ministerstvu ukládal vypracovat záměr každé čtyři roky, přičemž po dvou letech měla následovat jeho evaluace. V předloženém elaborátu byl kladen silný důraz na výchozí stav a strategie rozvoje regionálního vzdělávání, resp. na dílčí výsledky kurikulární re-

mu vzdělávání. Původní zákon i novelizace dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=2004&cz=561> [vid. 12. února 2014]

²⁴ Podle § 1 zákon „*upravuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogických pracovníků, jejich pracovní dobu, další vzdělávání a kariérní systém a vztahuje [se] na pedagogické pracovníky škol a školských zařízení, které jsou zapsány do rejstříku škol a školských zařízení, a na pedagogické pracovníky v zařízeních sociálních služeb*“. Původní zákon i novelizace dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=563&r=2004> [vid. 12. února 2014]

formy a její další průběh a zajišťování kvality, monitorování a hodnocení vzdělávání. Střednědobé cíle byly definovány následovně:

1. *Zkvalitnění a modernizace vzdělávání (kurikulární reforma)*
2. *Zajišťování kvality, monitorování a hodnocení vzdělávání*
3. *Zajišťování rovnosti příležitostí ke vzdělávání*
4. *Rozvoj integrovaného systému poradenství ve školství*
5. *Zvyšování profesionality a společenského postavení pedagogických pracovníků*
6. *Podpora dalšího vzdělávání²⁵*

Hladký průběh reformy ovšem hatila politická nestabilita, která vygradovala v letech 2006–2014; za osm let se konaly troje parlamentní volby a vystřídal se šest vlád, z toho dvě úřednické. V rezortu školství se vyměnilo deset ministrů, resp. devět osob, jedna ministryně úřad vedla dvakrát s delší pauzou. Kurikulární reforma se tak namísto plánovaného vedení shora realizovala zdola – MŠMT a jemu podřízený Výzkumný ústav pedagogický veškeré praktické otázky změn přesunuly na školy a školská zařízení. Samotný rezort školství v témže čase prodělal dalekosáhlé strukturální změny ve svém řízení.²⁶

V této politicky nejisté době byl schválen nový Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy (2007). Jeho obsah se v zásadě shodoval s předchozí zprávou, i když s nepatrně modifikovanými cíli:

1. *Rovnost příležitostí ke vzdělávání*
2. *Kurikulární reforma – nástroj k modernizaci vzdělávání s důrazem na rozvoj klíčových kompetencí*
3. *Podpora cizích jazyků, informačních a komunikačních technologií*

²⁵ *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 3. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-ceske-republiky> [vid. 13. února 2014]

²⁶ V roce 2011 se počet přímo řízených organizací MŠMT snížil z 16 na 11; došlo ke spojení Národního ústavu odborného vzdělávání, Výzkumného ústavu pedagogického a Institutu pedagogicko-psychologického poradenství do nově vzniklého Národního ústavu pro vzdělávání (NUV). Vzdělávací a konferenční centrum Telč a Učební středisko Richtrovy boudy splynuly s Národním institutem pro dalšího vzdělávání. Koncem roku přestal fungovat Ústav pro informace ve vzdělávání. Národní institut dětí a mládeže (NID) byl začátkem roku 2014 sloučen s Národním institutem pro další vzdělávání (NIDV).

4. *Tvorba a zavádění systémů kvality, metod hodnocení a vlastního hodnocení škol a školských zařízení*
5. *Zvyšování profesionality a zlepšování pracovních podmínek pedagogických pracovníků*
6. *Podpora dalšího vzdělávání²⁷*

Vedle dlouhodobého záměru na MŠMT vznikla Strategie celoživotního učení ČR, 2007–2013 (2007)²⁸, jež našla inspiraci v záměrech a iniciativách EU a OECD. Elaborát se zaměřil na formální i neformální vzdělávání, které mělo podpořit zaměstnanost a rozvoj lidských zdrojů. V analytické části byly zpracovány silné a slabé stránky českého vzdělávacího systému, v části strategické pak uvedeny obecné možnosti pokroku. Slabinou tohoto dokumentu byly nespecifikované cíle, tj. kam, jak a proč má vzdělávací systém v tomto ohledu dále směřovat, kdo k tomu přispěje a kdo zhodnotí dosažený pokrok.

Následující Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR, 2011–2015 (2011) vznikl až za čtyři roky, jelikož zhodnocení po dvou letech nepřineslo významnější impuls k přepracování dokumentu. Záměr nově předkládal jen obecnější okruhy zájmu:

1. *Zvýšení kvality vzdělávání*
2. *Nové metody hodnocení škol*
3. *Optimalizace nabídky vzdělávání*
4. *Rozvoj odborného vzdělávání*
5. *Podpora pedagogickým pracovníkům²⁹*

Každý tematický okruh byl roztržěn podle jednotlivých stupňů vzdělávání a na dílčí problematické body, k nimž byly uvedeny konkrétní možnosti nápravy. Prostým srovnáním s předešlými záměry je zřejmé, že tento dokument kvalitativně i po praktické stránce předčí všechny předchozí materiály. Jeho dopady, a to vzhledem k roztržiténosti nositelů změn a nejasné evaluaci dosažených pokroků, nelze ale s jistotou předvídat.

²⁷ *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007, s. 3. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/vzdelavani/DHDZCR_2007.zip [vid. 13. února 2014]

²⁸ *Strategie celoživotního učení ČR*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Zalezitosti_EU/strategie_2007_CZ_web_jednostrany.pdf [vid. 13. února 2014]

²⁹ *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR, 2011–2015*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2011, s. 3. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/18688/download/> [vid. 13. února 2014]

Souběžně s tím po dvouleté diskuzi s odbornou veřejností vznikl Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2011–2015 (2011), který mimo jiné postihoval terciární vzdělávání. Za prioritní oblasti byly označeny:

1. *Kvalita a relevance*
2. *Otevřenost*
3. *Efektivita a financování*³⁰

Každá jednotlivá oblast byla dále rozpracována na cíle. Obzvláště citlivá byla otázka Kvality a relevance, resp. sladění počtu studentů s demografickým vývojem a potřebami trhu práce a z něho vyplývající optimalizace počtu a struktury vysokých škol. Nicméně deklarativní charakter dokumentu a nejednoznačnost záměrů jej předem odsuzují k neúspěchu. Svou vinu na tom nese i chaotický přístup ministra Josefa Dobeše (ve funkci 2010–2012), jehož nekompetentní zásahy do terciárního vzdělávání vyvolaly značný odpor vysokých škol i veřejnosti a nakonec jej donutily k odchodu. Dobešovi nástupci od jakýchkoli změn v tomto směru raději upustili.

Vývoj posledních dvaceti let ukazuje, že českému školství chybí jednotná koncepce a společensky a politicky akceptovatelné vize rozvoje. Příklad státních maturit, které se podařilo zahrnout do školského zákona po dvanácti letech diskuzí a jež byly zavedeny až ve školním roce 2010/2011, svědčí o ambivalentním vztahu české politiky ke vzdělávání. Jednoznačně negativní dopady mají i neustále legislativní změny; školské zákonodárství se přitom vyznačuje mimořádně obsáhlými normami, kde sebemenší korekce vyžadují novelizaci. Předpisům rovněž chybí jasné cíle, a tudíž jsou vždy ve vleku stávajících požadavků a potřeb. Roku 2013 se u příležitosti vzniku Strategie vzdělávací politiky do roku 2020 o budoucím směřování vzdělávání vedla široká debata, osud tohoto záměru je ale prozatím nejasný.³¹ V nynější době je aktuální otázka terciárního vzdělávání, které se za poslední dekádu a půl razantně změnilo.

³⁰ Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2011–2015. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2011, s. 11. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/8812_1_1/download/ [vid. 13. února 2014]

³¹ K tomu blíže *Hlavní směry strategie vzdělávací politiky do roku 2020. Vstupní materiál do veřejné konzultace k přípravě Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/26624/download/> [vid. 13. února 2014]

Bosna a Hercegovina

Pro pochopení současného stavu vzdělávací soustavy v Bosně a Hercegovině je nezbytné podrobněji rozebrat historický vývoj v posledních dvou desetiletích. V závěru roku 1990 se v zemi konaly první svobodné volby od konce druhé světové války, které drtivě vyhrály nacionální strany tří zdejších národů. Muslimy/Bosňáky (43 % obyvatelstva) zastupovala Strana demokratické akce (SDA), Srby (31 %) Srbská demokratická strana (SDS) a Chorvaty (17 %) Chorvatské demokratické společenství (HDZ).³² Nacionalisté záhy utvořili vládní většinu, nicméně jejich jediným společným cílem bylo odstavení stávajících komunistických funkcionářů od moci a parcelace vlivu ve státě. Ukvapené kroky nové politické elity přitom od samého počátku ochromovaly činnost státní správy a podkopávaly důvěru mezi zdejšími národy. Nové zákonné předpisy byly schvalovány bez rozmyslu a ve spěchu. Neodvratitelný rozpad Jugoslávie a neshody mezi zdejšími etniky ohledně budoucího směřování země nakonec začátkem roku 1992 vyústily ve čtyřletý ozbrojený konflikt všech proti všem. V jeho průběhu došlo k faktickému rozkladu státu, masivním etnickým čistkám, národnostní homogenizaci dosud heterogenního území, zabití zhruba 97 tisíc lidí a zkrácení života mnohých dalších a vyhnání poloviny z předválečných 4,4 milionu obyvatel ze svých domovů.³³

Několikaleté snažení mezinárodního společenství o mírové řešení konfliktu dosáhlo hmatatelného výsledku až pod nátlakem USA a NATO na podzim roku 1995. Již dříve, konkrétně v březnu 1994, se americké diplomacii podařilo donutit Bosňáky a Chorvaty k vytvoření společné federace. Mírová dohoda (oficiálně *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*) byla sjednána v listopadu roku 1995 v americkém Daytonu a následně o měsíc později slavnostně podepsána v Paříži. Přijatý soubor dokumentů sice zachovával územní integrita státu, země však byla rozdělena na dvě víceméně samostatné části – entity – Republiku Srbskou (dále též jako Srbská nebo RS) a bosňácko-chorvatskou Federaci Bosny

³² *Popis stanovništva, domaćinstava stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991: Etnička obilježja stanovništva, rezultati za republiku i po opštinama*. Sarajevo: Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, oktobar 1993, s. 10. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/Dem/Popis/Etnicka%20obiljezja%20stanovnistva%20bilten%20233.pdf> [vid. 14. února 2014]

³³ *Rezultati istraživanja „Ljudski gubici '91–'95“*. Research and Documentation Center 2009. Dostupné z: http://www.idc.org.ba/index.php?option=com_content&view=section&id=35&Itemid=126&lang=bs [vid. 17. června 2012] *Revised core document forming part of the reports of states parties Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Bosnia and Herzegovina, Ministry for human rights and refugees, 2011, s. 6. [Received on 22 February 2011] Dostupné z: http://www2.ohchr.org/english/bodies/docs/coredocs/HRI.CORE.BIH.2011_en.pdf [vid. 14. února 2014]

a Hercegoviny (dále též jako Federace BaH nebo FBaH), a to v poměru rozlohy 49:51 % a obyvatelstva 35:65 %. Etnické napětí ve Federaci BaH bylo oslabeno vytvořením deseti autonomních kantonů (v chorvatských oblastech svévolně označovaných za župy), 2 etnicky smíšených, 3 chorvatských a 5 bosňáckých. K vynucení míru bylo do země posláno na 60 000 vojáků států NATO i mimo Severoatlantickou alianci, která celou operaci řídila.³⁴ Na základě mezinárodní arbitráže po válce vznikl ještě nevelký Distrikt Brčko (dále též Brčko nebo DB) se značnou mírou samosprávy, která se ovšem nemohla měřit s entitami.

Tabulka 2. Bosna a Hercegovina v číslech (odhad 2011)³⁵				
	km ²	obyvatelstvo	obyvatel/km ²	etnické složení %
Bosna a Hercegovina	51 209,2	3 839 737	75,0	Bos 49, Srb 33, Chor 14
Distrikt Brčko ³⁶	493,3	75 625	153,3	Bos 44, Srb 42, Chor 13
Republika Srbská ³⁷	24 641,0	1 429 668	58,0	Srb 83, Bos 7, Chor 1
Federace BaH ³⁸	26 110,5	2 338 270	89,6	Bos 73, Chor 21, Srb 4
Unsko-sanski kanton	4 125,0	287 835	69,8	Bos 93, Srb 3, Chor 2
Posavski kanton	324,6	39 585	121,9	Chor 83, Bos 15
Tuzlanski kanton	2 649,0	499 221	188,5	Bos 91, Chor 5, Srb 3
Zeničko-dobojski kanton	3 343,3	399 856	119,6	Bos 84, Chor 13
Bosansko-podrinjski kanton	504,6	32 818	65,0	Bos 99
Srednjobosanski kanton	3 189,0	254 003	79,6	Bos 58, Chor 39
Hercegovačko-neretvanski kanton	4 401,0	224 902	51,1	Bos 49, Chor 48
Zapadnohercegovački kanton	1 362,2	81 414	59,8	Chor 99
Kanton Sarajevo	1 276,9	436 757	342,0	Bos 80, Srb 11, Chor 7
Kanton 10	4 934,9	79 879	16,2	Chor 79, Srb 12, Bos 8

³⁴ V letech 1995–1996 operovali v rámci mise IFOR, v letech 1996–2004 jako SFOR. V posledním roce v Bosně a Hercegovině sloužilo asi 7000 vojáků. Následně vojenský dohled převzala EU s misí EUFOR Althea, jejíž operativní síly se časem zredukovaly na 600 (2013). Dostupné z: <http://www.euforbih.org> [vid. 14. února 2014]

³⁵ Součet jednotlivých údajů o rozloze neodpovídá skutečné ploše země, a to kvůli nedokončenému rozhranění mezi Federací BaH a Republikou Srbskou. Etnické složení je dopočteno z průměru kategorie narozených (matka) a zemřelých, u nichž je evidována etnická příslušnost. (Bos – Bosňáci, Srb – Srbové, Chor – Chorvaté). K celorepublikovým údajům *Bosna i Hercegovina u brojevima 2012*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012, s. 33. Dostupné z: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/BH_u_brojka_bh.pdf [vid. 5. června 2013]

³⁶ Jedná se o přítomné obyvatelstvo, tj. bez občanů žijících v zahraničí. *Demografija u Brčko Distriktu BiH 2008–2012. g.* Brčko: Agencija za statistiku BiH, 24. 6. 2013, s. 5. Dostupné z: http://www.bhas.ba/publikacijebd/Demografija%20za%202012%20bilten__BOS.pdf [vid. 14. února 2014] Etnické složení je dopočteno z průměru kategorie narozených (matka) a zemřelých, u nichž je evidována etnická příslušnost.

³⁷ Pro údaje o obyvatelstvu viz *Demografska statistika 15*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/stanovnistvo/Demografski_bilten_15.zip [vid. 14. února 2014] Údaje o rozloze a další statistiky viz *Statistički godišnjak Republike Srpske 2012*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, novembar 2012. ISSN 2232–7312. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2012/StatistickiGodisnjak_2012_WEB.pdf [vid. 5. června 2013]

³⁸ Pro údaje o obyvatelstvu viz *Demografska statistika 2012*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2013. ISSN 1512-5106. Dostupné z: http://www.fzs.ba/god_bilteni/Demografska%20statistika%202012.pdf [vid. 14. února 2014] Etnické složení je dopočteno z průměru kategorie narozených (matka) a zemřelých, u nichž je evidována etnická příslušnost. Další údaje viz *Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2012*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/Godisnjak2012.pdf> [vid. 5. června 2013]

Mírová dohoda počítala s existencí ústřední rady ministrů, tříčlenného předsednictva (prezídia) a dvoukomorového parlamentu, i když s omezenými pravomoci. Celý systém od prvopočátku podléhal doзору mezinárodních organizací, velmocí a řady menších států, sdružených v Radě pro implementaci míru (*Peace Implementation Council, PIC*)³⁹, které nezářídka direktivně, nesystematicky a nesystémově měnily a mění právní řád v zemi. Z tohoto důvodu je Bosna a Hercegovina od konce války někdy označována za mezinárodní protektorát, a to v politickém, ekonomickém i vojenském smyslu.

Daytonská ujednání nastavila mimořádně komplikovaný systém státní správy a samo-správy, nepružný právní systém a rigidní principy etnické vyváženosti. Tyto nedostatky jsou patrné i v oblasti vzdělávání. Celostátní vláda od roku 1996 (kdy došlo k reintegraci země) postrádá ministerstvo školství, jeho agendu, byť ve značně okleštěné podobě, převzal jeden z odborů rezortu občanských věcí. Rozhodující vliv na utváření vzdělávací politiky mají orgány na nižší úrovni: Odbor školství Vlády Distriktu Brčko, Ministerstvo školství a kultury Republiky Srbské a 10 kantonálních ministerstev školství. Federální rezort školství a vědy plní jen dohlížitelskou úlohu. Nemalý vliv získaly rovněž pedagogické ústavy při ministerstvech školství/odboru školství, které zpracovávají vzdělávací plány a programy, nastavují standardy a průběh dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, připravují a vyhodnocují školskou statistiku, schvalují používané učebnice a vedou evidenci učitelů.⁴⁰

Složitost systému dokládá fakt, že vzdělávací problematiky se dotýkají celostátní ústava a zákony, ústava a zákony Republiky Srbské a Federace BaH, Statut a zákony Distriktu Brčko, ústavy a zákony jednotlivých kantonů.

³⁹ Ta vznikla na Londýnské mírové konferenci v prosinci 1995. Rada, v níž zasedá 55 zemí a organizací, ale řídící úlohu sehrává jen 11 subjektů, svou vůli prosazuje skrze Úřad vysokého představitele (*Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina*). Roku 1997 na zasedání v Bonnu vysoký představitel získal četné pravomoci (*Bonn powers*) nad rámec ústavy a zákonů Bosny a Hercegoviny.

⁴⁰ Pedagogický ústav (*Pedagoški zavod*) vznikl v Republice Srbské, pěti bosňáckých kantonech (Unsko-sanském, Tuzlanském, Zenicko-dobojském, Bosensko-podrinském a Sarajevském) a jednom smíšeném, Hercegovskoneretvanském, ale pouze pro etnicky nechorvatské školy. Ve smíšeném Středobosenském kantonu ústav kvůli etnickým sporům nevznikl, nicméně i zde školy používají buď bosenský (federální), anebo chorvatský vzdělávací plán a program z Mostaru. Chorvatské kantony (Posávský, Západohercegovský a Kanton 10 a okres Žepče v kantonu Zenicko-dobojském) uznávají a financují Školský ústav v Mostaru (*Zavod za školstvo*), který zřídila vláda Hercegovské-neretvanského kantonu pro etnicky chorvatské školy. Ve šk. roce 2013/2014 se jeho osnovami řídilo 7 mateřských, 27 základních a 16 středních škol. Viz <http://www.zavod-skolstvo.ba> [vid. 15. února 2014] Mostar, resp. jeho západní část, byl svého času hlavním městem samozvané Chorvatské republiky Hercegovosny a i dnes plní neformální funkci chorvatské metropole v zemi. V Distriktu Brčko působí Pedagogický ústav (*Pedagoška institucija*), který rovněž vykonává inspekční činnost.

Téma vzdělávání se objevuje již v Daytonské mírové dohodě v Příloze 4. Ústava, a to dosti lakonicky v Článku 2, odstavci 3. *Katalog práv, písmeno l) Právo na vzdělání.*⁴¹ Zde je třeba brát v úvahu, že konstituce byla výsledkem vynucené multilaterální dohody mezi válečnými stranami; sepsána byla narychlo a v co nejúspornějším a nejobecnějším provedení a pod vlivem angloamerické právní kultury. Ústava jako součást mírové dohody vstoupila v platnost na pařížské schůzce 14. prosince 1995; text samotný parafoval bosenskohercegovský ministr zahraničí Muhamed Šaćirbegović (Bosňák), prezident Federace BaH Krešimir Zubak (Chorvat) a viceprezident Republiky Srbské Nikola Koljević (Srb) – tedy osoby na zcela odlišném hierarchickém stupni, a to jen v anglické verzi. V závěru mírové dohody nicméně stojí, že celý text je podepsán ještě v bosenské, chorvatské a srbské verzi, což se ale zřejmě nikdy nestalo.⁴² Vysvětlení Úřadu vysokého představitele (OHR) je takové, že překlady měly pořídit tři zúčastněné státy (SR Jugoslávie, Chorvatsko a Bosna a Hercegovina) a následně je poslat k ověření francouzskému ministerstvu zahraničí. Takovýto postup ovšem není v dohodě uveden. Bosenskohercegovská strana k tomuto kroku nikdy nepřistoupila. Ministerstvo spravedlnosti Bosny a Hercegoviny naopak tvrdí, že vznikly všechny čtyři verze, ale nikdy nebyly zpřístupněny veřejnosti.⁴³ „Pokusy“ najít bosenské vyhotovení dokumentu tak musely skončit fiaskem; roku 2008 dotčeným orgánům nezbylo než konstatovat, že tato verze dokumentu neexistuje, resp. není možné ji dohledat. Jedněmi z mnohých paradoxů mírové dohody a tím i ústavy jsou skutečnosti, že postrádá oficiální překlady do úředních jazyků Bosny a Hercegoviny (bosenštiny, srbštiny a chorvatštiny), neprošla schvalovací procedurou v bosenskohercegovském ani jiném parlamentu a nevyšla v žádné sbírce zákonů. Její platnost a litera jsou tak vymáhány pouze autoritou Rady pro implementaci míru, resp. Kanceláří vysokého představitele.

Nemnoho více prostoru se vzdělávání dostalo na úrovni samosprávních entit a Distriktu Brčko. Ústava Federace Bosny a Hercegoviny se v mnohém podobá celostátní konstituci. Jednak byla přijata během probíhajícího válečného konfliktu (30. března 1994), jehož výsle-

⁴¹ http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf [vid. 15. února 2014]

⁴² *General framework agreement for peace in Bosnia and Herzegovina*. 21. 11. 1995. Dostupné z: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf [vid. 15. února 2014]

⁴³ PLAVŠIĆ, Milica. *Buka analiza: Ustav BiH i nakon dvije decenije samo na engleskom jeziku*. [online článek] Dostupné z <http://www.6yka.com/cyr/novost/45279/buka-analiza-ustav-bih-i-nakon-dvije-decenije-samo-na-engleskom-jeziku> [vid. 15. února 2014]

dek nebyl ani zdaleka jistý, jednak počítala s přenesením pravomocí v oblasti vzdělávání na nižší samosprávu, tj. na kantony a skrze ně dále na okresy a města. Jedinou odlišností bylo důrazné lpění na výčtu ratifikovaných lidskoprávních smluv, na což měla zřejmě vliv etnická pestrost federálního území.

Podle čl. 2 „*Federace zajistí užití nejvyšší míry mezinárodně uznaných práv a svobod vymezených ve smlouvách uvedených v Dodatku. Zvláště: / (1) Všechny osoby na území Federace mají právo na: / m) vzdělání*“. Pokud se týče rozdělení pravomocí mezi federální a kantonální správou, pak čl. 4 udává, že „*[k]antony mají všechny pravomoci, kterými není výslovně pověřena federální správa. Zvláště mají pravomoc k: / b) stanovování vzdělávací politiky, zahrnuje v to i schvalování předpisů o vzdělávání a zajištění vzdělávání*“.

Četné novelizace federální ústavy⁴⁴, vyvolané mezinárodním společenstvím i potřebami praxe, vedly k posílení decentralizace, resp. práv konstitutivních národů, nejdříve jen bosňáckého a chorvatského, a posléze do jisté míry i srbského, aby nedocházelo k jejich vzájemné majorizaci či diskriminaci. Z tohoto důvodu vznikl stav životního národního zájmu (*vitalni nacionalni interes*), který v horní komoře federálního parlamentu, Sněmovně národů, slouží jako veto při minimální shodě 2/3 delegátů toho kterého národa. Tento institut je běžně používán, častokrát i v soutěži politických stran, a o jeho oprávněnosti rozhoduje Ústavní soud Federace BaH. Převaha etnického principu nad občanským je patrná i na přenášení kantonálních pravomocí na okresy a města, když je daná populace v pozici menšiny vůči celkovému obyvatelstvu kantonu.

S ohledem na čl. 17a „*[ž]ivotní národní zájmy konstitutivních národů jsou definovány následujícím způsobem: / - vzdělávání, náboženské vyznání, jazyk, rozvoj kultury, tradic a kulturního dědictví*“. V oblasti kantonální správy čl. 2 stanovuje, že „*(2) Každý kanton může na okres a město na svém území přenést pravomoci spojené se vzděláváním, kulturou, cestovním ruchem, místním podnikáním, humanitární činností a rádiem a televizí, a toto má za povinnost, když národnostní složení většinového obyvatelstva toho okresu, respektive města, neodpovídá většině v kantonu jako celku*“.⁴⁵

Ústava Republiky Srbské byla přijata krátce před začátkem války (28. února 1992), a to den před konáním referenda o nezávislosti Bosny a Hercegoviny na Jugoslávii. Většina Srbů

⁴⁴ Do konce února 2014 jejich počet dosáhl 109; poslední novela č. CIX byla schválena v prosinci 2008.

⁴⁵ http://www.parlamentbih.gov.ba/bos/parlament/o_parlamentu/ustavbih.html [vid. 15. února 2014]

tehdy trvala na zachování SFRJ a referendum bojkotovala, Bosňáci a Chorvaté, kteří dohromady tvořili většinu, podporovali samostatnost a nakonec ji i politicky prosadili. Srbové v reakci na to zvolili cestu vytvoření vlastní republiky na co největším území Bosny a Hercegoviny a jejího připojení k zbytkové Jugoslávii. Konstituce Srbské tak odrážela centralistické principy, s jasnou preferencí srbského národa, srbštiny a Srbské pravoslavné církve. Po nátlaku mezinárodního společenství, domácích soudů a každodenních potřeb nicméně došlo k mnohačetným změnám⁴⁶ směrem ke zrovnoprávnění, resp. zmírnění diskriminace dalších dvou konstitutivních národů, jejich jazyků a církví.

Církví a náboženství se dotýká hned čl. 28, v němž se praví, že „[n]áboženské společnosti jsou si před zákonem rovny, mohou svobodně vyvíjet náboženskou činnost a konat náboženské obřady, zřizovat církevní školy a vyučovat náboženství ve všech školách všech stupňů vzdělávání...“. V obecné rovině čl. 38 uvádí, že „[k]aždý má právo na vzdělání za stejných podmínek. / Základní vzdělání je povinné a bezplatné. / Každému je za stejných podmínek dostupné středškolské a vysokoškolské vzdělání. / Občané mohou zřizovat soukromé školy v souladu se zákonem“. O školství podle čl. 102 pečuje „[o]kres prostřednictvím svých orgánů a v souladu se zákonem: / 5. dbá o uspokojování potřeb občanů v kultuře, vzdělání, zdravotní a sociální péči, tělovýchově, informovanosti, živnostenské činnosti, cestovním ruchu a pohostinství, ochraně životního prostředí a dalších oblastech...“⁴⁷

Národnostně pestrý Distrikt Brčko vznikl po válce jako výsledek mezinárodní arbitráže v březnu 1999. Předválečný okres Brčko, během konfliktu rozdělený bojovou linií, byl vyjmut z území Federace BaH a Republiky Srbské a definován jako samosprávná administrativní jednotka pod svrchovaností Bosny a Hercegoviny. Nicméně v mnoha ohledech je tato svrchovanost nesystémově narušována. Za vykonavatele arbitráže byl určen supervizor, formálně podřízený OHR. Distrikt následně obdržel statut (2000), který byl několikrát novelizován. Existenci distriktu zformalizoval s odstupem několika let první dodatek (*Amandman I*)⁴⁸ celostátní ústavy, který bosenskohercegovský parlament schválil v březnu 2009.

⁴⁶ Do konce února 2014 jejich počet dosáhl 122; poslední novela č. CXXII byla schválena v březnu 2011.

⁴⁷ http://www.narodnaskupstinars.net/upload/documents/cirilica/ustav/ustav_republike_srpske.pdf [vid. 15. února 2014]

⁴⁸ Tento první a jediný dodatek celostátní ústavy byl na rozdíl od anglicky psané ústavy předložen a schválen v úředních jazycích Bosny a Hercegoviny.

Statut v čl. 8 definuje, že „(1) *Pravomoci orgánů veřejné správy v Distriktu jsou:*“ kromě jiného „f) *vzdělávání...*“. V obecné rovině vzdělání zmiňuje čl. 15, podle něhož „(1) *Každá osoba v Distriktu má stejné právo na vzdělání bez diskriminace. / Základní vzdělání je povinné a bezplatné. Středoškolské vzdělání je bezplatné a může být povinné, pokud tak stanoví zákony Distriktu. / (2) Soukromé školy a akademické instituce se mohou zřizovat v souladu se zákonem*“. Problematiky etnické vyváženosti se dotýká čl. 53, v němž stojí, že „(2) *Zákony Distriktu stanovují kvalifikovanou většinu a afirmativní hlasy vybraných členů Vlády Distriktu potřebných ke schválení: / c) návrhů zákonů a novelizací zákonů ve vzdělávání, náboženství, jazyce a kultuře*“.⁴⁹

Jednoduchým srovnáním tří ústav a statutu dojdeme ke zjištění, že vzdělání a vzdělávání není konstitucemi nijak detailně podchyceno, spíše se ve stručnosti tlumočí právo, které je vymezeno Všeobecnou deklarácí lidských práv, čl. 26:

- (1) *Každý má právo na vzdělání. Vzdělání nechť je bezplatné, alespoň v počátečních a základních stupních. Základní vzdělání je povinné. Technické a odborné vzdělání budiž všeobecně přístupné a rovněž vyšší vzdělání má být stejně přístupné všem podle schopností.*
- (2) *Vzdělání má směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Má napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi skupinami rasovými i náboženskými, jakož i k rozvoji činnosti Spojených národů pro zachování míru.*
- (3) *Rodiče mají přednostní právo volit druh vzdělání pro své děti.*⁵⁰

Stojí za připomenutí, že Jugoslávie se při hlasování o přijetí deklarace s celým sovětským blokem 10. prosince 1948 zdržela. Naopak Daytonská ústava se hned v preambuli odvolává na zmiňovanou listinu OSN a jiné mezinárodní smlouvy o lidských právech (např. i Deklaraci o právech příslušníků národnostních, etnických, náboženských a jazykových menšin).

Oblast vzdělávání je zapracována i do deseti kantonálních ústav, s ohledem na jejich návaznost a podřízenost celostátní a federální ústavě je však můžeme pominout. Konstituce těchto autonomních celků navíc v zásadě kopírují již zmiňované lidskoprávní pasáže.

⁴⁹ http://www.bdcentral.net/images/stories/Vazni_akti/Statut/Ba/statut_brcko_distrikta_bih-precisceni_tekst-2-10-ba.pdf [vid. 15. února 2014]

⁵⁰ <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf> [vid. 15. února 2014]

Bosenskohercegovačka vzdělávací soustava se v prvních poválečných letech kromě nepřehledného zákonného rámce⁵¹, potýkala i s mnoha dalšími těžkostmi. Drtivá část obyvatelstva změnila své bydliště, nemalé procento se uchýlilo do zahraničí, školní budovy a vybavení byly povětšinou zničeny nebo nenávratně poškozeny, školní personál ve většině případů opustil svá pracoviště, mnozí pedagogové zahynuli.

Zahraniční dárci, mezi nimi Evropská komise, OSN, Světová banka a Rada Evropy, v letech 1996–1998 na obnovu školství poskytli subvence ve výši kolem 172 milionů dolarů⁵², a to hlavně ve Federaci BaH. Republika Srbská, jíž se kladlo za vinu vyvolání a prodlužování konfliktu, dostala jen minimální zahraniční pomoc. Zvláštní komise bosenskohercegovačské parlamentu roku 2010 jen peněžité dary v letech 1996–2008 vyčíslila na 7,087 miliard konvertibilních marek (3,623 mld. eur), z čehož 89,3 % připadlo na Federaci BaH, 7,6 % na celostátní organizace a 3,1 % na Republiku Srbskou. Do školství směřovalo zhruba 80 milionů konvertibilních marek (41 mil. eur). Komise v závěru své práce konstatovala, že mnohé prostředky byly rozkradeny či vynaloženy neúčelově.⁵³ Soupis neobsahuje materiální pomoc, jelikož se jí nepodařilo vyjádřit penězi. Odhaduje se, že na humanitární pomoc, udržení míru a rekonstrukci země mezinárodní organizace a mnohé státy světa v letech 1992–2000 vynaložily 71–81 miliard amerických dolarů.⁵⁴

Během obnovy školské soustavy bylo patrné, že s aktivním přispěním místních nacionalistických politiků – předválečné strany se udržely u moci během války i po svobodných vol-

⁵¹ Souběžně se užívaly zákony Socialistické Republiky BaH (1963–1992 součást SFRJ; krátce před prvními svobodnými volbami byl schválen mj. Zákon o základní škole a Zákon o střední škole), Republiky BaH (1992–1995), Republiky Srbské (samozvaná od 1992, uznána 1995) a Chorvatské Republiky Herceg-Bosny (samozvaná 1992–1994), Federace BaH (od 1994) a kantonů (od 1994) a Bosny a Hercegoviny (od 1995).

⁵² *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini. Upravljanje, finansiranje i rukovođenje Izveštaj Savjeta Evrope za Svjetsku banku*. Strasbourg: Izveštaj Savjeta Evrope za Svjetsku banku, 10. 11. 1999, s. 21. Dostupné z: http://www.unze.ba/download/ects/Obrazovanje_u_BIH_1999_CoE.pdf [vid. 15. února 2014]

⁵³ *Izveštaj o radu istražne komisije za utvrđivanje trošenja donatorskih sredstava Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Istražna komisija za utvrđivanje trošenja donatorskih sredstava, 01-50-1-82-15/10, 2. 11. 2010. Dostupné z: https://www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/adhoc_komisije/default.aspx?id=22485&langTag=bs-BA&pril=b [vid. 15. února 2014]

⁵⁴ Podrobněji PAPIĆ, Žarko (ed.). *International Support Policies to South-East European Countries. Lessons (Not) Learned in B-H*. Sarajevo: Müller, 2011. Velkou část prostředků odčerpala vojenská složka mezinárodní mise (14–15 mld. \$) a její administrativní podpora (3–4 mld. \$) a humanitární pomoc (7–8 mld. \$ v zemi a stejná suma v zahraničí). Nepoměrně menší díl finančních prostředků tvoří rozvojové dotace. Za tímto účelem byl např. schválen program rekonstrukce Světové banky a Evropské komise ve výši 5,1 mld. \$ pro léta 1996–1999. Viz *Bosnia and Herzegovina 1996-1998 lessons and accomplishments... A report prepared for the may 1999 donors conference co-hosted by the European commission and the World bank*. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/bosnia/documents/1996-98_lessons_and_accomplishments.pdf [vid. 15. února 2014]

bách roku 1996 – vznikají tři oddělené jazykové/nacionální systémy; srbský v Republice Srbské, chorvatský ve většinově chorvatských částech Federace BaH a bosenský ve většinově bosňáckých oblastech Federace BaH. Segregaci v prvních letech nemohla zabránit ani OSN, resp. její pomocné organizace UNESCO, UNICEF a UNHCR, ani Světová Banka a Evropská komise, pověřené obnovou a rozvojem bosenskohercegovského školství a kultury. Vzdělávací soustavy v jednotlivých částech země šly zcela odlišnou cestou, Republika Srbská (1993–1994) a federální kantony (1997–1998, vyjma dvou smíšených) záhy přijaly vlastní zákony o vzdělávání. Federální vláda byla v této době slabá a plně ji respektovaly pouze kantony s bosňáckou většinou.

Koncem 90. let, kdy byla dokončena nejnutnější rekonstrukce země a mandát mezinárodních sil fakticky vyčerpal svou vojenskou složku, zahraniční představitelé ve větší míře akcentovali reformní proces, který se v obecné rovině dotýkal i vzdělávání. Zde však naráželi na tuhý odpor nacionalistických politiků i systémové bariéry. Pomocí nátlaku a materiálních pobídek bylo dosaženo jen dílčích úspěchů na místní úrovni. Mezinárodního společenství se proto rozhodlo vzdělávací systém modernizovat a integrovat komplexně. Jako inspirace posloužil školský systém ve Švýcarsku, který se územní roztržitostí a etnolingvistickými rozdíly nejvíce podobal Bosně a Hercegovině. Alpská republika byla vzorem i při mírových jednáních, kde se operovalo s kantonizací země, což se v jisté míře také podařilo realizovat.

Celý reformní proces v druhé polovině roku 1998 odstartovalo Rakousko, tehdy předsedající země Rady EU, když iniciovalo *The Graz Process* (GP) na podporu demokratického a mírového rozvoje jihovýchodní Evropy a podporu a koordinaci vzdělávacích projektů spolupráce v regionu. Následně v červnu 1999 byl v Kolíně nad Rýnem schválen Pakt stability pro jihovýchodní Evropu (*Stability Pact for South Eastern Europe*) s cílem podpořit tamější země „v jejich úsilí o rozvoj míru, demokracie, dodržování lidských práv a hospodářské prosperity, s cílem dosáhnout stability v celém regionu“.⁵⁵ GP si poté stanovil za jednu z priorit vzdělávání a mládež, což bylo styčným bodem spolupráce s Paktem. Když se k tomuto záměru připojily další organizace a státy, celý projekt se přeměnil na *Enhanced Graz Process* (EGP). V listopadu 1999 EGP definoval své cíle a zásady činnosti v oblasti vzdělávání. Jako koordinační orgán působila Rada Evropy, která se podílela na vzniku šesti expertních pracovních skupin. A právě

⁵⁵ SCSP *Constituent Document: III Objectives*. Cologne: Stability Pact for South Eastern Europe, 10. června 1999. Dostupné z: <http://www.stabilitypact.org/constituent/990610-cologne.asp> [vid. 15. února 2014]

jmenovaná Rada Evropy a posléze od roku 2002 Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OSCE), které OHR udělil mandát hlavního koordinátora reformního procesu, se systematicky zabývaly přestavbou školského systému v Bosně a Hercegovině.

V této době se školská soustava potýkala s materiální nouzí, propastnými rozdíly v kvalitě pedagogických pracovníků i škol samotných a nejasnou vizí o budoucím směřování. Síť škol se z větší části podařilo opravit, ale její vybavení nevyhovovalo požadavkům na moderní vyučování. Zařízení, zejména základní, se opětovně vrátila k modelu hlavním škol (*centralna škola*) a odloučených pracovišť (*područna škola*) v méně přístupných lokalitách, znovu se uplatňoval až třísměnný provoz.

Nicméně jako nejpalcivější problémem se nakonec ukázaly všudypřítomné politické vlivy. Ty stály i za fenoménem tak zvaných dvou škol pod jednou či stejnou střechou (*dvije škole pod jednim/istim krovom*), které vznikly krátce po válce v dosud etnicky smíšených oblastech Federace BaH a Distriktu Brčko, popř. v místech, kde došlo k návratu vyhnaných příslušníků jednoho z konstitutivních národů, ale počty navrátilců netvořily majoritu vůči převládajícímu národu. Dvě školy pod jednou střechou se běžně vyskytovaly v Kantonu hercegovsko-neretvanském, středobosenském a některých částech Kantonu zenicko-dobojského a Distriktu Brčko. Při jejich zakládání byly nejčastěji možné dvě varianty: Chorvaté v místě tvořili většinu a odmítali mezi své žáky ve školách vpustit Bosňáky (např. město Stolac⁵⁶), Chorvaté v oblasti tvořili menšinu a eventuální diskriminaci ze strany Bosňáků předcházeli zřizováním samostatných institucí (např. město Gornji Vakuf-Uskoplje⁵⁷). V praxi to znamenalo, že v jedné budově působily dvě školy, jedna s chorvatským a druhá s bosenským plánem a programem. Tato zaří-

⁵⁶ V hercegovském městě Stolac roku 1991 žilo 62 % Muslimů/Bosňáků, 20 % Srbů a 12 % Chorvatů. *Popis stanovništva, domaćinstava stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991: Etnička obilježja stanovništva, rezultati za republiku i po opštinama...* s. 18. Paravojenská Chorvatská rada obrany oblast roku 1992 obsadila a následně odsud vyhnala nechorvatské obyvatelstvo. Místní ZŠ s muslimským jménem Ragib Dizdar byla přejmenována na ZŠ Stolac a od roku 1993 používá jen chorvatský plán a program. Několik let po válce se do města začali vracet Bosňáci, ale místní chorvatští politici jim v tom všemožně bránili. Navrátilci zde ve šk. roce 1999/2000 otevřeli vlastní školu, resp. dislokované pracoviště VII ZŠ Mostar, a to v improvizovaných podmínkách. Teprve po intervenci OHR v budově získali několik učeben. Rozhodnutím soudu z roku 2006 směli zřídit samostatný právní subjekt, První základní školu Stolac, a to pod Hercegovsko-neretvanským kantonem. Dnes mají obě školy sídlo na stejné adrese, ale působí odděleně. Bosňáci marně usilují i o rovný přístup při vzdělávání dětí v místní střední škole.

⁵⁷ Ve středobosenském městě Gornji Vakuf roku 1991 žilo 61 % Muslimů/Bosňáků a 34 % Chorvatů. *Ibid.*, s. 16. Chorvatská rada obrany se v letech 1992 a 1993 celou oblast marně pokoušela obsadit a etnicky vyčistit. Chorvaté namísto „tureckého“ názvu okresu začali užívat označení Uskoplje. Dnes zde působí dvě střední školy pod jednou střechou (od léta 1994 bosenská Mješovita srednja škola Gornji Vakuf a chorvatská Srednja škola Uskoplje; od roku 2002 obě sídlí na stejné adrese). Segregace je patrná i na existenci chorvatské ZŠ Uskoplje a bosenské ZŠ Gornji Vakuf, ty ale fungují zcela nezávisle.

zení nezřídka vyučovala v odlišné denní době, anebo ve fyzicky oddělených částech objektu, jejich pedagogické sbory nijak nekomunikovaly. Nelze pominout, že separaci dětí nezřídka podporovali i bosňáčtí politici a rodiče. Větší zájem na vzniku takovýchto škol měla ale chorvatská politická reprezentace, která odmítala uznat federální plán a program (ten umožňoval výuku ve všech úředních jazycích) a mezi Chorvaty vzbuzovala dojem, že nejlépe národní zájmy ochrání tak, že vytvoří paralelní vzdělávací systém. Samotné dvě školy pod jednou střechou vznikly *de facto* vinou mezinárodního společenství, které si vynucovalo přeměnu víceméně etnicky kompaktních škol ve vícenárodní, a to administrativně i právně, na což Chorvaté zareagovali dobrovolnou segregací v rámci jedné budovy či školské instituce.⁵⁸

Nyní zpět k reformnímu procesu. V srpnu 1999 federální ministr školství a jeho náměstek (první byl Chorvat a druhý Bosňák) a ministr školství Republiky Srbské pod patronátem OHR podepsali dokument o implementaci předchozích (a vesměs neprováděných) dohod o revizi školních učebnic. Odstranění nevhodného obsahu bylo i podmínkou plánovaného vstupu země do Rady Evropy. Dohoda uváděla, že z učebnic veškerý nevhodný obsah zmizí nebo bude viditelně označen do začátku školního roku 1999/2000, resp. září 1999.⁵⁹ Praktické dopady ujednání byly ale pro odpor škol, pedagogických pracovníků i jejich zřizovatelů značně omezené.

Následně se v květnu roku 2000 za přispění OHR uskutečnila konference o vzdělávání, na které se sešli představitelé odpovědných entitních a kantonálních ministerstev, Rady Evropy a UNESCO. V jejím závěru byla podepsána dohoda a deklarace o odstraňování paralelních systémů ve vzdělávání, tj. odbourávání praxe etnické segregace a používání učebnic a vzdělávacích programů z Chorvatska ve většinově chorvatských oblastech Federace BaH (ve třech chorvatských kantonech a několika okresech smíšených kantonů), resp. téhož ze Srbska

⁵⁸ K tomuto podrobněji např. BRKIĆ, Milenko a BRKIĆ, Marko-Antonio. Dvije škole pod jednim krovom – od segregacije do koedukacije. In Ivan MARKEŠIĆ (ed.). *Hrvati u BiH: Ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*. Zagreb, Centar za demokraciju i pravo, 2010), s. 83–106. MADACKI, Saša, KARAMEHIĆ, Mia (ed.). *Dvije škole pod jednim krovom Studija o segregaciji u obrazovanju*. Sarajevo: Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu a Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije, 2012. Dostupné z: <https://docs.google.com/file/d/0B1ZsnC0XPfbmTXk0SGxxZTAzM0E/edit?pli=1> [vid. 15. února 2014] *Podijeljene škole u Bosni i Hercegovini. Izvještaj o Istraživanju*. Sarajevo: UNICEF BiH, decembar 2009. Dostupné z http://www.unicef.org/bih/ba/media_14091.html [vid. 15. února 2014]

⁵⁹ Tehdy už mezinárodní odborníci dokončili analýzu školních učebnic a označili sporné pasáže. Na plnění dohody dohlíželo OHR, Rada Evropy a UNESCO. Chorvaté ve Federaci BaH přitom ve stejné době pro svou komunitu žádali vznik nezávislé vzdělávací soustavy. Revizi učebnic se ovšem bránili i Bosňáci a Srbové. Mezinárodní společenství ale veškeré připomínky rezolutně odmítlo. Viz *Agreement on School Textbook Review*. Dostupné z: http://www.ohr.int/ohr-dept/presso/pressr/default.asp?content_id=4775 [vid. 15. února 2014]

v Republice Srbské. Na konferenci bylo také rozhodnuto o vypracování nových vzdělávacích programů a politicky korektních učebnic, a než se tak stane, stávající učební texty projdou cenzurními zásahy.

Naléhání mezinárodního společenství na reformy vzdělávání i dalších oblastí se ale míjelo účinkem. Chorvaté ve Federaci BaH navíc koncem roku 2000 svolali Chorvatský národní sněm a následně v břenu 2001 znovu vyhlásili samosprávu, která se odkazovala na jejich separatistický stát Herceg-Bosnu za nedávného konfliktu. Ve stejné době vysoký představitel oktrojoval federální ústavu v neprospěch chorvatských nacionalistů (to byl jeden z argumentů pro vyhlášení autonomie), nechal uzavřít jimi protěžovanou Hercegovskou banku (údajně kvůli finančním machinacím a praní špinavých peněz) a pomohl sestavit federální vládu bez jejich účasti. Zjitřené nacionální vášně utichly až v říjnu 2001, kdy se samospráva po razantním odporu OHR rozpustila a četní chorvatští politici a neloajální státní zaměstnanci museli odejít ze svých funkcí.

Další krok ke změnám ministři školství učinili 27. června 2001 podpisem dohody (na hoře Jahorině), resp. konceptu Společné strategie modernizace (*Zajednička strategija za modernizaciju*), za níž se zasazovala Evropská komise, přesněji její projekt EC-TAER-SMS. Výsledkem společného úsilí pak byl v květnu 2003 dokument nazvaný Reforma základního a všeobecného středního školství v Bosně a Hercegovině – Zelená kniha (*Reforma osnovnog i općeg srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini – Zeleni papir*). Zelená kniha obsáhla základní principy rozvoje vzdělávání, na nichž se všechny strany byly schopny a ochotny dohodnout. Konkrétní opatření se přenechávala očekávané Bílé knize, o níž bude pojednáno později.

Nátlak vysokého představitele na změny ve vzdělání začátkem nového tisíciletí neustával. V březnu 2002 dva entitní ministři školství na iniciativu OSCE stvrdili Prozatímní dohodu o uspokojování zvláštních potřeb a práv dětí navrátilců (*Privremeni sporazum o zadovoljavnju posebnih potreba i prava djece povratnika*). Ta garantovala školákům navrátilců (mimo jejich etnicky většinové území) národní skupinu předmětů (mateřský jazyk a literaturu, dějepis, zeměpis/občanskou nauku a věrouku) podle plánu a programu, jaký si vyberou, a to bez ohledu na entitní pobyt. V tomto roce přitom kulminoval proces návratu uprchlíků do svých předválečných domovů. Poté v listopadu 2002 následoval podpis Plánu implementace prozatímní dohody (*Plan o provođenju privremenog sporazuma*). Dohoda měla však i navzdory očekává-

ním jen omezený efekt – národní skupiny předmětů se vyučovaly jen v lidnatějších sídlech, nemálo k tomu přispělo i pravidlo o 18 dětech ve třídě, složení učitelského sboru a školských odborů téměř nikde neodráželo etnickou strukturu spádové oblasti školy.⁶⁰ Bosňáci a Chorvaté v Republice Srbské byli nadále vzděláváni v srbštině podle plánů a programů Republiky Srbské, Srbové ve Federaci BaH v bosenštině (pokud neměli jiné než bosňácké učitele) či chorvatštině podle bosenských/federálních nebo chorvatských plánů a programů. Ačkoli se ministři shodli na potřebě nalézt dlouhodobé řešení vzdělávání dětí navrátilců, což je patrné už ze samotného názvu dokumentu, dosud (začátkem roku 2014) se jim to nepodařilo. Dohled nad plněním dohody převzal Koordinační výbor, složený ze zástupců všech ministerstev školství a mezinárodního společenství. Z jeho iniciativy roku 2004 vyšla i kritéria pro pojmenování škol, která neměla nést nacionálně kontroverzní jména. Stejně jako v případě národních skupin předmětů, ani zde se všechny sporné případy do dnešní doby nepodařilo vyřešit.

S ohledem na neutěšený stav péče o děti v poválečné době ministerstvo pro lidská práva a uprchlíky vypracovalo celostátní Akční plán pro děti 2002–2010 (*Akcionni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2002.–2010.*), který byl schválen radou ministrů v červenci 2002. Dokument vytyčoval 10 značně obecných záměrů (např. boj s chudobou a starost o každé dítě), jež byly nejsystematičtěji zpracovány v oblasti zdravotní péče a prevence. Plán se druhotně věnoval i vzdělávání, pro něž byla vytvořena směrnice o 18 bodech. Laxní zájem o vzdělávání je patrný hned z prvních tří bodů:

1. *Vzdělání pro všechny. Všem dětem dát stejnou možnost vzdělání v souladu s jejich zájmy a možnostmi, se zvláštním zřetelem na rovnost pohlaví*
2. *Modernizace školského systému (vzdělávacího plánu a programu, příprava učitelů, management vzdělávání...)*
3. *Do předškolního vzdělávání zapojit nejméně 20 % dětí. Vzhledem k tomu, že tento cíl diskriminuje zbývajících 80 %, je třeba rozvinout alternativní formy péče o děti, zvláště mimo velké městské aglomerace*

⁶⁰ Ve Federaci BaH byly školy, používající vzdělávací plán a program Republiky Srbské, jen v oblastech se srbskou většinou v severozápadní Bosně (okres Drvar, Bosansko Grahovo, Glamoč, Bosanska Krupa a Bosanski Petrovac). Viz <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/djeca-drugog-reda> [vid. 15. února 2014] V Republice Srbské bosenský a chorvatský plán z federálních kantonů používalo 20 škol. Viz <http://www.banjaluka.com/vijesti/drustvo/2013/09/12/bih-djeca-uce-gradivo-mrznje-i-razdora/> [vid. 15. února 2014]

Takto vágně definované záměry pochopitelně nemohly nalézt odezvu u konkrétních aktérů, a proto zůstaly jen prázdným slibem na papíře. Neúspěchu plánu si byla vědoma i rada ministrů, a proto v červenci 2011 schválila nový Akční plán pro děti 2011–2014 (*Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2011.–2014.*). Ten už obsahoval pět konkrétních oblastí a cílů, kterých se mělo dosáhnout ve stanovené době. Každým dílčím krokem byla pověřena odpovědná instituce a nastavena kritéria, podle nichž se změří úspěšnost. Jednou z formulovaných oblastí bylo vzdělávání, které mělo zvláštní cíl: „Všem dětem poskytnout rovné příležitosti pro vzdělání v souladu s jejich zájmy a schopnostmi. Specifický cíl vychází z obecně uznávaných univerzálních hodnot a demokratické společnosti a vlastních hodnot systému, který je založený na zvláštnostech národů a etnických menšin žijících v Bosně a Hercegovině“.⁶¹ Tento záměr v sobě kromě jiného zahrnoval vyšší procento dětí v předškolním vzdělávání, rekonstrukci a modernizaci objektů pro základní a střední vzdělávání, reformu kurikula, vytvoření standardů pro žáky a studenty, distribuci bezplatných učebnic. Zmínkou o druhém plánu ale předbíháme událostem.

V listopadu 2002 mezinárodní představitelé a všichni dotčení ministři školství v Bruselu podepsali dokument pod názvem Reforma vzdělávání – vzkaz občanům Bosny a Hercegoviny (*Reforma obrazovanja – Poruka građanima Bosne i Hercegovine*).⁶² Ten obsahoval pět slibů, jak konkrétně změnit školský systém k lepšímu. Mimo jiné akcentoval ukončení diskriminace a segregace dětí a vybudování systému na pevných legislativních základech.

První, skutečně významný posun k integraci regionalizované a decentralizované vzdělávací soustavy nastal až v červnu roku 2003, kdy byl přijat celostátní Rámcový zákon o základním a středním vzdělávání v BaH (*Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini*)⁶³, který v zásadě odrážel situaci v rozvinutých evropských zemích, i když ve značně obecné podobě. Stejně jako v ostatních předpisech, které vznikaly po sáhodlouhých kompromisních jednáních, i zde bylo nemálo prostoru vyhrazeno obecně lidským právům,

⁶¹ *Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2011.–2014.* Sarajevo: Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, juli 2011, s. 21. Dostupné z: http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/Akcioni%20plan%20za%20djecu%202011%202014.pdf [vid. 15. února 2014]

⁶² http://www.unze.ba/download/ects/Reforma_obrazovanja.pdf [vid. 15. února 2014]

⁶³ http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/zakoni/default.aspx?id=676&langTag=bs-BA [vid. 15. února 2014]

svobodě pohybu a zákazu všemožné diskriminace (ze strany škol, rodičů i státní správy a samosprávy).⁶⁴

O skutečné demokratizaci a modernizaci školství ovšem nemohlo být ani řeči. Zákon např. obsahoval i pasáže o integraci dvou škol pod jednou střechou, což byla další z podmínek vstupu do Rady Evropy (přijetí se uskutečnilo 24. dubna 2002). Na základě tohoto zákona byly sice integrovány školy v Distriktu Brčko, tři kantony tento zákon ale odmítly implementovat. Konkrétně se to týkalo etnicky smíšeného Kantonu hercegovsko-neretvanského a středobosenského a okresu Žepče ve většinově bosňáckém Kantonu zenicko-dobojském.⁶⁵ Kvůli obstrukcím vysoký představitel roku 2005 odvolal Nikolu Lovrinoviće, ministra školství Středobosenského kantonu chorvatské národnosti z HDZ. Ani po jeho sesazení však proces nešel nijak hladce. Řada škol se sjednotila pouze na papíře (v jedné škole se stále vyučovalo podle dvou vzdělávacích plánů a programů), ale některé se integrovat odmítly zcela, v čemž našly podporu u chorvatské politické reprezentace Středobosenského a Hercegovsko-neretvanského kantonu. Třebaže počet dvou škol pod jednou střechou nepatrně klesá, v roce 2012 stále fungovalo 34 takovýchto zařízení.⁶⁶

Ministři školství posléze v srpnu 2003 podepsali Dohodu o společné osnově vzdělávacích plánů a programů (*Sporazum o zajedničkom jezgru nastavnih planova i programa*), s jejíž existencí už počítal schválený zákon. Tento dokument se následně stal jedním z vodítek při tvorbě vzdělávacích plánů a programů na entitní a kantonální úrovni, i když nevznikl konsensus, co všechno spadá do společné osnovy. Prakticky jediným výsledkem dohody byly

⁶⁴ Předškolní vzdělávání se stalo součástí školského systému. Základní vzdělání bylo ustaveno jako devítileté (povinně již od roku 2004/2005), bezplatné a povinné pro všechny děti od šesti let, třebaže v praxi převažovala osmiletá docházka. Střední vzdělání ve veřejných zařízeních bylo bezplatné. Veřejné i soukromé školy výuku musejí organizovat v souladu s platnými vzdělávacími plány a programy, které připraví společné komise odpovědných orgánů (entit, kantonů a distriktu). Školy jsou vedeny školskými odbory (*školski odbor*), které jmenují a odvolávají ředitele školy (*direktor škole*). Při škole vznikají rady rodičů (*vijeće roditelja*) a žáků (*vijeće učenika*). Ty mají podporovat větší zájem rodičů a dětí o dění ve škole, třebaže samy o sobě nemají na chod školy výraznější vliv.

⁶⁵ Zenicko-dobojský kanton k procesu implementace přistoupil změnou zákona roku 2004, ale na jeho území se nacházely dva okresy s chorvatskou většinou, jež měly ve vzdělávání samosprávu. Školy v Žepče se nakonec právně a administrativně sjednotily, nadále ale používají dva vzdělávací plány a programy.

⁶⁶ Trvající segregaci dětí nedávno potvrdil i Okresní soud v Mostaru ústy soudkyně bosňácké národnosti Rabiji Tanovićové, když v dubnu 2012 v první instanci dvě školy pod jednou střechou označil za diskriminační a nařídil jejich zrušení, resp. integraci a zavedení jednotného plánu a programu. Kantonální soud v Mostaru, v jehož senátu zasedli pouze Chorvaté, v červnu 2013 toto rozhodnutí ale zrušil. Sdružení Vaša prava BiH s žalobou na ministerstvo školství Hercegovsko-neretvanského kantonu a okresy Stolac a Čapljinu, že umožňují separátní výuku na základních školách zvláště pro chorvatské a zvláště pro bosňácké děti, tak nakonec neuspělo. Viz *2 škole pod 1 krovom: presuđena diskriminacija!* [online článek] <http://www.diskriminacija.ba/node/132> [vid. 15. února 2014]

schválené směrnice o psaní a hodnocení učebnic dějepisu (*Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika historije za osnovne i srednje škole u Bosni i Hercegovini*) a zeměpisu (*Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika geografije za osnovne i srednje škole u Bosni i Hercegovini*) z dubna 2005.

V říjnu 2003 byla dokončena Společná strategie modernizace základního a všeobecného středního vzdělávání v Bosně a Hercegovině – Bílá kniha (*Zajednička strategija za modernizaciju osnovnog i općeg srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini – Bijeli papir*). Ta přinášela řešení některých klíčových problémů vzdělávací soustavy, kromě jiného financování a harmonizaci vzdělávacích plánů a programů. Doporučení Bílé knihy byla ale ze strany odpovědných vlád a ministerstev prakticky ignorována.

Potřeba vzniku dlouhodobého programu rozvoje se projevila i v oblasti předškolního vzdělávání, které tvořilo nejslabší článek školské soustavy. Procento dětí v tomto stupni bylo zanedbatelné. Předložené Strategické směry rozvoje předškolního vzdělávání v BaH (*Strateški pravci razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, 2004*)⁶⁷ ale nepřinesly kýžený výsledek.

Další podnět k reformám přinesla Střednědobá rozvojová strategie BaH 2004–2007 (*Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004.–2007.*), kterou v únoru 2004 schválila rada ministrů a entitní vlády a o měsíc později i celostátní parlament. Strategie si kladla tři cíle: 1) *Vytvořit podmínky pro udržitelný a vyvážený hospodářský rozvoj*; 2) *Snížení chudoby*; 3) *Urychlit integraci do Evropské unie (EU)*.⁶⁸ Rezortní priority pod označením V.2. (*Sektorski prioriteti: Obrazovanje*) se dotkly i vzdělávání. V tomto směru byly zopakovány ideály z předchozích dokumentů, které se nepodařilo naplnit. Osmnáctiměsíční příprava dokumentu a mnohačetné rozpravy nakonec přinesly jisté výsledky, byť skromné a oproti plánům značně opožděné. Diskriminaci a segregaci dětí (vedle tří konstitutivních národů také Romů aj.) se však nepodařilo odstranit, rovněž neproběhla očekávaná modernizace školského systému. Viditelného pokroku se podařilo docílit jen v oblasti školské legislativy.

Po volbách v roce 2006, kdy vznikla silná (být politicky a ideologicky roztržštěná) celostátní vládní koalice a mezinárodní společenství pod vedením agilních vysokých představitelů

⁶⁷ Ve své podstatě šlo o idealistický dokument bez jasných cílů a možností implementace.

⁶⁸ *Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004.–2007.*, s. 11. Dostupné z: http://www.dep.gov.ba/dokumenti_politika/srednjoročna_razvojna_strategija/default.aspx?id=133&langTag=bs-BA [vid. 15. února 2014]

Christiana Schwarz-Schillinga a Miroslava Lajčáka⁶⁹ žádalo hlubší reformy, následoval celý set zákonů: Rámcový zákon o předškolní výchově a vzdělávání v BaH (*Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, 2007*)⁷⁰, Rámcový zákon o vysokoškolském vzdělávání v BaH (*Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, 2007*)⁷¹ a Zákon o Agentuře pro předškolní, základní a středoškolské vzdělávání (*Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2007*)⁷². Jako poslední zákonodárci schválili Rámcový zákon o středním odborném vzdělávání a výcviku v BaH (*Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini, 2008*).⁷³

Po schválení rámcových zákonů bylo samozřejmé přijetí nové legislativní úpravy i na nižší úrovni, v kantonech Federace BaH (od 2003), v Republice Srbské (2008–2010⁷⁴) a Distriktu Brčko (2007–2009⁷⁵). Federální ministerstvo vlastní zákony nepřijalo, v praxi

⁶⁹ Aktivistický přístup mezinárodního společenství nastavil již Rakušan Wolfgang Petritsch (ve funkci 18. 8. 1999–27. 5. 2002) a po něm Brit Paddy Ashdown (27. 5. 2002–31. 1. 2006). Ashdown častokrát využíval tzv. bonnské pravomoci, které mu umožňovaly odvolávat politiky nebo oktrojovat zákony. Celkem si vynutil přijetí 47 zákonů a 31 novel ústavních zákonů. Schwarz-Schilling během svého krátkého mandátu (31. 1. 2006–2. 7. 2007) oktrojoval 11 zákonů. Miroslav Lajčák (2. 7. 2007–26. 3. 2009) byl zvláště aktivní v prvním roce úřadování, kdy prosadil 8 zákonů. Viz TRNKÁ, Kasim. Specifičnosti ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine. *Revus: Revija za evropsko ustavnost*. Kranj, Klub Revus, 2009, 11, s. 45-71. ISSN 1855-7112.

⁷⁰ Norma zavádí povinnou docházku do mateřských škol pro všechny děti rok před nástupem do základní školy. To bylo ale zcela mimo reálné možnosti stávajících zařízení. Přípouštějí se dva typy zařízení, a to jesle (od věku šesti měsíců po tři roky) a mateřské školy (od tří do šesti let věku). Správní orgány jsou totožné jako v případě základních a středních škol. Dostupné z: <http://www.aposo.gov.ba/hr/files/2012/11/OZ-o-predskolskom-odgoju-i-obrazovanju.pdf> [vid. 18. února 2014]

⁷¹ Zákon ustavil třístupňové vysokoškolské vzdělávání, bakalářské, magisterské a doktorské, které se odvíjí formou kreditového systému ECTS. Přijetí na studium nesmělo podléhat jakékoli diskriminaci. Vzdělávací zařízení byla rozdělena na univerzity (se všemi stupni vzdělávání a více studijními programy) a vysoké školy (s bakalářským stupněm vzdělávání a nejméně jedním studijním programem). V čele těchto institucí stojí správní odbor (*upravni odbor*), senát (*senat*) a rektor, resp. ředitel (*direktor*). Správní odbor, jako ústřední správní a kontrolní orgán, jmenuje nejméně z 1/3 zřizovatel a z 2/3 senát. Senát, v němž zasedá nejméně 15 % zástupců studentstva, se věnuje především obsahové stránce studia a jednou za čtyři roky volí rektora.

⁷² Agentura podle zákona nastavuje standard znalostí a hodnocení (vyhodnocuje a nastavuje standardy pro žáky a studenty) a rozvíjí společné osnovy vzdělávacích plánů a programů (implementuje společné osnovy a sleduje jejich vývoj, předkládá možná zlepšení, provádí evaluace). Agentura má sedmičlenný výbor s mandátem na tři roky a jmenuje ji rada ministrů na základě konkurzu, který vypisuje Ministerstvo občanských věcí, a na doporučení Konference ministrů školství. V čele agentury stojí ředitel a dva zástupci s čtyřletým mandátem, kteří jsou vybíráni stejně jako členové agentury.

⁷³ Zákon podrobněji rozpracovává předpisy pro odborné školy, např. délku studia. Střední odborné a umělecké školy mají obvykle čtyřletý vzdělávací program, odborná učiliště tři, jiné speciální instituce mohou mít programy i kratší. Vzdělávací plány a programy mají společnou osnovu s ostatními středními školami, nejvýše 30 % výuky se odvíjí podle preferencí školy.

⁷⁴ Parlament Republiky Srbské přijal zákony o vzdělávání předškolním (2008), základním (2008), středoškolském (2008), dospělých (2009) a vysokoškolském (2010).

⁷⁵ Parlament Distriktu Brčko schválil zákon o vzdělání předškolním (2007), základním a středoškolském (2008) a vysokoškolském (2009).

se řídilo jen celostátními normami. Samosprávné oblasti přijaly rovněž předpisy o vzdělávání dětí občanů v zahraničí, nostrifikaci zahraničního vzdělávání atd. Postavení pracovníků ve školství regulovaly jednotlivé zákony podle úrovně vzdělávání. Novinkou oproti minulosti bylo, že zákony na lokální úrovni musejí respektovat právní úpravu jim nadřazených orgánů. V praxi se však ukázalo, že řada předpisů není plně dodržována v oblastech s chorvatskou většinou.

Začátkem roku 2008 na popud rady ministrů vznikla stálá Konference ministrů školství v Bosně a Hercegovině jakožto poradní orgán ve věcech vzdělávání. Jejím úkolem je předkládat návrhy reforem, udílet rady odpovědným orgánům a přispívat k harmonizaci vzdělávacích koncepcí na různých úrovních státní správy a samosprávy.

Na celostátní úrovni bylo ve stejném čase schváleno několik strategických dokumentů, přičemž vzdělávání se výhradně dotýkala Strategie rozvoje odborného vzdělávání a výcviku v BaH pro léta 2007–2013 (*Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za period 2007.–2013. godine*, 2007), Směry rozvoje vzdělávání v BaH s plánem implementace 2008–2015 (*Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja, 2008.–2015., 2008*), Cestovní mapa a plán aktivit pro zapojení BaH do programů celoživotního vzdělávání EU a Mladí v akci do roku 2013 (*Mapa puta i plan aktivnosti za uključivanje BiH u EU programe za cjeloživotno učenje i Mladi u akciji do 2013. godine, 2008*)⁷⁶. Navíc bylo vypracováno sedm základních strategií a směrnic pro zavádění boloňského procesu.

Pro budoucí směřování vzdělávací soustavy měly nejvýraznější dopad Směry rozvoje vzdělávání s plánem účinnosti 2008–2015, jež si kladly 8 obecných cílů s konkrétními opatřeními; např. vypracování plánu optimální sítě vzdělávacích zařízení, zajištění rovného přístupu a účasti ve vzdělávacím procesu, rozvíjení různých systémů evaluace, harmonizaci učebnic a sladění školské legislativy v Bosně a Hercegovině se směrnicemi a předpisy Evropské unie, které se týkají vytvoření evropského vzdělávacího prostoru. Dále mělo dojít k finanční decentralizaci vzdělávání směrem k okresům a posílení výdajů v této oblasti, rozšíření školské statis-

⁷⁶ Cestovní mapa se týká zapojení do projektů EU Celoživotního vzdělávání (*Lifelong Learning/LLL*) a Mladí v akci (*Youth in Action/YiA*).

tiky a vytvoření několika podpůrných orgánů.⁷⁷ Vzhledem k pokročilé době účinnosti strategie je patrné, že mnohé cíle (zejména v oblasti legislativy) se již podařilo naplnit, v oblasti práv a svobod dětí a rodičů k výraznějšímu pokroku ale nedošlo. Nicméně konečný soud o přínosech strategie bude možné vyslovit až po roce 2015.

Posun v posuzování kvality bosenskohercegovské vzdělávací soustavy přineslo založení výše zmiňované Agentury pro předškolní, základní a střední vzdělávání, která je ze zákona „odpovědná za vytváření standardů znalostí, hodnocení dosažených výsledků a rozvoj společných osnov vzdělávacích plánů a programů v předškolním, základním a středním vzdělávání a další odborné činnosti v oblasti standardů a hodnocení kvality, které jsou upraveny zvláštními zákony a jinými předpisy“.⁷⁸

Pro zajištění kvality vysokého školství vznikla Agentura pro rozvoj vysokoškolského vzdělávání (*Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta*, 2008), jež se mimo jiné podílí na procesu akreditace, uděluje doporučení pro minimální poplatky za studium, stanovuje a zpracovává standardy kvality a vede rejstřík akreditovaných zařízení.⁷⁹

Reforma vzdělávání v Bosně a Hercegovině v tomto čase nemá konce; za uplynulou dekádu a půl se podařilo nalézt jen základní právní rámec fungování školské soustavy. Strukturální změny postdaytonského (tri)etnokratické za setrvalé hospodářské a politické krize nejsou zřejmě možné – systém je natolik mocensky atomizovaný a zakonzervovaný, že jakékoli pokusy o modernizaci a zkvalitnění rezolutně odmítá. Reformní proces od roku 2008, kdy neuspěla Prudská dohoda o přeměně státního uspořádání, víceméně stagnuje. Iniciativa mezinárodního společenství se v tomto ohledu vyčerpala (neuspěl zde ani politický tlak a nátlak, ani příslib štědrých subvencí), domácí zdroje ke změně jsou slabé a nevyhraněné. Místní politická elita vzdělání a vzdělávání nepřikládá podstatnější význam; téměř všechny pokusy, rozpracované do četných dohod, strategií a akčních plánů, byly sice formálně přijaty, ale v praxi až na výjimky neuplatňovány.

⁷⁷ *Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja, 2008.–2015.* Sarajevo: Vijeće ministara bosne i Hercegovine, 2008. Dostupné z: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/?id=283 [vid. 15. února 2014]

⁷⁸ *Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje*, čl. 4. Dostupné z: http://www.aposo.gov.ba/wp-content/uploads/2012/10/Zakon_o_Agenciji_bosanski.pdf [vid. 15. února 2014]

⁷⁹ *Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini*, čl. 48 Dostupné z: http://www.aposo.gov.ba/wp-content/uploads/2012/10/Zakon_o_Agenciji_bosanski.pdf [vid. 15. února 2014]

Chorvatsko

Chorvatská cesta k demokracii započala v dubnu a květnu roku 1990, kdy se uskutečnily první svobodné volby. Ve volebním klání se utkala stávající oligarchie, již reprezentoval Svaz komunistů Chorvatska – strana demokratických změn (SKH-SDP), a nově vzniklý nacionálně separatistický blok pod označením Chorvatské demokratické společenství (HDZ). Ve vyrovnaném souboji nakonec zvítězili mocí nepoznamenaní nacionalisté, které paradoxně vedl komunistický generál, historik a nedobrovolný disident Franjo Tuđman. HDZ díky nastavenému většinovému modelu získala nadpoloviční zastoupení v parlamentu.⁸⁰

Noví vládcí země se energicky ujali moci a pustili se do programu přestavby socialistického Chorvatska podle svých představ; okamžitě byly přijímány zákony podporující státní suverenitu na úkor Jugoslávie, zdůrazňovalo se výhradní postavení chorvatského národa, jeho dějin, jazyka a kultury.

Již koncem roku 1990 byla přijata nová ústava, nazývaná též Vánoční. Konstituce přinášela řadu změn, od ryze formálních po systémové. Chorvatsko bylo mimo jiné prohlášeno za národní stát Chorvatů (78,1 % populace), čímž se rušilo dosud platné ústavní zakotvení srbské komunity (12,2 %).⁸¹ Institucionální změny přinesly ustavení dvoukomorového parlamentu; vedle poslanecké sněmovny vznikla také sněmovna zastupující samosprávné regiony (župy).⁸² Třebaže rozdělení moci v zemi nastavovalo parlamentní systém, prakticky se uplatňoval systém poloprezidentský, neboť za hlavu státu byl vybrán Franjo Tuđman, který jako předseda nejsilnější strany jmenoval „svého“ premiéra (do roku 2000 jich vystřídal šest).

Ústava z 22. prosince 1990 se kromě dalších (základních) práv a svobod občanů dotýkala i vzdělání. Nejprve ale byly zmíněny povinnosti. Například čl. 63 uvádí, že: „[r]odiče jsou povinni vychovávat, podporovat a vzdělávat své děti a mají právo a svobodu o výchově svých dětí rozhodovat samostatně. / Rodiče odpovídají za zajištění práva dítěte na plnohodnotný a harmonický rozvoj jeho osobnosti“. Teprve pak následuje právo na vzdělání. K tomu blíže čl. 65:

⁸⁰ Ve Společensko-politické radě, nejvlivnější ze tří parlamentních komor, obsadila dokonce 55 křesel z 80. Viz *Rezultati izbora za Društveno-političko vijeće (DPV) Sabora Socijalističke Republike Hrvatske 1990. godine*. Dostupné z: [http://www.izbori.hr/izbori/ipFiles.nsf/0/F8E512F6DD32462DC1257455003A8AF9/\\$FILE/1990_DP.V.pdf](http://www.izbori.hr/izbori/ipFiles.nsf/0/F8E512F6DD32462DC1257455003A8AF9/$FILE/1990_DP.V.pdf) [vid. 18. února 2014]

⁸¹ *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2010*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2010, 42. ISSN 1333-3305, s. 107. Dostupné z: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2010/SLJH2010.pdf [vid. 18. února 2014]

⁸² Sněmovna žup (*Županijski dom*) byla volena jen v letech 1993 a 1997, roku 2001 byla rozpuštěna.

„[z]ákladní vzdělání je povinné a bezplatné. / Dostupné je každému za rovných podmínek, stře-
doškolské a vysokoškolské v souladu s jeho schopnostmi“. Čl. 66 dále specifikuje, že „[o]bčané
mohou zřizovat soukromé školy a školská zařízení za podmínek stanovených zákonem“. A koneč-
ně čl. 67: „[a]utonomie vysokých škol je zaručena. / Vysoké školy samy rozhodují o své organizaci
a činnosti, a to v souladu se zákonem“. Vzdělávání se ještě nepřímou dotýká čl. 68, kde je uvede-
no, že „[s]voboda činnosti vědecké [...] je zaručena“.⁸³

Tabulka 3. Chorvatsko v číslech (2011) ⁸⁴				
	km ²	obyvatelstvo	obyvatel/km ²	etnické složení %
Chorvatsko	56 594,0	4 284 889	75,7	Chorvaté 90, Srbové 4
Zagrebačka županija	3 060	317 606	103,8	
Krapinsko-zagorska županija	1 229	132 892	108,1	
Sisačko-moslavačka županija	4 468	172 439	38,6	Chorvaté 82, Srbové 12
Karlovačka županija	3 626	128 899	35,6	Chorvaté 86, Srbové 10
Varaždinska županija	1 262	175 951	139,4	
Koprivničko-križevačka županija	1 748	115 584	66,1	
Bjelovarsko-bilogorska županija	2 640	119 764	45,4	Chorvaté 85, Srbové 6
Primorsko-goranska županija	3 588	296 195	82,6	Chorvaté 86, Srbové 5
Ličko-senjska županija	5 353	50 927	9,5	Chorvaté 84, Srbové 14
Virovitičko-podravska županija	2 024	84 836	41,9	
Požeško-slavonska županija	1 823	78 034	42,8	
Brodsko-posavska županija	2 030	158 575	78,1	
Zadarska županija	3 646	170 017	46,6	
Osječko-baranjska županija	4 155	305 032	73,4	Chorvaté 86, Srbové 8
Šibensko-kninska županija	2 984	109 375	36,7	Chorvaté 87, Srbové 11
Vukovarsko-srijemska županija	2 454	179 521	73,2	Chorvaté 79, Srbové 16
Splitsko-dalmatinska županija	4 540	454 798	100,2	
Istarska županija	2 813	208 055	74,0	Chorvaté 68, Istrané 12
Dubrovačko-neretvanska županija	1 781	122 568	68,8	
Međimurska županija	729	113 804	156,1	
Grad Zagreb	641	790 017	1 232,5	

Rozdílné pohledy na budoucnost jugoslávské federace postupem času vyostřily vztahy se srbskou menšinou; ty od slovních přestřelek dospěly k ozbrojeným srážkám a nakonec do válečného konfliktu. Srbové odmítli výsledky celostátního referenda o nezávislosti z května roku 1991 a vyhlášení nezávislosti o měsíc později a na etnicky kompaktních územích začali budovat svůj separatistický stát – Republiku Srbskou krajinu, jež byla vyhlášena hned v prosinci. Od léta do zimy v zemi probíhala nevyhlášená občanská válka, přičemž na straně Srbů bojovala Jugoslávská lidová armáda. Počátkem roku 1992 se konflikt za přispění meziná-

⁸³ Původní text ústavy je dostupný z: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1990/1092.htm> [vid. 15. února 2014]

⁸⁴ *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*. Zagreb 2013. Dostupné z: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf [vid. 15. února 2014]

rodního společenství utišil, obě strany zůstaly na svých pozicích, etnický konflikt se ale přesunul do sousední Bosny a Hercegoviny. Chorvatsko nicméně v praktické rovině zvítězilo, jeho samostatnost a předválečné hranice potvrdily velmoci i Organizace spojených národů.

Parlamentní volby v srpnu 1992 opětovně vyhrálo HDZ, Franjo Tuđman byl v historicky prvních přímých prezidentských volbách zvolen hlavou státu. Chorvatské demokratické společenství tak potvrdilo vůdčí pozici, kterou si udrželo až do roku 2000, kdy je porazila koalice opozičních stran pod vedením Sociálně demokratické strany.

Stav příměří chorvatské politické špičky nepovažovaly za trvalý a intenzivně se připravovaly na znovusjednocení země. Pomocí mohutných vojenských operací od května do srpna roku 1995 byla Republika Srbská krajina nadobro poražena. Většina Srbů před možnou odplatou unikla do sousední Bosny a Hercegoviny a poté do Srbska. Mírová konference v Daytonu koncem roku nový stav na bojištích jen potvrdila. Záhřeb si poté v letech 1995–1998 vymohl i reintegraci dosud většinově srbských enkláv na hranicích se Srbskem.

Dominantní postavení HDZ, upevněné i vcelku úspěšnou válkou za nezávislost, dalo vzniknout režimu, který těžko snášel jakýkoli druh opozice a kritiky. Typickým pro něj byla snaha koncentrovat veškerou moc ve státě do rukou nejužšího vedení strany. Svoboda médií byla oklešťována, političtí odpůrci zastrášováni. Z tohoto důvodu bylo Chorvatsko opakovaně kritizováno doma i v zahraničí. Utužování autoritářského režimu bylo jednou z příčin neformální mezinárodní izolace, do níž se republika i navzdory euroamerické orientaci dostala.

Značné kontroverze vyvolala i ekonomická transformace země. Četné státní podniky byly vytunelovány nebo se jich za podivných okolností zmocnila nová podnikatelská elita, úzce napojená na politické kruhy. Země se navíc od vyhlášení nezávislosti musela potýkat s vysokým zahraničním zadlužením v důsledku válečných výdajů, k nimž po válce přibýly náklady na obnovu a rozvoj. Domácí hospodářství zcela záviselo na turistickém ruchu, který se po odeznění bojů rozvíjel ještě dynamičtěji než za socialismu.

Opakování vlády jedné strany se negativně projevilo i ve školství. HDZ neměla na podobu vzdělávání zcela vyhraněný názor, a proto je vždy přetvářela nahodile a nesystematicky. Trvalou konstantou ale bylo udržet školskou soustavu pod státním dohledem a skrze něj formovat chorvatské národní vědomí.

Jen několik dní po Vánoční ústavě byl schválen Zákon o základním školství (*Zakon o osnovnom školstvu* NN 59/1990), který v zásadě okopíroval starou normu, avšak bez ideologických floskulí minulého režimu.⁸⁵ Podstatnější změny přišly o něco později, kdy se reformovalo *usmjerenost obrazovanje*. Jednalo se o koncept jednotného postprimárního *oborného vzdělávání* (myšleno středního a vysokého), s nímž v 70. letech přišli jugoslávští teoretici školství. Podle tohoto modelu bylo vzdělávání rozděleno do osmi stupňů (*stručna sprema*), z nichž jeden navazoval na druhý. Nejprve se z tohoto předpisu vyjmuly střední školy, když byl přijat Zákon o středním školství (*Zakon o srednjem školstvu* NN 19/1992)⁸⁶, a posléze i vysokoškolské instituce Zákonem o vysokých školách (*Zakon o visokim učilištima* NN 96/1993)⁸⁷. Oba tyto zákony neblaze poznamenaly snahy po všudypřítomném dohledu ze strany ministerstva školství. Poslední normou v Tuđmanově éře byl o poznání svobodomyšlnější Zákon o předškolní výchově a vzdělávání (*Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi* NN 10/1997).⁸⁸

⁸⁵ Předpis zaváděl osmiletou školní docházku pro děti od šesti let věku. Její parametry nastavoval republikový pedagogický standard a státní vzdělávací plán a program, který vytváří ministerstvo školství. Tento stupeň vzdělání poskytují základní školy, jejichž zřizovatelem je okres (včetně města Záhřebu). Financování škol zajišťuje společně stát (platy pedagogů) a zřizovatel (materiální náklady). Správními orgány školy jsou ředitel (*ravnatelj*) a školský odbor (*školski odbor*), oba s čtyřletým mandátem. Učitelé a ředitel (s kvalifikací učitele) jsou vybíráni ve veřejném výběrovém řízení, které organizuje školský odbor. Ředitel je jmenován se souhlasem okresního zastupitelstva. Původní text zákona je dostupný z: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1990/1159.htm> [vid. 18. února 2014]

⁸⁶ Zákon opětovně rozdělil střední školy na gymnázia, odborné a umělecké školy. Novinkou byla soukromá zařízení. Výuka na gymnáziu a uměleckých školách trvá nejméně 4 roky, na odborných školách 1–5 let (v závislosti na tom, zda se jedná školu technickou či průmyslovou nebo učiliště). Po absolvování nejméně tří let na odborné/umělecké škole či gymnáziu student získá střední oborné nebo středoškolské vzdělání (*srednja stručna sprema/srednja školska sprema*), od jednoho do tří let nižší odborné vzdělání (*niža stručna sprema*). Školy se řídí plánem a programem, jehož společnou a volitelnou část zpracovává ministerstvo školství. Zřizovatelem středních škol jsou župy (včetně města Záhřebu) nebo soukromé osoby. Správními orgány školy jsou ředitel (*ravnatelj*) a školský odbor (*školski odbor*), oba s čtyřletým mandátem. Ředitele, jenž musí složit ředitelskou zkoušku, vybírá a jmenuje župní zastupitelstvo se souhlasem ministra školství. Původní text zákona je dostupný z: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1992/0423.htm> [vid. 18. února 2014]

⁸⁷ Norma deklaruje akademické svobody a autonomii škol, ať už veřejných, tak soukromých. Terciární vzdělání poskytují vysoké školy (*visoko učilište*), vysoká učení (*sveučilište*) a univerzity (*veleučilište*), a to ve dvou stupních. Nejdříve se odvíjí předdiplomní studium (*dodiplomski studij*, 1–4 roky či déle), a poté následují tři možnosti podiplomního vědeckého/odborného/uměleckého studia (*poslijediplomski znanstveni/stručni/umjetnički studij*, 1–2 roky či déle). Správními orgány škol jsou správní rada (*upravno vijeće*), rektor a vysokoškolský senát (*sveučilišni senat*), všichni s čtyřletým mandátem. Polovinu jmen správní rady předkládá ministerstvo školství. Vysoké školy získávají finanční prostředky od státu a ze školného. Původní text zákona je dostupný z: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1993/1876.htm> [vid. 18. února 2014]

⁸⁸ Předškolní vzdělání se týká dětí od 6 měsíců do nástupu na ZŠ. O jeho obsahu a rozsahu rozhoduje ministerstvo školství prostřednictvím Státního pedagogického standardu předškolního vzdělávání. Zřizovatelem těchto zařízení je stát, jednotky územní samosprávy, církve a jiné osoby. Zařízení se zapisují do soudního registru jako právnické osoby a jsou plně financována svými zřizovateli. Správními orgány jsou ředitel (*ravnatelj*) a správní rada (*upravno vijeće*), oba s čtyřletým mandátem. Ředitele vybírá správní rada na základě výběrového řízení. Původní text zákona je dostupný z: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/0152.htm> [vid. 18. února 2014]

Vzdělávací systém se v následujících letech zásadněji neměnil, byť docházelo k občasným novelizacím stávajících předpisů. Silnější podnět k modernizaci přinesla až obměna politické reprezentace po volbách roku 2000. Nově ustavená středolevá vláda byla více evropská a jevila ochotu provádět dalekosáhlé strukturální reformy. Nesourodá koalice stran se ovšem i přes mnohé pokroky a optimistické výhledy po třech letech rozpadla. Jediným výsledkem jejího krátkodobého působení ve školství byl teoretizující Projekt chorvatské výchovně vzdělávací soustavy pro 21. století (*Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće*, 2002) a Zákon o vědecké činnosti a vysokém školství (*Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* NN 123/2003)⁸⁹. Předpis v mnohém reflektoval soudobé dění na evropské scéně, kde probíhal Boloňský proces; Chorvatsko signovalo Boloňskou deklaraci v květnu 2001 v Praze.

Tříleté přerušení vlády HDZ přineslo rovněž Zákon o výchově a vzdělávání v jazycích a písmech národnostních menšin (*Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* NN 051/2000), který opětovně liberalizoval vzdělávání menšin po období centralizace a kroatizace školské soustavy v první polovině 90. let. Dříve konstitutivní Srbové byli po etnických čistkách uznáni za minoritu. Menšinové školství se přitom dlouhodobě potýkalo s úbytkem dětí i administrativními překážkami, úředním strkům byla od počátku 90. let vystavena převážně srbská komunita.⁹⁰

V reformním kurzu po předčasných volbách pokračovalo i HDZ pod vedením Iva Sanađera. Prvotní impuls ke změně přístupu ke vzdělání vyšel z respektované Chorvatské akademie věd a umění v prosinci roku 2002 formou Deklarace o znalostech (*Deklaracija o znanju*) a následně roku 2004 v obsáhlejší elaborátu Chorvatsko založené na znalostech a uplatňování znalostí (*Hrvatska temeljena na znanju i primjeni znanja*). Poté už tvůrčí iniciativu převzalo ministerstvo školství. Kontury zásadnějších proměn nastínil Plán rozvoje výchovně vzdělávací

⁸⁹ Změny se dotkly struktury studia (předdiplomní 3–4 leté – bakalářské, diplomní 1–2leté – magisterské a poddiplomní 3leté – doktorské) a akademických orgánů škol (rektor, senát, akademická či vědecká rada a vysokoškolská či správní rada). Původní text zákona je dostupný z: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306330.html> [vid. 18. února 2014] Novelizací NN 105/2004 došlo ke změně akademických orgánů a důslednému uplatňování pravidel Boloňského procesu, včetně změny vysokoškolských a akademických titulů.

⁹⁰ Třebaže při sčítání lidu roku 2011 v Chorvatsku žilo 186 633 Srbů, a to převážně v etnicky kompaktních oblastech, počet dětí v menšinových srbských školách na konci školního roku 2010/2011 dosahoval 2 059. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*. http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf a *Osnovne škole kraj šk. g. 2010./2011. i početak šk. g. 2011./2012.* http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/08-01-02_01_2012.htm [vid. 18. února 2014]

soustavy 2005–2010 (*Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010.*), který schválila vláda v červnu 2005. Význam tohoto dokumentu spočívá v tom, že poprvé v moderních chorvatských dějinách formuloval strategické cíle vzdělávání, byť často v obecné podobě:

1. zlepšit kvalitu a efektivitu výchovy a vzdělávání
2. podpořit další profesní rozvoj učitelů/ek a dalších zaměstnanců/kyň ve vzdělávání
3. rozvoj strategií pro řízení výchovně vzdělávací soustavy a její efektivitu
4. výchova a vzdělávání k sociální soudržnosti (kohezi) a hospodářskému růstu a rozvoji⁹¹

Dílčí záměry byly ale více než jasné; kromě jiného vytvoření Chorvatského národního vzdělávacího standardu pro základní a střední vzdělávání (*Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovno i srednje obrazovanje*, HNOS), uplatnění systému řízení, plánování a evaluace vzdělávacího systému podle organizace UNESCO (*The Education Management Information System*, EMIS), zavedení systému průběžného vzdělávání pedagogů, realizace státních maturit a vypracování dalších strategických dokumentů.

V téže době byl sestaven Průvodce Chorvatským národním vzdělávacím standardem pro základní školy (*Vodič kroz Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu*, 2005)⁹² a Experimentální učební plán pro základní školy 2005–2006 (*Eksperimentalni nastavni plan i program za osnovnu školu 2005./2006.*, 2005)⁹³. Oba dokumenty směřovaly k odbourání tradičních forem vyučování a prakticky zahájily kurikulární reformu. HNOS se přímo odkazoval k německé vládní zprávě Rozvoj národních vzdělávacích standardů (*The Development of National Educational Standards*)⁹⁴ z roku 2004, jež mimo jiné zaváděla standardy pro jednotlivé vyučovací předměty, učební pomůcky a vybavení škol. Modernější náhled na průběh vzdělávání přinesl také Vzdělávací plán a program pro základní školu (*Nastavni plan i program*

⁹¹ *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010.* Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2005. ISBN 953-6569-15-9, s. 11. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14193> [vid. 19. února 2014]

⁹² *Vodič kroz Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu.* Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2005. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/lgs.axd?t=16&id=14196> [vid. 18. února 2014]

⁹³ *Eksperimentalni nastavni plan i program za osnovnu školu 2005./2006.* Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2005. Dostupné z: http://www.vlada.hr/hr/content/download/18293/219461/file/vodic_kroz_hnos.pdf [vid. 18. února 2014]

⁹⁴ *The Development of National Educational Standards: An Expertise.* Berlin: Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2004. Dostupné z: http://www.nhrd.net/board/download.do?boardId=BBS_000007&fileSid=1083&dataSid=15748 [vid. 20. února 2014]

za osnovnu školu, 2006)⁹⁵ Následující postup v rozvoji kurikula pojednala Strategie pro zpracování a rozvoj národního kurikula pro předškolní výchovu, všeobecné povinné a středoškolské vzdělávání (*Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*). Ta počítala se šesti záměry:

- stanoviti cíle a hodnoty, na kterých je založeno vzdělávání v předškolním, všeobecném povinném a středoškolském vzdělávání
- zlepšiti kvalitu výchovně vzdělávacích činností/procesů, tj. kvalitu výuky a učení
- zajistiti rovná práva a rovné příležitosti pro učení a vyučování v chorvatských školách (pedagogický standard)
- zajistiti podmínky pro trvalý rozvoj národního kurikula
- systematicky sledovat a kriticky vyhodnocovat prioritní změny, určovat nositele změn, časový rámec a finanční plány
- srovnávat výchovně vzdělávací soustavu s evropskými soustavami⁹⁶

Vzdělávání nezůstalo stranou pozornosti ani při zpracování státního Strategického rámce rozvoje (*Strateški okvir za razvoj 2006.–2013.*, 2006), který se zaměřoval na rozvoj chorvatské společnosti z hlediska budoucích ekonomických úspěchů. Hlava II. Lidé a znalosti (*Ljudi i znanje*) kladla velký důraz na propojení trhu práce a vzdělávání. Záměrem bylo:

- snižovat dlouhodobou nezaměstnanost a podporovat celoživotní učení
- modernizovat odborné vzdělávání v souladu s ekonomickými potřebami
- prodloužit dobu trvání povinné školní docházky
- zvýšit podíl vysokoškoláků v celkové populaci
- zvýšit výdaje na vzdělávání, zároveň s tím zvýšit efektivitu nakládání s dostupnými prostředky
- podporovat spoluúčast soukromého sektoru na financování⁹⁷

⁹⁵ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006. ISBN 953-6569-25-6. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14181> [vid. 18. února 2014]

⁹⁶ *Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2007. ISBN 978-953-6569-38-0, s. 11. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14190> [vid. 18. února 2014]

⁹⁷ *Strateški okvir za razvoj 2006.–2013.* Zagreb: Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova EU, 2006, s. 12–18. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=15319> [vid. 18. února 2014]

Za účelem rozvoje vzdělávání byly v rychlém sledu založeny četné podpůrné organizace při ministerstvu školství: Agentura pro vědu a vysoké školství (*Agencija za znanost i visoko obrazovanje*, 2004), Agentura pro odborné vzdělávání (*Agencija za strukovno obrazovanje*, 2005), Národní centrum pro externí evaluaci vzdělávání (*Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja*, 2005), Agentura pro vzdělávání dospělých (*Agencija za obrazovanje odraslih*, 2006) a Agentura pro výchovu a vzdělávání (*Agencija za odgoj i obrazovanje*, 2006), ta nahradila krátce působící Školský ústav (*Zavod za školstvo*, 2002–2006).

V souvislosti s Boloňským procesem a demokratizací vysokoškolského studia (v krátké době získaly akreditaci desítky nových soukromých škol) byly přijaty další normy, kromě jiného Zákon o studentské unii a dalších studentských organizacích (NN 71/2007), Zákon o akademických a profesních titulech a vědeckých hodnostech (NN 107/2007) a Zákon o zajišťování kvality v oblasti vědy a vysokého školství (NN 45/2009).

Zvláštní pozornost byla věnována prodloužení povinné školní docházky, která se v Chorvatsku odvíjela na osmiletých základních školách. Ve vyspělých evropských zemích byla přitom obvykle o rok delší. Namísto zavedení devátého ročníku odborná a politická diskuze směřovala k ustavení povinného středního vzdělávání, kterého se beztak účastnila drtivá většina daného ročníku. Za účelem posílení hospodářské konkurenceschopnosti vznikl Národní program opatření pro zavedení povinného středoškolského vzdělávání (*Nacionalni program mjera za uvođenje obveznoga srednjoškolskog obrazovanja*), jemuž se v červnu 2007 dostalo posvěcení parlamentu.⁹⁸ Do prodloužení povinné školní docházky program navrhoval celou řadu opatření na zvýšení zájmu a možností v oblasti středního vzdělávání.

Reformní proces vygradoval v přijetí nového a značně obsáhlého Zákona o výchově a vzdělávání v základní a střední škole (*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* NN 87/2008). Základní školy a s nimi i povinná školní docházka zůstaly osmileté, struktura středních škol se vrátila k roku 1958; střední školy se rozdělily na gymnázia, školy odborné a umělecké. Norma reflektovala změnu kurikula a rozdělení vzdělávacích programů na společnou/všeobecnou, výběrovou/odbornou a nepovinnou část. Vedle národního programu a plá-

⁹⁸ *Nacionalni program mjera za uvođenje obveznoga srednjoškolskog obrazovanja* (NN 71/2007). Dostupné z: <http://www.propisi.hr/print.php?id=6567> [vid. 18. února 2014]

nu vznikl plán a program školní (*školski kurikulum*).⁹⁹ Na nový školský zákon plynule navázal první ročník státních maturit, jenž se s jednoletým zpožděním uskutečnil na konci školního roku 2009/2010.

Rok po školském zákonu byl schválen také Zákon o odborném vzdělávání (*Zakon o strukovnom obrazovanju* NN 30/2009) ve středních školách a zařízeních pro vzdělávání dospělých. Norma upravovala především kurikulum, kontrolu a zajišťování kvality a průchodnost odborného studia.

Po parlamentních volbách roku 2011, kdy se vlády ujala středolevá koalice, proměna vzdělávacího systému pokračovala. Nejprve ji na úrovni vizí a očekávání načrtnul Strategický plán 2011–2013 (*Strateški plan 2011.–2013.*), který si kladl cíle především v oblasti vysokého školství (např. *podporovat modernizaci strategií a poskytovat poradenské služby*).¹⁰⁰ V roce následujícím se jednotlivé body rozpracovaly do konkrétního Strategického plánu pro období 2012–2014 (*Strateški plan za razdoblje 2012.–2014.*). Jednalo se celkem o stručný dokument, avšak jasně a srozumitelně zpracovaný, s konkrétními záměry a úkoly. Označeny byly tři obecné cíle s jedenácti cíli specifickými (zde ve zkrácené podobě):

- *Udržitelná kvalita vzdělávacího systému*

- *vybudovat efektivní síť výchovně vzdělávacích zařízení a kvalifikací / programů / kurikulů přizpůsobených potřebám trhu práce a rozvoji lidských zdrojů*
- *rozvíjet systém zajišťování kvality na všech úrovních výchovně vzdělávací soustavy*
- *propagovat přitažlivost odborného vzdělávání a vzdělávání dospělých*
- *podporovat inkluzivní vzdělávání*
- *podporovat rozvoj efektivity systému studentského standardu za účelem zlepšení dostupnosti a inkluze vzdělávání*
- *přestavět a zlepšit systém řízení a financování vysokého školství*

- *Rozvoj vědy jako hybatele dlouhodobého ekonomického a společenského rozvoje*

⁹⁹ Správní orgány zůstávají stejné, tj. školský odbor (*školski odbor*), jenž se skládá ze zástupců zřizovatele, pedagogických pracovníků a rodičů, a ředitel (*ravnatelj*). Odbor je volen na čtyři roky, ředitel na pět. Ředitele vybírá v konkurzu odbor, jeho jmenování musí posvětit ministr školství. Požadavky na ředitele jsou přísnější, nutná praxe se z pěti let prodloužila na osm, samozřejmostí je složená ředitelská zkouška. Financování škol zajišťuje státní rozpočet či místní samosprávy, popřípadě obě složky zároveň.

¹⁰⁰ *Strateški plan 2011.–2013.* Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja, 2011, s. 24. Dostupné z: http://www.iro.hr/userdocs/File/kljucni_dokumenti/IRO_Strateski_plan_11-13_hr.pdf [vid. 20. února 2014]

Víceletou přeměnu kurikula završilo přijetí Národního rámcového kurikula pro předškolní výchovu a vzdělávání a pro všeobecné povinné a středoškolské vzdělávání (*Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*).¹⁰² Tento rozsáhlý dokument nastavoval celostátní standardy, od nichž se odvíjela školní kurikula (vzdělávací plány a programy), která od roku 2008 vznikala prakticky samovolně.

Všeobjímající školská reforma se dotkla mnoha dalších stávajících zákonů a norem, eventuálně další předpisy musely být za tímto účelem nově přijaty. Schvalovací procedurou prošel Zákon o uměleckém vzdělávání a Zákon o školní inspekci při ministerstvu školství. Samostatnou kapitolu ve školství představovaly učební pomůcky. Soustava se v tomto ohledu řídila Zákonem o učebnicích pro základní a střední školu, a to nejprve z roku 2001, a poté z let 2006 a 2010, standardy učebnic a příslušnou vyhláškou ministerstva školství.

Reformní cesta chorvatské vzdělávací soustavy po dekádě stagnace započala s nástupem nového milénia; roku 2000 se v zemi obnovil pluralitní demokratický systém a o tři léta později se otevřely přístupové rozhovory s Evropskou unií. Političtí představitelé bez ohledu na stranickou příslušnost modernizaci a „europeizaci“ školství přijali za svou a v krátkém čase schválili celou řadu nezbytných předpisů a strategických dokumentů. Zprvu opatrné změny vyústily v zásadní transformaci systému, která se dotkla všech stupňů vzdělávání. Dopady prováděných změn ovšem není možné spolehlivě vyhodnotit, jejich kvality se projeví až s odstupem více let. Nicméně i přes celkovou liberalizaci a diverzifikaci vzdělávacího systému státní orgány nebyly schopny odbourat paternalistické tendence Tuđmanova režimu z 90. let 20. století a i nadále si udržují vysokou míru vlivu na jednotlivé stupně vzdělávání.

¹⁰¹ *Strateški plan za razdoblje 2012.–2014.* Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2011, s. 4. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=18602> [vid. 20. února 2014]

¹⁰² *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje.* Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2011. ISBN 978-953-6569-76-2. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/lgs.axd?t=16&id=18247> [vid. 20. února 2014]

Srbsko

Vývoj v Srbsku, největší a nejlidnatější jugoslávské republice, měl dramatický průběh ještě před rozpadem federace na počátku 90. let 20. století. Prohlubující se ekonomická krize v Jugoslávii a mezinárodní napětí v Kosovu po Titově smrti dopomohly k moci ambicióznímu politikovi Slobodanu Miloševićovi, který se netajil svými autoritářskými sklony.¹⁰³

Milošević byl hybatelem centralizačních snah formou „antibyrokratické revoluce“, která vyústila v omezení suverenity autonomních oblastí Vojvodiny (říjen 1988) a Kosova (březen 1989) a obměnu politické garnitury v Černé Hoře, a podporovatelem srbských nacionalistických nálad, když v červnu 1989 na masové demonstraci k šestistému výročí Kosovské bitvy apeloval na národní city svého národa při přeměně Srbska a Jugoslávie podle svých představ. Jeho záměry šly ale ještě dále. Během 14. sjezdu Svazu komunistů Jugoslávie v lednu 1990 se pokusil prosadit svůj vliv i do vedení strany. Slovinci a Chorvaté to však odmítli a sjezd opustili; poté se v jejich zemích uskutečnily demokratické volby, které společenské nálady vychýlily ve prospěch nezávislosti obou zmiňovaných republik.

Agilní Milošević se nevzdával a zaměřil na upevnění moci v Srbsku. Nejprve přistoupil k reorganizaci státostrany, když v červenci 1990 přeměnil Svaz komunistů Srbska a Socialistický svaz pracujících Srbska (místní obdobu národní fronty) na Socialistickou stranu Srbska (SPS), a poté ještě před vyhlášením svobodných voleb nechal schválit novou ústavu (v ostatních republikách byl postup opačný). Konstituce z 28. září 1990 se mimo jiné zřekla tzv. samosprávného socialismu, zavedla přísnou centralizaci moci a etnický smíšené Vojvodině a převážně albánskému Kosovu odejmula většinu autonomních práv.

Předvolební ústava, namnoze inspirovaná předešlou socialistickou normou, se věnovala i vzdělávání. V čl. 32 se píše, že „[v]zdělání je dostupné každému za stejných podmínek. / Základní vzdělání je povinné. / Řádné vzdělání je financováno z veřejných prostředků, občané neplatí školné. / Příslušníci jiných národů a národností mají právo na vzdělání v jejich jazyce v souladu se zákonem“. Pokud se týče financování, čl. 68 rozvádí, že „[p]rospěšky k zajištění Ústavou daných práv [...] v oblasti [...] sociální péče o děti a dalších forem sociálního zabezpečení, vzdělání, vědy, kultury, tělesné výchovy a dalších oblastí, které jsou stanoveny zákonem,

¹⁰³ Postupně byl předsedou ÚV Svazu komunistů Srbska (1986–1989), předsedou Předsednictva Socialistické republiky Srbsko (1989–1991), prezidentem Srbska (1991–1997) a prezidentem SR Jugoslávie (1997–2000).

se zajišťují ze státního rozpočtu Republiky Srbsko“. Reorganizace pravomocí vedla k tomu, že podle čl. 72 Srbsko spravuje a zajišťuje „systém v oblasti zdravotnictví, sociální péče, péče o válečné veterány a invalidy, sociální péče o děti a mládež, vzdělávání, kultury a ochrany kulturního dědictví, tělesné výchovy“. Autonomní oblast tak podle čl. 109 jen „upravuje některé záležitosti, které se dotýkají zájmu občanů autonomní oblasti, a to v následujících oblastech: kultura, vzdělání, používání úředního jazyka a písma [...], sociální péče o děti...“.¹⁰⁴

Schválená konstituce se deklarativně hlásila k občanskému principu státnosti, v praxi ale byly mnohé její paragrafy opomíjeny či dokonce porušovány. Přehlížení a podněcování mezníckého napětí, s nímž souviselo omezování práv a svobod menšin (předně albánské, bosňácké a chorvatské), patřilo k běžným manipulačním prostředkům Miloševićova autoritářského režimu. Na druhou stranu i v období nejtěžších represí se zachovalo menšinové školství a některá jazyková práva z dob socialismu, a to hlavně ve Vojvodině.

Tabulka 4. Srbsko v číslech (2011) ¹⁰⁵				
	km ²	obyvatelstvo	obyvatel/km ²	etnické složení %
Srbsko	77 496,0	7 186 862	92,7	Srbové 83, Maďaři 4, Bosňáci 2
Vojvodina	21 536,0	1 931 809	89,7	Srbové 67, Maďaři 13, Slováci 3
Bělehrad	3 222,0	1 659 440	515,0	Srbové 91, Romové 2
Centrální Srbsko	52 738,0	3 595 613	68,2	Srbové 89, Bosňáci 4, Romové 2

V parlamentních a přímých prezidentských volbách v prosinci roku 1990 podle očekávání zvítězila SPS a s ní i Slobodan Milošević. Strana získala ústavní většinu ve sněmovně a Milošević křeslo prezidenta hned v prvním kole.

V následujících měsících se staronové vedení zaměřilo na šíření vlivu mimo republiku; Bělehrad podpořil separatistické tendence srbských komunit v sousedních zemích. Stále ještě svazová armáda, ochotná udržet jednotu federace za každou cenu, se po krátké válce stáhla ze Slovinska, o to intenzivněji však bojovala na straně Srbů v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině, kde etnická nedůvěra mezi národy přerostla v ozbrojené konflikty. Když byl rozpad SFR Jugoslávie definitivní a mezinárodní společenství uznalo odtrženecké republiky, Srbsko a Černá Hora utvořily novou federaci, Svazovou republiku Jugoslávii. Meznícká válka tím ale neskonzčila. Za vměšování do dění v okolních zemích OSN na SR Jugoslávii uvalila sankce, které

¹⁰⁴ Ustava Srbije. Službeni list Republike Srbije, br. 1/1990.

¹⁰⁵ Rozloha Površina teritorije i broj naselja, po okruzima, obyvateľstvo Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti. Dostupné z: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx> [24. února 2014]

místní hospodářství značně poškodilo. Hluboká ekonomická krize se poté vlekla až do nového milénia.

Slobodan Milošević a jeho nejbližší vytvořili nedemokratický režim, který byl ideologickým postulátem socialismu, státního kapitalismu a militantního nacionalismu. Třebaže zákonný rámec nového zřízení byl vesměs demokratický, praxe svědčila o opaku. Politickou moc si uzurpoval úzký okruh lidí kolem prezidentského páru, četné státní podniky byly přenechány blízkým podnikatelům. Proti systému od samého počátku vystupovala opozice i nemálo veřejnosti, ale jejich snažení opakovaně naráželo na tuhý odpor establishmentu a jeho čtených podporovatelů. I navzdory tomu, že v zemi nebyla zavedena cenzura, monopolní státní média hovořila jednohlasně.

Prezident dovedně využíval nevraživosti mezi národy, která poznamenala celá 90. léta. Bosňáci v Sandžaku a Albánci v Kosovu odmítali stávající poměry, v menší míře byli slyšet Maďaři a Chorvaté ve Vojvodině, a žádali změny, autonomii a v případě Albánců i samostatnost. Obzvláště albánská komunita silně vzdorovala a Srbsko jako stát prakticky neuznávala. Srbsko-albánské neshody v Kosovu v dubnu 1996 vedly k vypuknutí ozbrojeného konfliktu, který na jaře 1999 vyústil v intervenci sil NATO na straně Albánců a obnovení kosovské samosprávy pod mezinárodním dohledem. Během náletů a krátce po nich represe režimu dosáhly vrcholu – srbský armáda prováděla etnické čistky a tajná služba s prezidentovým vědomím likvidovala politické odpůrce.

Turbulentní 90. léta ovlivnila rovněž oblast vzdělávání, třebaže ona samotná nikdy nebyla středem pozornosti. Výmluvný je příklad Zákona o univerzitě, který byl přijat v lednu 1990 a následně v srpnu téhož roku zrušen. O poznání trvalejší životnost prokázal dva roky nato Zákon o základní škole (*Zakon o osnovnoj školi SG 50/1992*), jenž sice odstranil socialistickou formu, ale obsah ponechal téměř beze změny. V téže době bylo zrušeno *usmereno obrazovanje* podle příslušného zákona z roku 1986 a nahrazeno klasickým středoškolským a vysokoškolským vzděláváním. Roku 1992 téměř současně prošel schvalovací procedurou Zákon o univerzitě (*Zakon o univerzitetu SG 54/1992*)¹⁰⁶ a Zákon o střední škole (*Zakon o srednjoj*

¹⁰⁶ Norma garantovala autonomii veřejných a soukromých VŠ. Na financování zařízení se podíleli studenti prostřednictvím školného a stát určením placených míst. Studium bylo rozděleno na 4–6leté základní (*osnovni*), 1–2leté specializované (*specijalistički*) nebo 2leté magisterské (*magistarski*) a 3leté doktorské (*doktorski*). Univerzitu vedl rektor a univerzitní rada (*savjet univerziteta*), jejíž polovinu členů vybírala vláda. V původní verzi dostupné z: http://www.bg.ac.rs/files/sr/univerzitet/glasnik-zakoni/zbornik/knjiga2/2_353.pdf [25. února 2014]

školi SG 50/1992). Původní verze norem neobstály a brzy prodělaly řadu změn. Předpisy pro základní a střední školy, ve své podstatě nehotové a málo konkrétní, po obměnách přečkaly rok 2000, kdežto Zákon o univerzitě roku 1998 nahradila stejnojmenná norma, jež vysoké školy trestala za jejich protivládní postoje a zbavovala je části autonomie.

Miloševićův režim nakonec padl po zmanipulovaných prezidentských volbách v říjnu roku 2000. Moci se ujala široká koalice ideově nesouznějících stran, které spojovala jen snaha provést demokratizaci země. Mocenské pŕtky a přetrvávající vliv bývalých státních struktur ovšem neumožňovaly téměř žádný pokrok – boj o moc stál i za úspěšným atentátem na premiéra Zorana Đinđiće v roce 2003. V následující době se uskutečnila řada předčasných voleb (2003, 2007, 2008), v nichž pokaždé zvítězili radikální nacionalisté, vládu ale sestavovaly slabší a vzájemně soupeřící strany. Stabilizaci poměrů přineslo až navázání spolupráce demokratických stran se zatracovanou SPS a rozpad tábora ultranacionalistů, od něhož se oddělilo umírněné křídlo. Odlišný pohled na budoucnost srbsko-černohorského soustátí ve stejném čase vyústil v rozpad federace, jenž byl dokonán v polovině roku 2006 odtržením Černé Hory. Dalším mezníkem bylo vyhlášení kosovské nezávislosti v únoru 2008, které fakticky přineslo uklidnění nacionalistických vášní.

Rozpad soustátí a vyhrocená rétorika směrem ke Kosovu vedly k přijetí nové ústavy. Ta byla schválena 8. listopadu 2006 po celostátním referendu. Ačkoli Srbsko vyhlašovalo nedělitelnost svého území, většině Albánců z Kosova, pokud se vůbec hlasování chtěli zúčastnit, volit neumožnilo. Konstituce totiž hned v prvním článku uváděla, že „*Republika Srbsko je státem srbského národa a všech občanů, kteří v ní žijí*“.

Faktické potvrzení dlouhodobé stavu, kdy občanský princip vystřídal národní, zmírnil dříve přijatý Zákon o ochraně práv a svobod národnostních menšin (2002). SR Jugoslávie zároveň roku 2000 vstoupila do OSN, po rozpadu federace jí totiž nebylo uděleno automatické členství, čímž se Srbsko a Černí Hora vrátily mezi země, jež jsou vázány dokumenty mezinárodního práva a hlásí se k respektování lidských práv a svobod.

Listopadová ústava ve výčtu práv a svobod, ale i povinností, zacházela do značných podrobností. Důvodem mohla být i dřívější neblahá zkušenost s jejich porušováním. Vzdělání se dotýkala celá řada paragrafů. První z nich, čl. 43, uváděl, že „*[r]odiče a zákonní zástupci mají právo svým dětem zajistit náboženskou a morální výchovu v souladu se svým přesvědčením*“. Pro-

klamativní charakter měl obsahově navazující čl. 48, v němž „Republika Srbsko opatřeními v oblasti vzdělání, kultury a informování veřejnosti podporuje porozumění, uznání a úctu k rozdílům, jež panují kvůli jedinečnosti etnické, kulturní, jazykové a náboženské identity jejích občanů“. Zpět k rodičům se vracel čl. 65, podle něhož „[r]odiče jsou povinni podporovat, vychovávat a vzdělávat své děti, a v tomto jsou si rovni“. K praktickým otázkám se vyjadřoval čl. 71: „Každý má právo na vzdělání. / Základní vzdělání je bezplatné a povinné, střední vzdělání je rovněž bezplatné. / Všichni občané mají přístup k vysokoškolskému vzdělání za stejných podmínek. Republika Srbsko umožňuje úspěšným a talentovaným studentům ze sociálně slabého prostředí bezplatné vysokoškolské vzdělání v souladu se zákonem. / Zřizování škol a univerzit je upraveno zákonem“. Postavení škol se dotýkal hned následující čl. 72, podle kterého „[a]utonomie univerzit, vysokých škol a vědeckých institucí je zaručena. / Univerzity, vysoké školy a vědecké instituce samostatně rozhodují o své organizaci a činnosti, a to v souladu se zákonem“. K menšinovým právům se vyjadřoval čl. 75, když tvrdil, že „[p]říslušníkům národnostních menšin [...] jsou zaručena další, individuální a kolektivní práva... / Prostřednictvím kolektivních práv [...] se podílejí na rozhodování nebo sami rozhodují o některých záležitostech, které se týkají jejich kultury, vzdělání, šíření informací a používání jazyka a písma v úředním styku... / Pro účely výkonu práva na autonomii v kultuře, vzdělání, šíření informací a používání jazyka a písma v úředním styku příslušníci národnostních menšin mohou v souladu se zákonem volit své národní rady“. Minority zmiňoval ještě čl. 79, když uváděl, že „[p]říslušníci národnostních menšin mají právo: [...] na užívání svého jazyka a písma; [...] na vzdělání ve svém jazyce v státních zařízeních a zařízeních autonomních oblastí; na zřizování soukromých vzdělávacích zařízení“. Opětovně proklamativní charakter měl čl. 81, podle něhož „[v] oblasti vzdělání, kultury a šíření informací Srbsko podporuje ducha tolerance a dialogu mezi kulturami a přijímá účinná opatření ke zlepšení vzájemné úcty, porozumění a spolupráce mezi všemi lidmi, kteří žijí na jeho území, bez ohledu na jejich etnickou, kulturní, jazykovou a náboženskou identitu“.¹⁰⁷

Ústava od své předchůdkyně převzala centralizovanou státní moc, zachovala přitom ale jistou míru autonomie Vojvodině i *de facto* nezávislému Kosovu (tomu měla být udělena „podstatná“ autonomie). Běh událostí tuto část konstituce ale prakticky zneplatnil.

¹⁰⁷ http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php [24. února 2014]

Pomineme-li Kosovo, pak vzdělávání se dotýkal ještě Statut Autonomní oblasti Vojvodiny, který suploval někdejší regionální ústavu. Nejprve byl roku 2002 přijat tzv. *Omnibus zakon*, který regionu uděloval odírané pravomoci podle ústavy z roku 1990. Očekávání návratu dřívější autonomie se však ani časem nenaplnila. Teprve v prosinci roku 2009 byl přijat nový kompromisní statut, který místní samosprávu posílil, ale jen v některých oblastech. Upevnění vojvodinské autonomie přesto vyvolalo odpor národoveckých politiků, načež ústavní soud roku 2012 a 2013 řadu pasáží statutu zrušil, mezi nimi i výčet pravomocí. Postavení Vojvodiny a jejích ingerencí tak zůstává předmětem sporů.

Školská legislativa v postmiloševičovské době doznala podstatných změn, které vedly k větší diverzifikaci soustavy. Negativní stránkou hektické transformace byly časté novelizace předpisů, které z původních zákonů vytvářely nefunkční torza. Norma pro základní školy se dočkala kvalitativně významnějšího doplnění roku 2003, středoškolská v letech 2002–2004, kdy byla stanovena jasnější pravidla studia a jeho průběhu. Vysokoškolské vzdělávání roku 2002 upravil nový Zákon o univerzitě (SG 21/2002), který vysokým školám vrátil odejmuté svobody.¹⁰⁸

Školství zásadněji měnil až Zákon o základech výchovně vzdělávací soustavy (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* SG 62/2003), jenž se zabýval společným ideologickým rámcem předškolního, základního a středního vzdělávání, jeho kvalitou, inspekcí (*Školska uprava*) a působností nově vzniklé Národní rady pro školství (*Nacionalni prosvetni savet*), odpovědné za rozvoj a zvyšování kvality vzdělávání, Ústavu pro rozvoj vzdělávání a výchovy (*Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja*) a Ústavu pro hodnocení kvality vzdělávání a výchovy (*Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja*). Poslední tři instituce byly přímo odpovědné vládě. Norma dále uváděla pravomoci ministerstva školství, druhy školských zařízení, organizaci školního roku a další jednotlivosti spojené s činností škol a pedagogických pracovníků, jejich kvalifikací a obsahem práce.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Studium se členilo na 3–6leté základní (*osnovne*), 1–2leté specializované (*osnovne specijalističke*) nebo až 2leté magisterské (*magistarske*) a 3leté doktorské (*doktorske*). Statutárními orgány jsou rektor a univerzitní rada (*savet univerziteta*).

¹⁰⁹ Soustava se skládala ze škol mateřských, základních (s několika směry) a středních. Sekundární vzdělávání se odvíjelo v gymnáziích (všeobecných nebo se zaměřením) a školách odborných, smíšených a uměleckých, pro vzdělávání dospělých a speciálních. Pro každý stupeň a směr vzdělávání se předpokládal „národní“ vzdělávací plán a program, doplněný o školní program. Norma vymezovala zřizovatele (předně stát/autonomní oblast a okresy/města), podmínky fungování škol a síť školských zařízení. Statutárním orgánem mateřské školy je správní

Proměna klimatu na politické scéně přinesla i odlišný pohled na řešení nejožehavějších společenských problémů. Vláda ve snaze identifikovat příčiny a možná řešení krizových oblastí přijímala početné strategické plány, avšak v jejich implementaci nebyla nijak důsledná. Mezi vybranými oblastmi překvapivě nenajdeme vzdělávání. Školství jen okrajově zmínila Národní strategie zaměstnanosti pro léta 2005 až 2010 (*Nacionalna strategija zapošljavanja za period od 2005. do 2010. godine*, 2005). A třebaže se v ní uvádí, že vzdělávací systém je centralizovaný a dostatečně nereaguje na potřeby trhu práce, za problematické byly označeny jen dvě oblasti:

- Slabým místem systému formálního vzdělávání v Srbsku jsou **střední odborné školy**

- Druhým kritickým bodem je systém vzdělávání a odborné přípravy dospělých¹¹⁰

Tyto dva identifikované okruhy byly dále rozpracovány ve Strategii rozvoje odborného vzdělávání (*Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji SG 1/2007*) a Strategii rozvoje vzdělávání dospělých (*Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji SG 1/2007*). Obširné elaboráty ale kromě tradičních klišé o potřebě zvýšení dostupnosti, efektivity, flexibility a racionality vzdělávání nepřinesly nic podstatného.

Proměny se znovu dotkly terciárního vzdělávání. V roce 2005 byl přijat Zákon o vysokém školství (*Zakon o visokom obrazovanju SG 76/2005*)¹¹¹, v pořadí čtvrtý předpis za 13 let. Jeho snahou bylo přiblížit se moderním trendům a integračnímu procesu v Evropské unii, jelikož Srbsko v září 2003 podepsalo Boloňskou deklaraci.

Reformní proces zvýšil dynamiku ke konci desetiletí, kdy byly krátce za sebou přijaty nové školské předpisy. Obširný Zákon o základech výchovně vzdělávací soustavy (*Zakon*

výbor (*upravni odbor*), v případě školy základní a střední školský odbor (*školski odbor*) a v obou případech ředitel (direktor). Oba orgány mají čtyřletý mandát. Ředitele vybírá odbor, který zároveň dohlíží na splnění všech kritérií – Sleté praxe, licence učitele a ředitelské zkoušky aj. Paragrafy stvrzovaly paternalistickou roli státu, ministr posvědčoval volbu ředitele, veškerý majetek školy byl vlastnictvím zřizovatele, tj. státu/autonomních oblastí a okresů. Školy jsou plně financovány zřizovateli, v případě mateřských škol stát přispívá na speciální programy. Viz *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (Službeni glasnik RS, broj 62/2003).

¹¹⁰ Zvýraznění textu je původní. *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005–2010. godine*. Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, 2005, s. 41. Dostupné z: http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/60778/strategija_zaposljavanje_lat.zip [24. února 2014]

¹¹¹ Norma se široce rozepisovala o Národní radě vysokého školství, do jejíž kompetence mj. spadala kontrola kvality škol a jejich akreditace. Studium bylo rozděleno na první stupeň – akademický nebo odborný, druhý stupeň – magisterský, specializovaný akademický nebo odborný a třetí stupeň – doktorský. Důsledně se lpělo na kreditovém systému, a to bez vymezení let studia. Terciární vzdělání mohly poskytovat univerzity a vysoké školy (s jedním nebo více programy a nižšími stupni studia). Správními orgány zůstala rada (*savet*) a rektor.

o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja SG 172/2009)¹¹² záhy doplnil stručnější Zákon výchově a vzdělávání v mateřských školách (*Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju* SG 18/2010), Zákon o vzdělávání a výchově v základních školách (*Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* SG 55/2013) a Zákon o vzdělávání a výchově ve středních školách (*Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju* SG 55/2013). Normy rozlišovaly školní programy a rozvojové plány, které vedle upravených „národních“ plánů a programů dotvářely kurikulární reformu. Paragrafy se podrobně věnovaly přijímání a hodnocení žáků/studentů a skládání povinných zkoušek – závěrečné na konci základní školy a maturitní/mistrovské zkoušky na konci střední školy. Více prostoru bylo věnováno i dětem se zvláštními potřebami. Předpisy jasně deklarovaly autonomii škol bez státních intervencí.

Vzdělávací soustava přijatými zákony v poříjnovém období nebyla v úplnosti dokončena. Stále tu jsou patrné snahy předpisy dotvářet a přizpůsobovat vzorům ve vyspělých zemích a tuzemským potřebám. Demokratizace a decentralizace školství prozatím ustrnuly v půli cesty. Stát vzbuzuje ochotu přenechat jistou iniciativu a část svých pravomocí zřizovatelům i samotným školským zařízením, v jaké míře a podobě se tak má stát, prozatím nemá vyjasněno. S tím úzce souvisí nedostatky ve strategickém plánování – vláda a ministerstvo školství dosud vytvořily jedinou vizi dlouhodobého rozvoje. Strategie rozvoje vzdělávání v Srbsku do roku 2020 (*Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine* SG 107/2012) je dokument sice objemný, ale ryze obecný, bez konkrétních záměrů, měřitelných kritérií a nositelů změn. Vytyčené cíle nemají praktický dopad, alespoň však otevírají společenskou debatu o významu vzdělávání a potřebě jeho modernizace. Srbské školství čekají ještě podstatné změny. Stát v poslední době prokazuje více vstřícnosti také vůči menšinám, po letech odkladů konečně umožnil výuku bosenštiny ve veřejných mateřských, základních a středních škol v oblastech s bosňáckou většinou. Menšinové školství v Srbsku má přitom dlouholetou tradici a patří k nejliberálnějšímu v Evropě.¹¹³

¹¹² Do obecných principů a zásad fungování vzdělávacího systému byly částečně zahrnuty i vysoké školy a vzdělávání dospělých. Jako doplňující orgán vznikla vládní Agentura pro vzdělávání a výchovu.

¹¹³ Ve šk. roce 2011/2012 se výuky v menšinových jazycích (albánštině, bulharštině, maďarštině, rumunštině, rusínštině, slovenštině a chorvatštině) účastnilo 37 955 neboli 4 % ze všech studentů ve 203 základních a 52 středních školách. *Statistički godišnjak Republike Srbije 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2013, s. 96. Dostupné z: <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/27/31/16Obrazovanje.pdf> [vid. 2. března 2014]

Předprimární stupeň

Všechny čtyři země garantují předškolní vzdělávání, a to převážně v jeslích a mateřských školách. Páteří tohoto stupně jsou mateřské školy, které jsou dostupné od 3 do 6, resp. 7 let věku dítěte. Míra zapojení dětí do tohoto vzdělávání se v jednotlivých zemích značně liší; v Česku se jej účastní 91,4 % pětiletých (2010)¹¹⁴, Srbsku 93,2 % (2011)¹¹⁵, Chorvatsku 99 % (2010)¹¹⁶, ale v Bosně a Hercegovině bez Brčka jen 16,3 % (2013), konkrétně ve Federaci BaH 18,4 % a v Republice Srbské 13,3 %¹¹⁷.

Na vině špatné situace v Bosně a Hercegovině je tradičně řídká síť škol, které neprospívá ani nerovnoměrné osídlení, slabá urbanizace a nedobré ekonomické poměry obyvatelstva. Předškolního vzdělávání se tak účastní pouze děti z velkých měst. Výrazné změny v této oblasti jsou v brzkém časovém horizontu zcela vyloučené, i když počty těchto zařízení a jejich kapacity se zvolna rozšiřují. Chorvatsko a Srbsko nedostatečné procento dětí v mateřských školách, jejichž kapacity přitom setrvale rostou, nahrazují organizováním předškolních kurzů vzdělávání. V Česku se procento dětí bude načas snižovat z důvodu chybějících míst pro nadcházející populačně silné ročníky.

Drobný rozdíl mezi státy je patrný v počtu dětí na školu; ten se pohybuje od 70 v Česku do 84 v Chorvatsku. Účast obou pohlaví na předprimárním vzdělávání odpovídá složení dané věkové kohorty. Pro všechny země je charakteristická vysoká míra feminizace pracovníků, která se pohybuje mezi 95 a 100 %. Kvůli odlišnému způsobu výpočtu zaměstnanců není možné stanovit počet dětí na jednoho vychovatele, zřejmě se ale bude pohybovat někde v rozmezí 12–15 dětí na osobu (viz tab. 1).

¹¹⁴ *Základní statistické údaje z oblasti školství ve školním roce 2010/11 (2. část)*. Statistika školního roku 2010/2011. [online článek] Dostupné z: www.reditelskoly.cz/show.asp?id=889 [25. února 2014]

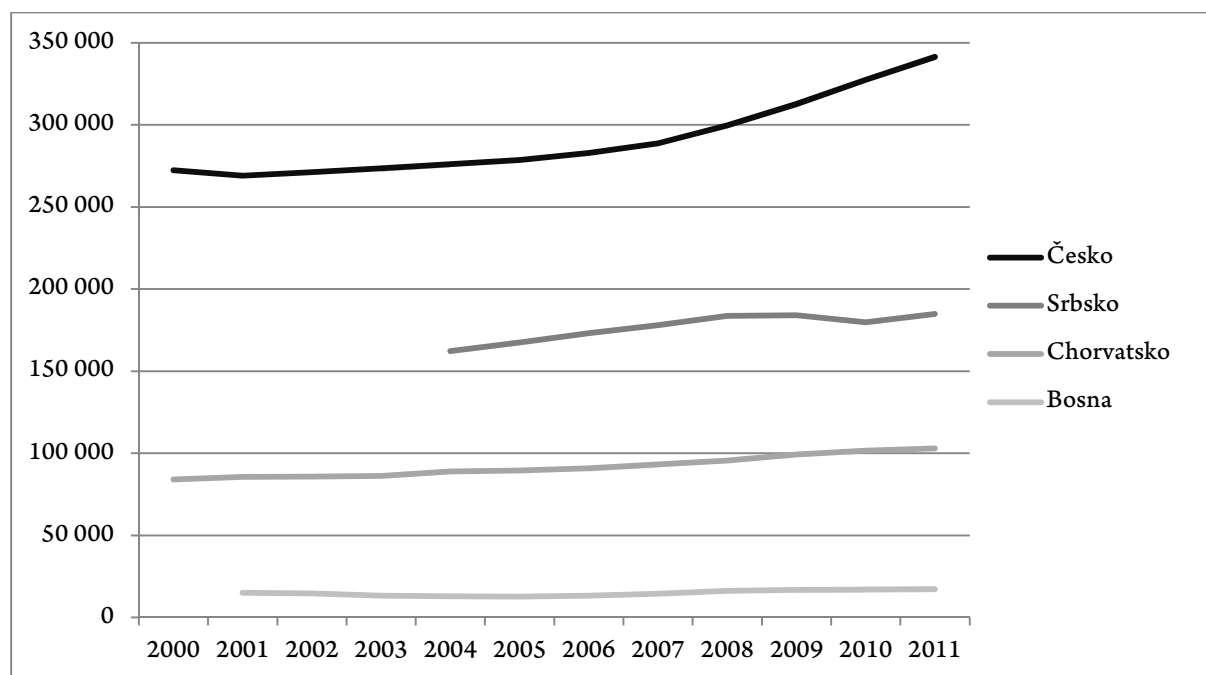
¹¹⁵ Roku 2006 byl zaveden povinný šestiměsíční výchovně vzdělávací kurz před nástupem do základní školy. Bez tohoto kurzu je procento dětí k roku 2011 jen 54,8 %. *Statistički godišnjak Republike Srbije 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2013, s. 98. Dostupné z: http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/17/33/05_Obrazovanje.pdf [vid. 25. února 2014]

¹¹⁶ Mateřské školy navštěvuje 58 % dětí, vedle toho existuje kurz předškolního vzdělávání (*predškola*). Od školního roku 2013/2014 *predškola* měla být povinná, došlo ale k odkladu. *Prijedlog izmjena državnoga pedagoškog standarda predškolskog odgoja i naobrazbe*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2010, s. 2. Dostupné z: <http://www.vlada.hr/hr/content/download/136568/1978825/file/67%20-%201.3a.pdf> [vid. 25. února 2014]

¹¹⁷ *Informacija o uključenosti djece predškolskog uzrasta u odgojno-obrazovni proces u godini pred polazak u školu u Federaciji Bosne i Hercegovine*. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2013, s. 3. Dostupné z: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=29&Itemid=156 [25. února 2014]

Struktura zřizovatelů ukazuje, že ve sledovaných zemích se vyskytuje jen omezený počet soukromých zařízení; v Česku 3,0 %, Srbsku 3,7 %, Chorvatsku 18,5 % a Bosně a Hercegovině 22,4 %. Vyšší procento u dvou posledních států může být ovlivněno jejich nepříznivými sociogeografickými podmínkami. Slabé postavení soukromých institucí je patrné zejména na podílu jejich svěřenců v celkovém počtu dětí; v Česku tvoří 1,7 %, Srbsku 1,8 %, Chorvatsku 12,3 % a Bosně a Hercegovině 14,9 %, přičemž ve Federaci BaH 18,8 % a Republice Srbské 9,4 % (viz tab. 5).

Obrázek 1. Vývoj počtu dětí v předškolních zařízeních 2000–2011¹¹⁸

¹¹⁸ Pro Srbsko chybějí údaje v letech 2001–2003, Republika Srbská a Distrikt Brčko postrádají údaj z roku roku 2001, v letech 2001–2005 je Bosna a Hercegovina uvedena bez Brčka. [Česko] *Statistická ročenka České republiky 2012*. Praha: Český statistický úřad, 2012, s. 629. [Federace BaH] *Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2012*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012, s. 326. *Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2009*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2009, s. 312. [Srbská] *Statistički godišnjak Republike Srpske 2012*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 324. [Brčko] *Statistika obrazovanja od kraja 2007./2008. do početka 2011./2012. školske godine*. Brčko: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 12. 12. 2011, **10**(14), s. 4. [Chorvatsko] *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, s. 471. [Srbsko] Republički zavod za statistiku (Obrazovanje/Broj dece u vaspitno-obrazovnim ustanovama predškolskog obrazovanja, po polu). <http://webrzs.stat.gov.rs/>

Tabulka 5. Předprimární vzdělávání 2011/2012						
	Česko ¹²⁴	Bosna a Hercegovina			Chorvatsko ¹²⁰	Srbsko ¹¹⁹
		celkem ¹²³	Federace ¹²²	Srbska ¹²¹		
Počet škol (soukromé, církevní)	4 931 (s. 150, c. 36)	223 (s. 50)	139 (s. 33)	82 (s. 16)	1 514 (s. 280, c. 54)	2 427 (s. 91)
*Vychovatelé	26 780,6	1 238	737	470	10 464	12 026
- ženy	26 687,7 (99,7 %)	1 216 (98,2 %)	723 (98,1 %)	463 (98,5 %)	---	---
Děti	342 521	17 293	10 179	6 732	127 066	184 900
- dívky	164 387 (48,0 %)	8 211 (47,5 %)	4 820 (47,4 %)	3 227 (47,9 %)	61 013 (48,0 %)	89 554 (48,4 %)
- soukromé školy	5 778 (1,7 %)	2 577 (14,9 %)	1 912 (18,8 %)	634 (9,4 %)	15 573 (12,3 %)	3 244 (1,8 %)
Děti/vychovatele	12,8	14,0	7,1	14,3	12,1	15,4
Žáků/školu	69,5	77,5	74,3	82,1	83,9	76,2
*V Česku přepočteno na plně zaměstnané, v ostatních zemích uveden prostý počet vychovatelů.						

¹¹⁹ Ustanove za decu predškolskog uzrasta 2011/2012. školska godina. Beograd: Republički zavod za statistiku, 20. 4. 2013. ISSN 0353-9555, 101.

¹²⁰ Děti ve věku 5–7 let jsou zastoupeny ze 44,5 %. *Dječji vrtiči i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 8. 6. 2012, 8.1.8. ISSN 1330-0350.

¹²¹ Děti ve věku 5–7 let jsou zastoupeny z 37,1 %. *Predškolsko obrazovanje 5*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 8, 9 a 13.

¹²² Děti ve věku 5–7 let jsou zastoupeny z 33,8 %. *Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2012*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012, s. 327. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/Godisnjak2012.pdf> [vid. 5. června 2013]

¹²³ *Statistika obrazovanja*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 31. 10. 2012, 2, s. 2.

¹²⁴ <http://toiler.uiv.cz/rocnka/rocnka.asp> a *Tab. č. 2 Mateřské školy podle krajů*. Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/3A001B1DC0/\\$File/33011202.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/3A001B1DC0/$File/33011202.pdf) [vid. 25. února 2014]

Primární stupeň

Základní vzdělávání je bezplatné a povinné ve všech čtyřech zemích. V Česku a Bosně a Hercegovině trvá 9 let (ve Federaci BaH dobíhá osmiletý cyklus), v Chorvatsku a Srbsku 8 let a účastní se jej děti od 6 do 15, resp. 16 let věku. V Českých zemích se projevuje výrazná tendence odkládat nástup do prvních tříd – jen v letech 2006–2009 tak učinilo asi 23 % šestiletých dětí (jež dovrší věkový limit do 31. srpna téhož roku).¹²⁵ Situace v dalších zemích je nejasná, vzhledem k tomu, že nástup do školy v září se týká dětí, které v daném roce do 1. dubna dovrší šesti let věku, do základních škol nastupují jak děti šestileté, tak i sedmileté. Povinné školní docházky se účastní 98,6 % (2011) českých¹²⁶, zhruba 98 % (2003) chorvatských¹²⁷, asi 96 % (2009) bosenskohercegovských¹²⁸ a 95,3 % (2011) srbských¹²⁹ dětí.

Primární vzdělávání je v České republice, Srbsku a Chorvatsku rozděleno na dva stupně (*razredna/predmetna nastava*, v Srbsku také *ciklus*) – první (v Česku 1.–5. třída, jinde 1.–4. třída) a druhý (v Česku 6.–9. třída, jinde 5.–8. třída) – a v Bosně a Hercegovině na tři triády neboli tříletí (*trijada*). Školní rok se skládá ze dvou pololetí. První pololetí v Českých zemích začíná v září a končí v závěru ledna, u Jihoslovanů začíná v září a končí v závěru prosince, a to v závislosti na převládající kulturní tradici (katolicismem ovlivněné Chorvatsko, Chorvaté ve Federaci BaH a Vojvodina zhruba týden před koncem roku, zbytek Bosny a Hercegoviny a Srbsko končí těsně před koncem roku). V závěru roku začínají delší prázdniny. V Česku trvají kolem 10 dnů, v Bosně a Hercegovině čtyři týdny, v Srbsku a Chorvatsku týdny tři. Školní rok v Česku končí v závěru června, v Bosně a Hercegovině po prvním týdnu měsíce června, v Srbsku a Chorvatsku po týdnu druhém. Na konci druhého (v Česku i prvního) pololetí žáci dostávají vysvědčení. Součástí prvního pololetí jsou krátké podzimní prázdniny (jen v Česku)

¹²⁵ KONRÁDOVÁ, Jitka. *Odklady povinné školní docházky v České republice v letech 2006–2009*. [online článek] Dostupné z: <http://www.tydenik-skolstvi.cz/archiv-cisel/2010/06/odklady-povinne-skolni-dochazky-v-ceske-republice-v-letech-2006-2009/#.UMhjyzOM774> [vid. 25. února 2014]

¹²⁶ Tab. B4.1: *Povinná školní docházka – počet žáků, odpovídající věková populace ve školním roce 2003/04 až 2012/13*. Český statistický úřad. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/29854/download/> [vid. 26. února 2014]

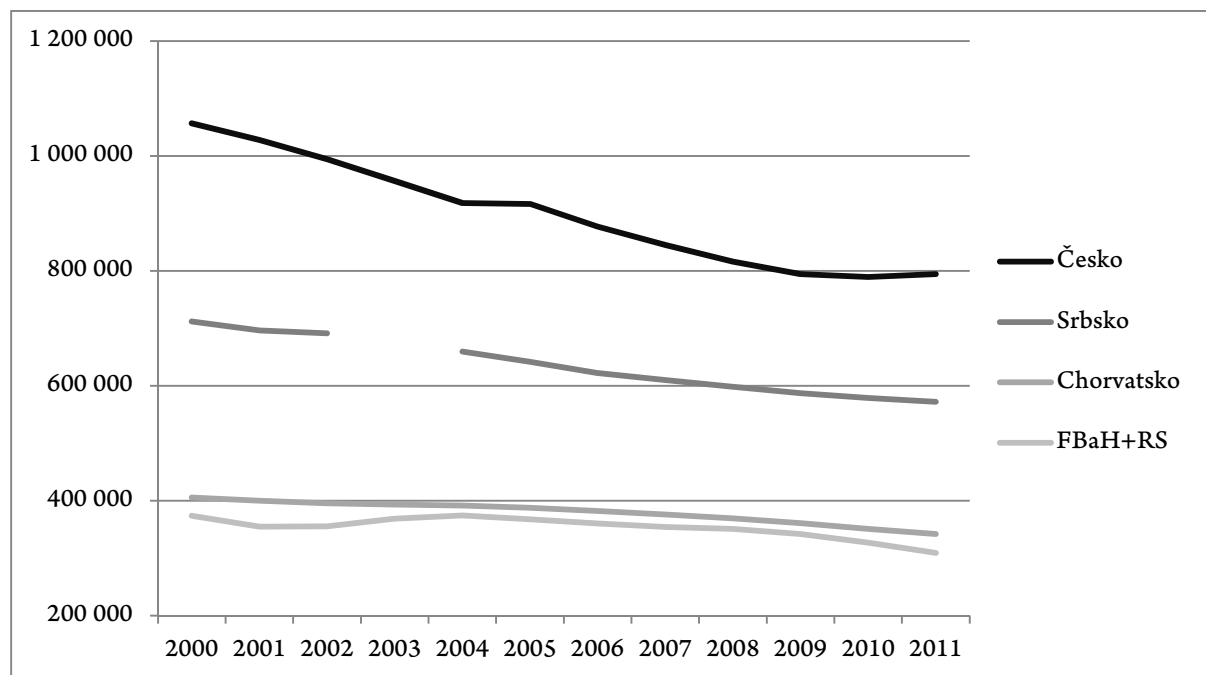
¹²⁷ *Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine*. Narodne novine, br. 82/2009.

¹²⁸ *Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: UNDP a Ministarstvo finansija i trezora, 2010, s. 8. Dostupné z: http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDGs%20Progerss%20Report%202010/BiH_MDGs_BiH_Progress_Report_2010_FINAL_BHS.pdf [vid. 26. února 2014]

¹²⁹ *Statistički godišnjak Republike Srbije 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2013, s. 98. Dostupné z: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/17/33/05_Obrazovanje.pdf [vid. 25. února 2014]

a druhého zase velikonoční (jen v Česku) a týdenní jarní prázdniny (vyjma Bosny a Hercegoviny). Počet týdnů, které čeští žáci stráví ve škole, je tak vyšší než u jejich jihoslovanských vrstevníků, odhadem 38:35 v Bosně a Hercegovině a 36 v Chorvatsku a Srbsku. Žáci v balkánských zemích jsou hodnoceni známkami, a to v opačném pořadí než v Česku.

Obrázek 2. Vývoj počtu dětí v základních školách 2000–2011¹³⁰

Průběh základního vzdělávání je všude upraven na národní úrovni (rámcové/národní kurikulum) a dále na úrovni školského zařízení (školní kurikulum).

Česku a Bosně a Hercegovině je společná nedávná zkušenost s přechodem z osmileté povinné docházky na devítiletou. Zatímco v Českých zemích tato změna probíhala s menšími či většími úspěchy v letech 1990–1995, v Republice Srbské byla zavedena naráz roku 2003 a ve Federaci BaH se zaváděla po etapách v rozmezí let 2004–2009.

Jak už bylo naznačeno, čtveřice zemí čelí klesající porodnosti a tím i zmenšujícímu se počtu dětí ve školách. Zřizovatelé ovšem namísto rušení celých škol dávají přednost omezo-

¹³⁰ Pro Srbsko chybí údaj z roku 2003. [Česko] *Statistická ročenka školství 2005/2006–2012/2013*. <http://toiler.uiv.cz/ročenka/ročenka.asp> Pro starší léta viz 21-2. *Základní školy*. http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/kapitola/0001-06-_2006-2100 [Federace BaH] *Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2012*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012, s. 326. *Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2009*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2009, s. 312. [Srbská] *Statistički godišnjak Republike Srpske 2012*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 324. [Chorvatsko] *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, s. 471. [Srbsko] Republički zavod za statistiku (Obrazovanje/Broj učenika u osnovnim školama, na početku školske godine, po polu. <http://webrzs.stat.gov.rs/> Nutno uvážit, že statistika v ročenkách a dílčích zprávách se drobně liší.

vání tříd. V Českých zemích se tento nepříznivý stav nakrátko zvrátí díky zvýšené porodnosti kolem roku 2008, ale poté se znovu vrátí k předešlé sestupné trajektorii. Naproti tomu bosenskohercegovské, chorvatské a srbské základní školství se potýká s rapidním úbytkem žactva setrvale. Ve Federaci BaH jen mezi lety 2008–2010 poklesl počet dětí na základních školách o 3,4 %. Západohercegovský kanton přitom zaznamenal skromný přírůstek o 1,7 %, kdežto Posávský kanton dramatický propad o 29,0 %.¹³¹ V témže čase Republika Srbská evidovala snížení počtu žáků o 7,3 %.¹³² Při bližším zkoumání statistických dat se ukazuje, že větší úbytek porodnosti a školou povinných dětí je v oblastech s chorvatskou a srbskou většinou než v regiónech s bosňáckou majoritou, patrné je rovněž přesouvání venkovského obyvatelstva do měst. V Srbsku a Chorvatsku za poslední dekádu ročně ubývalo průměrně 1–3 % dětí (viz obr. 2). Nicméně i navzdory negativnímu populačnímu trendu bosenskohercegovská, chorvatská a srbská školní síť zůstává prozatím relativně neměnná – a to hlavně kvůli členitosti území, nízké míře urbanizace a špatné dopravní obslužnosti.

České, bosenskohercegovské, chorvatské a srbské základní školství vykazuje mnoho shodných rysů. Soukromá zařízení jsou v drtivé menšině; v Českých zemích jejich zastoupení dosahuje sotva 2 %, v Chorvatsku a Srbsku je hluboko pod 0,5 %, údaje pro Bosnu a Hercegovinu nejsou k dispozici – situace ve Federaci BaH, kde tvoří 11 % zařízení, je spíše výjimečná (viz tab. 6).

Průměrná škola ve čtveřici zemí se podle řady ukazatelů zásadně neliší. Počet žáků na jednu instituci osciluje mezi 165 v Srbsku a 193 v Česku (značná diskrepance je mezi Federací BaH se 186 a Republikou Srbskou se 143). Za nízkým počtem dětí v jihoslovanských zemích stojí jejich rurální charakter a nepříznivé sociogeografické podmínky. Shodu naznačují rovněž údaje o počtu žáků na třídu (19–23) a učitele (11–15). Procento dívek na celkovém počtu žactva plně odpovídá jejich zastoupení v dané věkové skupině. Překvapivou odchylkou je procento žen mezi vyučujícími; míra feminizace v Česku a Chorvatsku dosahuje 83–84 %, kdežto v Bosně a Hercegovině a Srbsku 70–71 %. Na takovémto výsledku se zřejmě podepsala

¹³¹ *Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u Federaciji Bosne i Hercegovine u školskoj 2011/2012. godini*. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2011, s. 7. Dostupné z: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=13&Itemid=156 [vid. 25. února 2014]

¹³² Srovnání školních let 2008/2009 a 2010/2011. Viz http://www.rzs.rs.ba/Saopstenja/Obrazovanje/OsnovnoObrazovanje/Kraj_2007_2008_Pocetak_2008_2009/OSPocetak_Razredi_2008_2009.pdf a http://www.rzs.rs.ba/Saopstenja/Obrazovanje/OsnovnoObrazovanje/Kraj_2009_2010_Pocetak_2010_2011/OSPocetak10-11.pdf

nižší životní úroveň bosenskohercegovské a srbské společnosti a vysoká nezaměstnanost mužské populace, pro něž je pedagogická činnost společensky přijatelná. Odlišné je také procento dětí, kterým je poskytováno vzdělávání ve speciálních zařízeních. Český příklad ukazuje 3,5 %, ostatní se přibližují jednomu procentu nebo jsou pod ním, což je evidentní pozůstatek nepružného jugoslávského přístupu k dětem se zvláštními potřebami (viz tab. 6).

Dalším tématem, které by si při vzájemném srovnání zasloužilo pozornost, je procento žáků nedotčených základním vzděláním, a to převážně mezi sociálně slabou populací (to se týká převážně Romů). Statistiky jsou ale v tomto ohledu nadmíru skoupé.

Co se týče mimoškolních aktivit, české děti mají k dispozici školní družinu (před výukou i po ní) a širokou paletu zájmových činností, které organizují jejich vlastní školy nebo domy dětí a mládeže, umělecké školy či jiné instituce. Bosenskohercegovští školáci mají na rozdíl od českých omezenější možnosti; kromě samotné výuky se mohou účastnit doplňkových aktivit svých škol, domů mládeže (*Domovi omladine*) nebo mladých (*Domovi mladih*), jejich síť je ovšem velice řídká a soustředí se převážně na městské aglomerace. Stejný typ institucí se nachází v Chorvatsku a Srbsku.

Tabulka 6. Primární vzdělávání 2011/2012						
	Česko ¹⁴⁰	Bosna a Hercegovina			Chorvatsko ¹³⁵	Srbsko ¹³³
		celkem ¹³⁹	FBaH ¹³⁷	Srbská ¹³⁶		
Počet škol (soukromé, církevní)	4 111 (s. 85+c. 42)	1 887	1 121 (s. 12) ¹³⁸	708	2 073 (s. 8, c. 2)	3 467 (s. 10) ¹³⁴
Počet tříd	42 105	15 821	9 947	5 361	18 099	24 800
Žáci	794 642	316 685	208 491	100 966	340 116	572 099
- dívky	384 212 (48,4 %)	154 072 (48,7 %)	101 476 (48,7 %)	49 124 (48,7 %)	165 541 (48,7 %)	278 011 (48,6 %)
- speciální školy	27 440 (3,5 %)	1 032 (0,3 %)	595 (0,3 %)	410 (0,4 %)	1 912 (0,6 %)	5 716 (1,0 %)
- dívky	10 392 (37,9 %)	385 (37,3 %)	222 (37,3 %)	---	738 (36,9 %)	2 272 (39,8 %)
*Učitelé	57 814,8	21 595,8	15 574	7 295,5	27 782,3	51 533
- ženy	48 738 (84,3 %)	---	10 950 (70,3 %)	---	23 074,2 (83,1 %)	36 461 (70,8 %)
Žáků /školu	193,3	167,8	186,0	142,6	164,1	165,0
Žáků/pedagoga	13,7	14,7	13,4	13,8	12,2	11,1
Žáků /třídu	18,9	20,0	21,0	18,8	18,8	23,1
*V Česku, Bosně a Hercegovině (celostátně a v Republice Srbské) a Chorvatsku přepočteno na plně zaměstnané. Jinde uveden prostý počet učitelů.						

¹³³ Do statistiky zahrnuty i školy pro dospělé. *Statistički godišnjak Republike Srbije 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 87–98. *Učenci osnovnih škola u Republici Srbiji po opština, početak 2011/2012. školske godine*. Ispravljeno izdanje. Beograd: Republički zavod za statistiku, 30. 3. 2012. ISSN 0353-9555. Údaje v obou dokumentech se podstatně liší, přednost dostaly ty, které se častěji opakují.

¹³⁴ Rok 2013. Viz GUCIJAN, Sandra. *Manje đaka i studenata u privatnom obrazovanju*. [online článek] Dostupné z: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Manje-djaka-i-studenata-u-privatnom-obrazovanju.lt.html> [vid. 16. února 2014]

¹³⁵ *Osnovne škole kraj šk. g. 2010./2011. i početak šk. g. 2011./2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 27. 4. 2012, 8.1.2. ISSN 1330-0350.

¹³⁶ *Osnovno obrazovanje 12: kraj 2010/2011. i početak 2011/2012*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/osnovno_obrazovanje/Osnovno_Obrazovanje_12.pdf [vid. 16. února 2014]

¹³⁷ *Predškolsko obrazovanje u 2011. godini osnovno obrazovanje, kraj 2010./2011. i početak 2011./2012. u Federaciji Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012, Statistički bilten 171, s. 116–91. Dostupné z: http://www.fzs.ba/god_bilteni/SB171Osnovno2011.pdf [vid. 26. února 2014]

¹³⁸ BEĆIROVIĆ, B. *Privatne škole pohađaju samo djeca imućnih*. [online článek] Dostupné z: <http://www.avaz.ba/vijesti/teme/privatne-skole-pohadjaju-samo-djeca-imucnih> [vid. 16. února 2014]

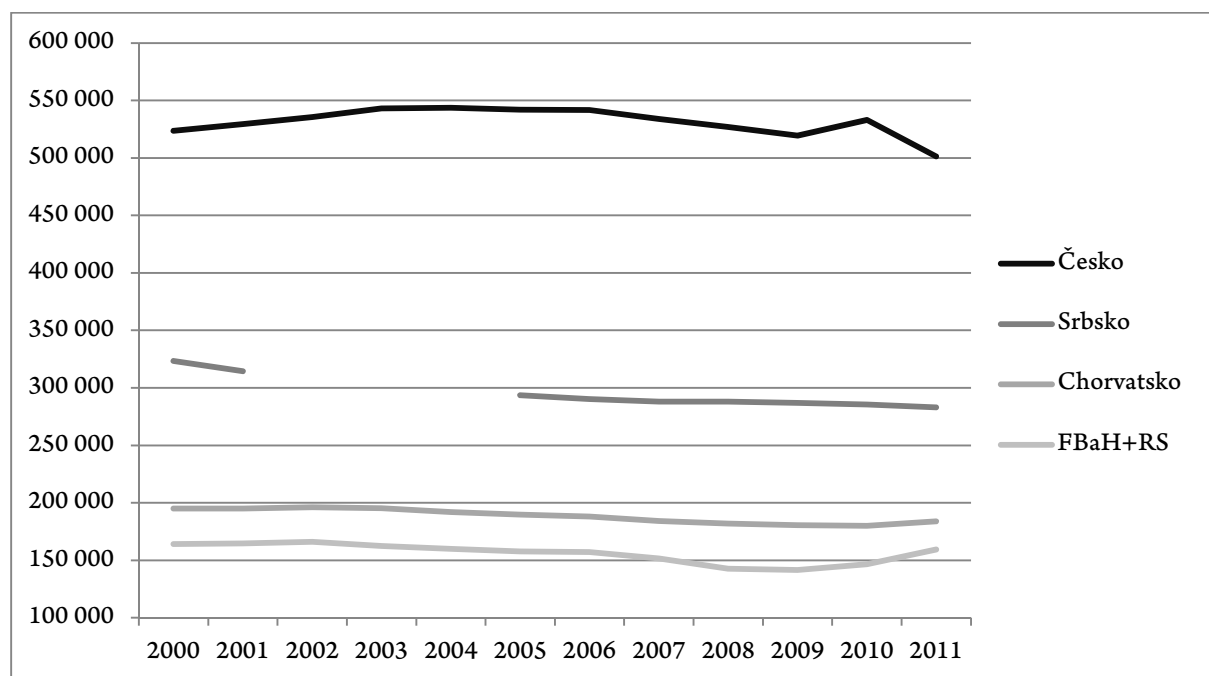
¹³⁹ *Statistika obrazovanja*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 31. 5. 2012, 7(1), s. 6–10. Dostupné z: http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/EDU_2011_001_01-bh.pdf [vid. 5. června 2013]

¹⁴⁰ <http://toiler.uiv.cz/rocnka/rocnka.asp> a *Tab. č. 3 Základní vzdělávání – školy, třídy, žáci podle území*. Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/3A001B1DBE/\\$File/33011203.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/3A001B1DBE/$File/33011203.pdf) [vid. 15. února 2014]

Sekundární stupeň

Další stupeň školské soustavy je ve čtveřici států založen na dvou pilířích – všeobecném a specializovaném vzdělávání. První z nich zajišťují gymnázia (církevní školy mají v Bosně a Hercegovině a Srbsku zvláštní status), a to čtyřletá, v Česku je doplňují také gymnázia šestiletá a osmiletá. Specializované vzdělávání zabezpečují školy odborné neboli učiliště a technické, a to v době trvání tří až čtyř let. V nabídce jsou také střední školy pro žáky se zvláštními potřebami, kde se odvíjejí kratší vzdělávací programy. Na konci střední školy studenti skládají závěrečnou zkoušku s výučním listem anebo maturitní zkoušku.

Obrázek 3. Vývoj počtu studentů ve středních školách 2000–2011¹⁴¹

Procento zapsaných studentů v dané věkové kohortě dosahuje asi 77 % (2009) v Bosně a Hercegovině¹⁴² a 85,6 % (2011) v Srbsku¹⁴³. Pro Česko a Chorvatsko je dostupná statistika

¹⁴¹ Pro Srbsko chybí údaje v letech 2002–2004. [Česko] *Statistická ročenka školství 2005/2006–2012/2013*. <http://toiler.uiv.cz/ročenka/ročenka.asp> [Federace BaH] *Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2012*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012, s. 326. *Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine 2009*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2009, s. 312. [Srbská] *Statistički godišnjak Republike Srpske 2012*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 324. [Chorvatsko] *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, s. 471. [Srbsko] Republički zavod za statistiku (Obrazovanje/Broj učenika u srednjim školama, na početku školske godine, po polu).

¹⁴² *Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: UNDP a Ministarstvo finansija i trezora, 2010, s. 8. Dostupné z: http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDGs%20Progerss%20Report%202010/BiH_MDGs_BiH_Progress_Report_2010_FINAL_BHS.pdf [vid. 26. února 2014]

¹⁴³ *Statistički godišnjak Republike Srbije 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 98.

z roku 2010, která uvádí, že ve věkové skupině 20–24 dokončilo alespoň střední školu 91,9 % Čechů a 95,3 % Chorvatů.¹⁴⁴ Málo probádanou oblastí je předčasné opouštění studia, jež se vyskytuje ve všech zemích bez výjimky.

Průběh středoškolského vzdělávání je v Česku a Chorvatsku upraven rámcovými/národními vzdělávacími programy, které jsou na úrovni škol doplněny školními vzdělávacími programy/kurikuly. V Bosně a Hercegovině a Srbsku si školské instituce vybírají z vícera „národních“ plánů a programů (pro gymnázia a kolem 15 odborných směrů), které se v zásadě neliší od někdejších českých osnov.

Sekundární vzdělávání se v jednotlivých státech liší více než primární. Podíl soukromých škol v celkovém počtu se u Jihoslovanů pohybuje mezi 5 a 10 %, kdežto v Česku dosahuje 23 %. Procento dětí v takovýchto zařízeních je zhruba poloviční oproti zařízením. Podíl dívek na tomto stupni odpovídá jejich zastoupení v dané věkové skupině, i když v tom kterém státě se odlišuje jejich preference studijních směrů. Na gymnáziích v Česku a Srbsku představují 58 % všech studujících, v Bosně a Hercegovině a Chorvatsku 62–63 %. Na technických školách a učilištích je jejich nepoměrně méně.

Pokud se týče gymnázií jako celku, pak jejich zastoupení na úhrnném počtu studentů se výrazně liší; v Česku dosahuje 23 %, Bosně a Hercegovině 25 % (přičemž ve Federaci BaH 27 % a v Republice Srbské 23 %) a v Chorvatsku 29 %. Převaha všeobecného směru v Chorvatsku jde na úkor technických škol.

Rozdílná je i velikost zařízení; zatímco chorvatský průměr činí 257, český 360, bosenskohercegovský 524 a srbský 570. Z těchto hodnot je patrné, že v České republice a Chorvatsku existuje hustá síť středních škol v bývalých nebo stávajících okresních městech s poměrně nízkým počtem studentů. Případ Chorvatska je v tomto ohledu unikátní; třebaže má zhruba o 40 % méně obyvatel než Srbsko, počtem středních škol je převyšuje o 30 %.

Nepoměr mezi státy je patrný i při srovnání počtu studentů na pedagogického pracovníka. Čísla v Chorvatsku a Česku ukazují 11, v Bosně a Hercegovině 16, což je ale v rozporu s 15 deklarovanými v entitách (zřejmě se jedná o statistickou chybu), Srbsko eviduje 10, po přepočtu na plné úvazky by se cifra pravděpodobně mírně zvětšila (viz tab. 7).

¹⁴⁴ *Key Data on Education in Europe 2012*. Brussels: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012. ISBN 978-92-9201-242-7, s. 171. Dostupné z: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdf [vid. 26. února 2014]

Tabulka 7. Sekundární vzdělávání 2011/2012						
	Česko ¹⁵¹	Bosna a Hercegovina			Chorvatsko ¹⁴⁷	Srbsko ¹⁴⁵
		celkem ¹⁵⁰	Federace ¹⁴⁹	Srbska ¹⁴⁸		
Počet škol (soukromé, církevní)	1 393 (s. 321, c. 37)	312	214 (s. 16)	94 (s. 4)	715 (s. 34, c. 18)	497 (s. 45) ¹⁴⁶
Počet tříd	21 986	6 505	4 314	2 027	7 462	11 112
*Vyučující	43 875,8	10 817,0	6 835,4	3 129,9	16 908,5	29 821
- ženy	25 948,8 (59,1 %)	---	3 834,5 (56,1 %)	---	11 044,3 (65,3 %)	17 722 (59,4 %)
Studentů/školu	359,8	523,8	509,8	536,7	257,1	569,8
Studentů/učitele	11,4	15,1	16,0	16,1	10,9	9,5
Studentů/třídu	22,8	25,1	25,3	24,9	24,6	25,5
Studentů/třídu gym.	26,6	25,3	25,8	24,2	26,4	27,4
Studentů/třídu tech.	26,3	26,4	26,5	26,2	25,2	
Studentů/třídu učil.	19,6	24,0	24,4	23,5	22,1	24,9
*V Česku, Bosně a Hercegovině a Chorvatsku přepočteno na plně zaměstnané. Jinde uveden prostý počet učitelů. Někde procento žen odvozeno z počtu vyučujících.						

¹⁴⁵ *Srednjoškolsko obrazovanje u Republici Srbiji početak školske 2011/2012. godine*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012, 551. ISSN 0354-3641.

¹⁴⁶ http://www.mc.rs/upload/documents/NAJAVE/2011/18-5-11_Zajednica_privatnih_srednjih_skola.pdf [vid. 16. února 2014]

¹⁴⁷ *Srednje škole kraj šk. g. 2010./2011. i početak šk. g. 2011./2012.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 20. 4. 2012, 8.1.3. ISSN 1330-0350.

¹⁴⁸ *Srednje škole – školska godina 2011/2012.* Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 17. 4. 2012, 63/12, s. 1.

¹⁴⁹ *Srednje škole – kraj školske 2010./2011. godine i početak 2011./2012. godine.* Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 16. 1. 2012, 12.2. ISSN 1840-3478, s. 2. Dále BEČIROVIĆ, B. *Privatne škole pohađaju samo djeca imućnih.* [online článěk] Dostupné z: <http://www.avaz.ba/vijesti teme/privatne-skole-pohadjaju-samo-djeca-imucnih> [vid. 16. února 2014]

¹⁵⁰ *Statistika obrazovanja.* Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 31. 5. 2012, 7(1), s. 13–15. Dostupné z: http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/EDU_2011_001_01-bh.pdf [vid. 5. června 2013]

¹⁵¹ <http://toiler.uiv.cz/rocnka/rocnka.asp> a *Tab. č. 7 Vzdělávání ve středních školách – základní přehled.* Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/3A001B1DC7/\\$File/33011207.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/3A001B1DC7/$File/33011207.pdf) [vid. 16. února 2014]

V několika ohledech se přece jen vzdělávací soustavy shodují. Například školní třídy jsou zaplněné velmi podobně; bez rozlišení směru studia je naplněnost od 23 studentů v Česku do 26 v Srbsku, gymnaziální třídy navštěvuje od 25 studentů v Bosně a Hercegovině do 27 v Srbsku. U technických škol není možné uvést konkrétní údaje. Shoda je překvapivě také u míry feminizace učitelského sboru, neboť se pohybuje mezi 58–59 % v Bosně a Hercegovině, Česku a Srbsku. Chorvatsko s 65 % se z neznámé příčiny výrazněji odlišuje.

Nynější situaci středního školství ve všech republikách podstatně ovlivňuje omezování lidských zdrojů ve vzdělávacích zařízeních – nastupující generace studentů jsou ve srovnání s předešlými stále řidší. Současně s tím je nutné brát v úvahu vysoké procento studujících v dané věkové kohortě. V Českých zemích se tento fakt projevuje v redukci sítě škol a jejich tříd – jen v letech 2006–2011 ukončilo svou činnost 6 % zařízení¹⁵². V Bosně a Hercegovině úbytek přirozeného přírůstku a drobné navyšování kapacit ve školách naopak procento lidí se středoškolským vzděláním konstantně zvyšují, jelikož v minulosti byl tento stupeň značně podhodnocený.¹⁵³ V poledních letech ostatně došlo k otevření několika málo nových zařízení, byť z dlouhodobého hlediska lze počítat s českým modelem vývoje. V Srbsku síť středních škol houstla do roku 2010, v té době se zřejmě vyčerpala politická i společenská poptávka po tomto druhu vzdělání, od té doby mírně řídne a i s ní i počet tříd. V Chorvatsku s ohledem na plánované zavedení povinného sekundárního vzdělávání škol mírně přibývá.

¹⁵² <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp> [vid. 26. února 2014]

¹⁵³ Na střední školu se hlásí asi 76 % dětí dané věkové skupiny, dokončí ji zhruba 61 %. *Da li ograničenost vještina ograničava rast u Bosni i Hercegovini?* Dokument Svjetske banke, 2010, s. 30. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/INTBOSNIAHERZ/Resources/DaLiOgranicenostVjestinaOgranicavaRastUBIHbos.pdf> www.fmksa.com/kultura/legislativa/strategije/StrategijarazvojaFBiH2010-2020.pdf [vid. 26. února 2014]

Tabulka 8. Sekundární vzdělávání 2011/2012						
	Česko ¹⁶⁰	Bosna a Hercegovina		Chorvatsko ¹⁵⁶	Srbsko ¹⁵⁴	
		celkem ¹⁵⁹	Federace ¹⁵⁸			
Studující	501 185 ¹⁶¹	1 63 417	109 090	50 452	183 807	283 173
- dívky	247 402 (49,4 %)	80 606 (49,3 %)	53 658 (49,2 %)	24 997 (49,5 %)	91 742 (50,0 %)	140 846 (49,7 %)
- soukromé šk.	64 485 (12,9 %)	---	---	692 (1,4 %)	2 424 (1,3 %)	do 4000 ¹⁵⁵
- gymnázia	134 965 (22,8 %)	41 155 (25,2 %)	28 858 (26,5 %)	11 570 (22,9 %)	53 736 (29,2 %)	68 378 (24,1 %)
- dívky	78 071 (57,8 %)	25 797 (62,7 %)	18 140 (62,9 %)	7 194 (62,2 %)	33 198 (61,8 %)	39 536 (57,8 %)
- technické šk.	214 412 (51,9 %)	83 573 (51,1 %)	52 315 (48,0 %)	28 961 (57,4 %)	83 275 (45,3 %)	
- dívky	110 244 (51,4 %)	42 040 (50,3 %)	25 867 (49,4 %)	14 921 (51,5 %)	40 259 (48,3 %)	
- učiliště a SŠ	96 113 (23,3 %)	34 607 (21,2 %)	24 508 (22,5 %)	9 248 (18,3 %)	39 650 (21,6 %)	
- dívky	31 402 (32,7 %)	10 717 (31,0 %)	7 897 (32,2 %)	2 584 (27,9 %)	13 776 (34,7 %)	
- umělecké šk.	---	1 514 (0,9 %)	1 044 (1,0 %)	470 (0,9 %)	5 560 (3,0 %)	školská statistika nerozlišuje
- dívky	---	861 (56,9 %)	605 (58,0 %)	256 (54,5 %)	3 852 (69,3 %)	
- církevní šk.	9 222 (1,8 %)	2 157 (1,3 %)	2 062 (1,9 %)	95 (0,2 %)	3 279 (1,8 %)	
- dívky	6 216 (67,4 %)	1 039 (48,2 %)	1 039 (50,4 %)	0 (0,0 %)	2 121 (64,7 %)	
- speciální šk.	8 202 (1,6 %)	411 (0,3 %)	303 (0,3 %)	108 (0,2 %)	1 586 (0,9 %)	
- dívky	3 671 (44,8 %)	152 (37,0 %)	110 (36,3 %)	42 (38,9 %)	657 (41,4 %)	

¹⁵⁴ Srednjoškolsko obrazovanje u Republici Srbiji početak školske 2011/2012. godine. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012, 551. ISSN 0354-3641.

¹⁵⁵ GUCIJAN, Sandra. Manje đaka i studenata u privatnom obrazovanju. [online článek] Dostupné z: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Manje-djaka-i-studenata-u-privatnom->

¹⁵⁶ Srednje škole kraj šk. g. 2010./2011. i početak šk. g. 2011./2012. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 20. 4. 2012, 8.1.3. ISSN 1330-0350.

¹⁵⁷ Srednje obrazovanje 11: kraj 2010/2011. i početak 2011/2012. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 25–34. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/srednje_obrazovanje/Bilten_Srednje_Obrazovanje_11_WEB.pdf [vid. 16. února 2014]

¹⁵⁸ Srednje škole – kraj školske 2010./2011. godine i početak 2011./2012. godine. Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 16. 1. 2012, 12.2. ISSN 1840-3478, s. 2.

¹⁵⁹ Statistika obrazovanja. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 31. 5. 2012, 7(1), s. 13–15. Dostupné z: http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/EDU_2011_001_01-bh.pdf [vid. 5. června 2013]

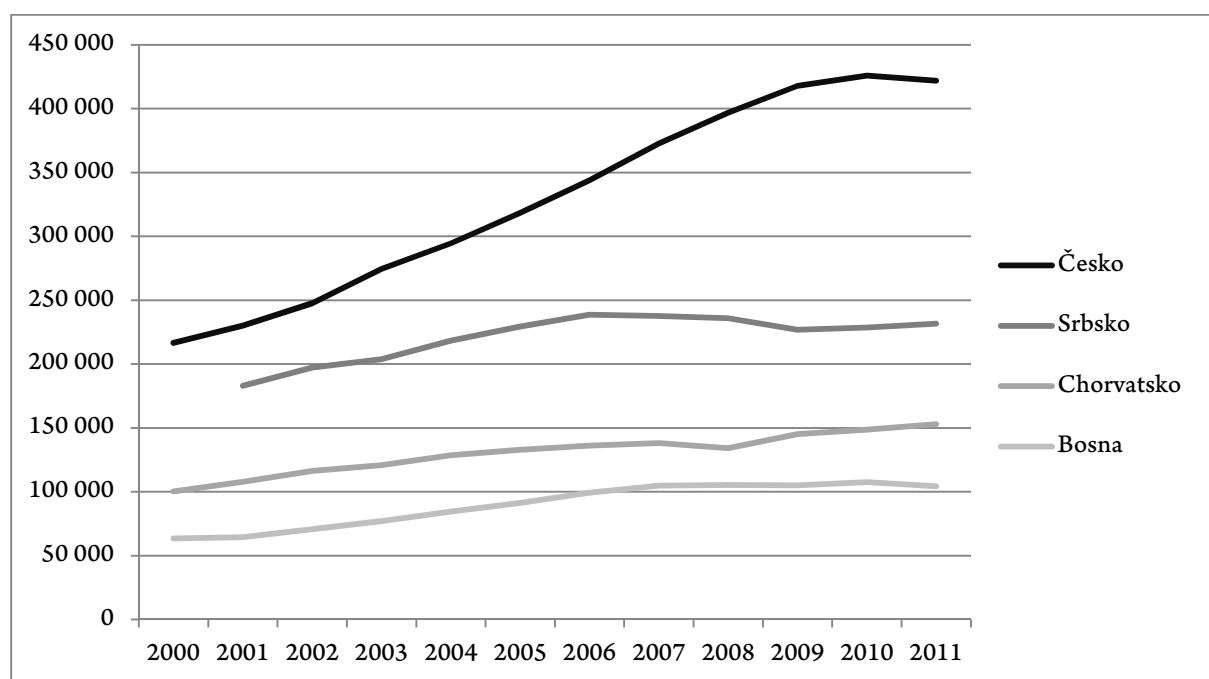
¹⁶⁰ <http://toiler.uiv.cz/rocnka/rocnka.asp> a Tab. č. 7 Vzdělávání ve středních školách – základní přehled. Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/3A001B1DC7/\\$File/33011207.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/3A001B1DC7/$File/33011207.pdf) [vid. 16. února 2014]

¹⁶¹ Včetně víceletých gymnázií a nástavbového studia. Pro výpočet % zastoupení dle oborů bude užívána cifra 412 807, reálný počet gymnazistů je 94 080. <http://toiler.uiv.cz/rocnka/rocnka.asp> [vid. 16. února 2014]

Terciární stupeň

Vysoké školství ve zmiňovaných státech požívá vysokou míru autonomie, ať už s odkazem na jeho specifické postavení a zaměření, tak na historické tradice. Třetího stupně vzdělávací soustavy se nejčastěji účastní mladí lidé po dokončení střední školy, stále častější jsou ale případy studia ve zralém nebo pokročilém věku. Výuka ve vysokých školách se dělí do tří úrovní – bakalářské, magisterské a doktorské. Podmínkou pro vstup na vysokou školu je dokončené středoškolské vzdělání, tedy maturitní vysvědčení, a úspěšné vykonání přijímacího řízení. Počty nově přijatých studentů stanovují ministerstva školství nebo jiné odpovědné orgány.

Obrázek 4. Vývoj počtu studentů ve vyšších a vysokých školách 2000–2011¹⁶²

Bosenskohercegovačské, chorvatské, srbské a české vysoké školství prochází obdobím nepřetržitých změn, které vyplývají jednak ze závazků Boloňského procesu, jednak z nedokončené transformace vysokých škol. Politické reprezentace čtyř zemí velice obtížně hledají společenský konsenzus ohledně financování terciárního vzdělávání v době, kdy se na jednu stranu podporuje co nejmasovější účast ve třetím stupni vzdělávání, a zároveň se nedostává finančních zdrojů pro udržení stávající kvality. Podle odhadů Bosna a Hercegovina

¹⁶² Pro Srbsko chybí údaj z roku 2000. [Česko] *Statistická ročenka České republiky 2012*. Praha: Český statistický úřad, 2012, s. 644. [BaH] *Statistika obrazovanja*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Saopštenje 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011. [Chorvatsko] *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, s. 471. [Srbsko] *Statistički kalendar Republike Srbije 2012*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 83.

roku 2010 vydala na jednoho neplaticího studenta asi 1735 marek (868 eur)¹⁶³, Česká republika roku 2012 zhruba 30 500 Kč (1220 eur)¹⁶⁴, Chorvatsko roku 2009 odhadem 20 100 kun (2770 eur)¹⁶⁵ a Srbsko roku 2010 kolem 300 000 dinárů (2850 eur)¹⁶⁶. V Česku je vysoké školství placeno převážně ze státního rozpočtu, kdežto v Bosně a Hercegovině, Chorvatsku a Srbsku z více zdrojů.

V bosenskohercegovských, chorvatských a srbských podmínkách je výpadek veřejných financí nahrazen příjmy ze školného. Odpovědné úřady na doporučení zřizovatele i samotné školy stanovují nejen početní kvóty pro nově přijaté studenty ve veřejných školách a počty státem financovaných míst, ale také peněžitou náhradu za výuku placících studentů. Studenti mimoto musejí plně hradit přijímací řízení, opakování zkoušek, odkládání předmětů a další administrativní úkony.

V Republice Srbské roku 2012 dvousemestrální školné bakalářského cyklu dosahovalo 40 marek (20 eur) v případě stipendistů a 440–1500 marek (220–750 eur) v případě samofinancujících studentů. V magisterském studiu byla finanční zátěž na studenty podstatně vyšší.¹⁶⁷ Ve Federaci BaH je cenové rozpětí školného na veřejných školách mnohem pestřejší a rok od roku se zvyšuje; například na Sarajevské univerzitě samofinancující studenti hradí roční poplatek 1000–3000 marek (500–1500 eur) a na Univerzitě v Mostaru 600–3000 marek (300–1500 eur). Stipendisté platí částky asi desetinásobně nižší.¹⁶⁸

Školné v Srbsku se roku 2010 pohybovalo od 30 000 dinárů (285 eur) do 475 000 dinárů (4500 eur) v soukromých školách a 240 000 dinárů (2280 eur) ve školách veřejných, v zá-

¹⁶³ *Osnovne informacije o obrazovanju u BiH*. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Dostupné z: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/osnovne_inf/?id=2021 [vid. 26. února 2014]

¹⁶⁴ *Odhalení: Na žáka ZŠ dává stát víc peněz, než na vysokoškolačka*. [online článek] Dostupné z: <http://ekonomika.eurozpravy.cz/ceska-republika/44439-odhaleni-na-zaka-zs-dava-stat-vic-penez-nez-na-vysokoskolaka/> [vid. 26. února 2014]

¹⁶⁵ DOLENEC, Danijela. *Ukidanje skolarina je ukidanje komercijalizacije*. [online článek] Dostupné z: <http://www.h-alter.org/vijesti/ljudska-prava/ukidanje-skolarina-je-ukidanje-komercijalizacije> [vid. 26. února 2014]

¹⁶⁶ *Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji*. EQUI-ED, 2012, s. 67. Dostupné z: <http://www.equied.ni.ac.rs/radni-paketi/radni-paket-1/radni-paket-1-dokumenti/finish/8/159.html> [vid. 26. února 2014]

¹⁶⁷ VUJANOVIĆ, Siniša. *Školarine iste, prijemni u julu*. [online článek] Dostupné z: <http://www.nezavisne.com/zivot-stil/obrazovanje/Skolarine-iste-prijemni-u-julu-145598.html> [vid. 27. února 2014]

¹⁶⁸ *Cijena visokog obrazovanja u BiH*. [online článek] Dostupné z: <http://balkans.aljazeera.net/tekstovi/cijena-visokog-obrazovanja-u-bih> [vid. 27. února 2014]

vislosti na vybrané univerzitě, fakultě a exkluzivitě oboru. Procento státem podporovaných studentů dosahovalo 43 %.¹⁶⁹

V Chorvatsku roku 2009 výše školného oscilovala mezi 750 a 1270 eury pro bakalářské studenty, pro ostatní stupně byla podstatně vyšší. Od akademického roku 2010/2011 je první rok bakalářského studia bezplatný, od roku 2012/2013 vzdělávání zůstává bezplatné i pro další ročníky, když student splní předepsaný počet kreditů. Procento stipendistů roku 2010 činilo 49 %.¹⁷⁰

Terciární vzdělávání ve čtveřici zemí se potýká s nízkou vnitřní efektivitou. Odhaduje se, že asi 45 % srbských¹⁷¹, 42 % (2008) chorvatských¹⁷², 27 % (2010) bosenskohercegovských¹⁷³ (jindy se uvádí až 50 %) a 15 % (2011) českých studentů¹⁷⁴ (některé odhady uvádějí 40–50 %), kteří se zapíší na vysoké školy, vzdělávání nedokončí. Mnozí studenti kromě toho na studiích stráví mnohem déle času, než je reálně třeba. Na tato čísla je navázáno také setrvale nízké procento vysokoškolsky vzdělaných lidí; ve věkové kategorii 24–29 let toto vzdělání získalo 24,3 % Čechů a 25,2 % Chorvatů (2011)¹⁷⁵, u ostatních zemí je číslo nedostupné. Procento vysokoškoláků v celkové populaci (od 15 let věku) dosahuje asi 5 % v Bosně a Hercegovině¹⁷⁶, 13,3 % (2011) v Česku¹⁷⁷, 16,2 % (2011) v Srbsku¹⁷⁸ a 16,4 % (2011)¹⁷⁹ v Chorvatsku.

¹⁶⁹ *Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji*. EQUI-ED, 2012, s. 66–67. Dostupné z: <http://www.equied.ni.ac.rs/radni-paketi/radni-paket-1/radni-paket-1-dokumenti/finish/8/159.html> [vid. 26. února 2014]

¹⁷⁰ *Hrvatski sustav financijskih potpora za studente u europskom kontekstu: komparativna studija*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja, 2013. ISBN 978-953-7901-04-2. Dostupné z: <http://www.equied.ni.ac.rs/radni-paketi/radni-paket-1/radni-paket-1-dokumenti/finish/8/159.html> [vid. 26. února 2014]

¹⁷¹ JARIĆ, Isidora, VUKASOVIĆ, Martina. Bolonjska reforma visokog školstva u Srbiji: Mapiranje faktora niske efikasnosti studiranja. *Filozofija i društvo*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2009, 20(2). ISSN 0353-5738, s. 119–51. Dostupné z: http://instifdt.bg.ac.rs/tekstovi/FiD/2009/2-2009/08_Jaric_2009-2.pdf [vid. 26. února 2014]

¹⁷² *Obrazovne i radne karijere mladih*. Zagreb: Puls, 2009, s. 39. Dostupné z: http://www.undp.hr/upload/file/225/112706/FILENAME/Obrazovne_i_radne_karijere_mladih_u_Hrvatskoj_hrv.pdf [vid. 26. února 2014]

¹⁷³ KNEŽEVIĆ, Nikola. *Svaki četvrti student odustane od fakulteta*. [online článek] Dostupné z: <http://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Svaki-cetvrti-student-odustane-od-fakulteta-67842.html> [vid. 26. února 2014]

¹⁷⁴ *Vysokou školu nedokončí 15 % studentů*. [online článek] Dostupné z: http://www.lidovky.cz/vysokou-skolu-nedokonci-15-studentu-dbf-/veda.aspx?c=A111010_194918_in_veda_sk [vid. 26. února 2014]

¹⁷⁵ *Key Data on Education in Europe 2012*. Brussels: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012. ISBN 978-92-9201-242-7, s. 173. Dostupné z: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdf [vid. 26. února 2014]

¹⁷⁶ *Da li ograničenost vještina ograničava rast u Bosni i Hercegovini?*, Dokument Svjetske banke, 2010, s. 32. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/INTBOSNIAHERZ/Resources/DaLiOgranicenostVjestinaOgranicavaRastUBIHbos.pdf> [vid. 27. února 2014]

¹⁷⁷ *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Tab. 603 Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle nejvyššího ukončeného vzdělání, věku, pohlaví a národnosti*. Dostupné z: <http://www.scitani.cz/> [vid. 27. února 2014]

K tomu je nezbytné dodat, že absolutní počty a procenta studujících v dotčené věkové kohortě dosáhly svého maxima – poptávka je evidentně nasycená.

Jednotlivé soustavy vykazují rozdílně počty vysokoškolských institucí, nepoměr je patrný i na podílu soukromých škol. Všem zemím je ale vlastní vysoké procento studujících ve veřejných školách: v Srbsku 83 %, Česku 87 %, ve Federaci BaH 90 % a v Chorvatsku bezmála 100 %. Jedinou výjimkou je Republika Srbská, kde je zastoupení 67procentní. Zde je to dáno započtením Distriktu Brčko, který má značně benevolentní přístup k soukromým zařízením. Podíl studujících podle Boloňského systému kolísá mezi 90 % v Česku a téměř 100 % v Chorvatsku. Výjimkou je opět pouze Republika Srbská s nepatrně menším zastoupením, což je pravděpodobně zaviněno započtením Brčka. Procento studujících žen je všude téměř identické a pohybuje se mezi 55 a 57 %. Zato větší odchylky jsou v procentu ženských pedagogů; těch je v Česku 39 %¹⁸⁰, v Bosně a Hercegovině 42 % a v Srbsku a Chorvatsku 46–47 %. Jak se ukazuje, jihoslovanské země jsou v tomto ohledu emancipovanější než Česká republika. Větší rozdíly lze postřehnout také v procentu zahraničních studentů, kterých je v Chorvatsku a Srbsku hluboko pod 1 %, v Bosně a Hercegovině celých 5 % a v Česku dokonce 10 % (viz tab. 9).

Českým centrem vysokoškolského vzdělání je již od středověku Praha. V ní se nachází nejstarší a největší univerzita v republice (1348) i mnoho dalších veřejných vysokých škol – dvě technické (1707 a 1952), několik uměleckých, zemědělská (1952) a ekonomická (1919). Po hlavním městě následují další tradiční místa terciárního školství, Olomouc (1573), Ostrava (1849, resp. 1949) a Brno (1899 a 1919). Síť vysokých škol prodělala několik vln prudkého rozvoje: krátce po první světové válce (české kořeny má i Univerzita Komenského v Bratislavě), v 50. letech 20. století (kromě několika institucí v Praze roku 1950 přibyla jedna v Pardubicích a roku 1953 v Liberci) a nakonec po listopadu 1989. Jen roku 1991 veřejnou univerzitu zřídily Opava, Plzeň, Ostrava, Ústí nad Labem a České Budějovice. O rok později je následoval Hradec Králové a roku 2001 Zlín. Neuniverzitní vysoká škola byla otevřena roku 2004 také v Jihlavě. Soukromé univerzity a vysoké školy začaly vznikat od konce 90. let 20. století.

¹⁷⁸ *U Srbiji 10 odsto visokoobrazovanih.* [online článek] Dostupné z: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/U-Srbiji-10-odsto-visokoobrazovanih.lt.html> [vid. 27. února 2014]

¹⁷⁹ *15. stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu, Popis 2011.* Dostupné z: <http://www.dzs.hr/> [vid. 27. února 2014]

¹⁸⁰ Platí pro rok 2010. *Education at a Glance 2012: OECD Indicators.* Paris: OECD Publishing, 2012. ISBN 978-92-64-17715-4, s. 495. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en> [vid. 27. února 2014]

Bosenskohercegovské univerzitní vzdělání se koncentruje převážně do Sarajeva, hlavního město státu, Federace BaH a Kantonu Sarajevo. V něm se nachází nejstarší a největší vysoká škola v zemi; Univerzita v Sarajevu vznikla roku 1949 a v současné době na ní studuje asi čtvrtina všech vysokoškolských studentů. Soustava se posléze v 70. letech rozšířila o města Banja Luka (1975), Tuzla (1976) a Mostar (1977). Válka v 90. letech na jedno desetiletí rozvoj vysokého školství výrazně utlumila. Četné vzdělávací instituce utrpěly materiální a personální ztráty a dvě univerzity ze čtyř se rozštěpily: mostarská Univerzita Džemala Bijediće se rozpadla na chorvatskojazyčnou Univerzitu v Mostaru (1992) a Univerzitu Džemala Bijediće (1997); někteří srbští profesori ze Sarajeva založili územně roztržštěnou Univerzitu v Srbském Sarajevu (1992), která se po ústavním zákazu nacionálních prefixů měst roku 2004 přejmenovala na Univerzitu ve Východním Sarajevu. Poválečná decentralizace státní správy podpořila vznik dalších regionálních univerzit nebo podnítila činnost těch stávajících. Univerzita v Banja Luce přerostla v ústřední vzdělávací instituci Republiky Srbské. Banja Luka je přitom největším a *de facto* hlavním městem Srbské, i když formální metropolí nadále zůstává Východní Sarajevo. Kantonizace Federace BaH dopomohla k vzniku univerzit v nových správních centrech, a to v Biháci (1997) a Zenici (2000). Víceméně živelný rozvoj vysokých škol postihl i soukromý sektor, který se do podnikání v tomto oboru pustil teprve v posledních několika málo letech.¹⁸¹

Univerzitní vzdělání v Chorvatsku se nejprve rozvíjelo v Záhřebu. Jeho základy byly položeny roku 1669 v jezuitské koleji, plnohodnotná instituce vznikla ale až roku 1874. Teprve po stu letech se k metropoli přidala regionální centra Rijeka (1973), Split (1974) a Osijek (1975). Na socialistický rozmach vzdělávání navázaly na začátku nového tisíciletí Zadar (2002), Dubrovnik (2003) a Pula (2006). Za poslední dekádu vznikla rovněž celá řada soukromých institucí, jejich společenský dopad je ale minimální.

Srbské vysokoškolské vzdělávání se odkazuje na Velikou školu, sídlící v Bělehradě za povstání proti Turkům na začátku 19. století. První univerzita vznikla v Bělehradě teprve o několik desítek let později (1863). Síť škol se poté rozvinula až po druhé světové válce, kdy byla založena Akademie umění v Bělehradě (1957) a univerzity ve městech Novi Sad (1960),

¹⁸¹ Jako centra soukromých vysokých škol ve Federaci BaH se profilují Sarajevo a Travnik, v Republice Srbské Banja Luka a Bijeljina. V Sarajevu se těší značné oblibě anglickojazyčné privátní instituce.

Niš (1965), Priština (1969)¹⁸² a Kragujevac (1976). Nabídku veřejných vysokých škol dotvořila Univerzita v Novém Pazaru (2006) a Univerzita obrany v Bělehradě (2011). Soukromé univerzity a vysoké školy, samovolně vznikající a zanikající od 90. let 20. století, sídlí převážně v hlavním městě a Novém Sadu.

Jak již bylo řečeno, terciární (a s ním i postsekundární) vzdělávání v Česku, Bosně a Hercegovině, Chorvatsku a Srbsku prošlo dramatickým vývojem. Elitní studium pro vybranou mládež v několika málo centrech se otevřelo široké veřejnosti různého sociálního původu, pohlaví a věku, a to v mnoha regionálních sídlech. Široká demokratizace se odvíjela ve dvou etapách: první po druhé světové válce a druhá po roce 1990. Dostupná čísla udávají, že jen v letech 2000–2010 se řady studentstva rozrostly o zhruba 30 % v Srbsku, 50 % v Chorvatsku, 70 % v Bosně a Hercegovině a 100 % v Česku (viz obr. 4).

¹⁸² Univerzita v Prištině byla od počátku bilingvní – albánská a srbochorvatská. V 70. letech zažila prudký nárůst zvláště albánských studentů, což mělo neblahý dopad na kvalitu zdejší výuky i její pověst v jugoslávské společnosti. Po zrušení kosovské autonomie studentstvo značně prořídlo. V důsledku intervence NATO se univerzita rozpadla na dvě části – albánskou a srbskou, přičemž obě si zachovaly stejné jméno. Srbové přesídlili nejprve do Kruševce, a poté roku 2001 do severní části Kosovské Mitrovice.

Tabulka 9. Terciární vzdělávání 2011/2012						
	Česko ¹⁹⁰	Bosna a Hercegovina		Chorvatsko ¹⁸⁵	Srbsko ¹⁸³ 2010/11	
		celkem ¹⁸⁹	FBaH ¹⁸⁸ Srbská ¹⁸⁷			
Počet škol (soukromé)	74 (s. 26)	44 (s. 35)	21 (s. 15)	55 (s. 32)	89	
Vyučující	16 320,0	6 339,6	6 394	12 000,5	14 855	
- ženy	---	2 665,5 (42,0 %)	2 706 (42,3 %)	5 614,4 (46,7 %)	6 825 (45,9 %)	
Studující (změna k loňsku)	392 429 (-0,9 %)	119 292 (+0,5 %)	74 323 (-0,04 %)	152 857 (+2,9 %)	228 531 (+0,8 %)	
- Boloňský systém	---	---	70 047 (94,2 %)	152 168 (99,5 %)	218 914 (95,8 %)	
- veřejné školy	339 295 (86,5 %)	---	66 860 (90,0 %)	140 279 (99,5 %)	189 438 (82,9 %)	
- řádní studenti	284 558 (72,5 %)	---	58 813 (79,1 %)	112 848 (73,8 %)	---	
- dívky	219 627 (56,0 %)	65 669	41 200 (55,4 %)	86 763 (57,0 %)	127 154 (55,6 %)	
- cizinci	38 942 (9,9 %)	---	4 079 (5,5 %)	500 ¹⁸⁶ (cca 0,3 %)	500-2200 ¹⁸⁴	
*V Česku, Bosně a Hercegovině (celostátně a v Republice Srbské) a Chorvatsku přepočteno na plně zaměstnané, jinde uveden prostý počet učitelů.						

¹⁸³ *Statistički godišnjak Republike Srbije 2012*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012. ISSN 0351-4064, s. 91-92.

¹⁸⁴ JORGAČEVIĆ, Jelena. *Retko viđeni gosti*. [online článek] Dostupné z: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1030126> [vid. 16. února 2014]

¹⁸⁵ *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, 44. ISSN 1333-3305, 477-78. Dále *Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak. g. 2011./2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske 19. 10. 2012, 8.1.7. ISSN 1330-0350.

¹⁸⁶ *Strani studenti dobrodošli u Hrvatsku*. 20. 12. 2011. [online článek] Dostupné z: <http://www.educentar.net/Vijest/10217/Strani-studenti-dobrodosli-u-Hrvatsku/> [vid. 16. února 2014]

¹⁸⁷ Do statistik z nepochopitelných důvodů zahrnut i Distrikt Brčko (DB) se svými třemi soukromými vysokými školami. *Visoko obrazovanje 9*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/visoko_obrazovanje/Bilten_Visoko_Obrazovanje_9.pdf [vid. 16. února 2014]

¹⁸⁸ *Upisani studenti na visokoškolskim ustanovama školska 2011./2012. godina*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 16. 1. 2012, 12.3. ISSN 1840-3478.

¹⁸⁹ *Statistika obrazovanja*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 31. 5. 2012, 7(1), s. 16-19. Dostupné z: http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/EDU_2011_001_01-bh.pdf [vid. 5. června 2013] Nutno uvážit, že prezentované celostátní údaje se liší od těch entitních.

¹⁹⁰ *Tab. 12.08 Vysoké školy v České republice*. Český statistický úřad. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/1208.pdf [vid. 16. února 2014] a *Výroční zpráva o stavu vysokého školství v České republice za rok 2011*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2012. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/26471_1_1/download/ [vid. 16. února 2014]

Závěr

Neklidné období celospolečenské transformace zanechalo na vzdělávacích soustavách Česka, Bosny a Hercegoviny, Chorvatska a Srbska mnoho nesmazatelných stop. Samy vzdělávací soustavy s mírným časovým odstupem prošly vlastní tranzicí, jejíž podobu ovlivňovaly výsledky předchozích reforem politických a hospodářských. Nová zřízení kromě jiného od školství očekávala i svou vlastní legitimizaci, nezdědala se do něj snažila promítnout vlastní ideologii – avšak s rozporuplným výsledkem. Vzdělávací soustavy prokázaly menší tvárnost a poddajnost, než se politické elity domnívaly.

Školství na počátku 90. let 20. století ani v jedné ze čtyř zemí nepatřilo k oblastem prvořadého významu. V první fázi byla patrná snaha co nejrychleji, tedy bez celospolečenské diskuze a jakékoli přípravy, schválit nové školské předpisy nebo pozměnit ty staré. V Srbsku se tento proces opakoval znovu po pádu Miloševićova režimu roku 2000. V druhé fázi, která v jednotlivých zemích probíhala nebo stále probíhá od konce 90. let (chronologicky za sebou v Česku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině a Srbsku), byly normy schvalovány s větší rozvahou, třebaže se již krátce nato ukázalo, že v dynamicky se vyvíjející době stěží obstojí. Ve třetí fázi, k níž se zatím propracovalo jen Česko a Chorvatsko, byly a jsou schvalovány předpisy aktuálnější, ať už pozměňující ty zastaralé, nebo zcela nové.

Stojí za připomenutí, že první, předtransformační fáze byla ryze domácího původu, kdežto fáze druhá, transformační úzce souvisela a v Bosně a Hercegovině a Srbsku dosud souvisí s procesem euroamerické integrace. Zde se na přelomu tisíciletí setkala vlastní iniciativa po co nejrychlejší „europeizaci“ s kladnou odezvou ze strany již sjednocené Evropy. Čím rychleji se dotčená země integrovala, tím dříve u ní vyvstala otázka důležitosti vzdělávání a začala reforma školského systému. Nejdříve se začlenilo Česko¹⁹¹, poté následovalo Chorvatsko¹⁹², Srbsko v posledních letech o přičlenění aktivně usiluje¹⁹³, Bosna a Hercegovina v tomto směru kdysi vyvíjela značnou snahu, ale nyní je zcela pasivní¹⁹⁴. Není přehnané tvrdit, že v tomto období potřeba změnit vzdělávací systémy vyšla především z vnějšku, ať už přímo formou doporučení mezinárodních organizací (OECD, EU, RE), anebo prostým srovnáním s výkonnějšími

¹⁹¹ OSN (1993), Světová banka (1993), Rada Evropy (1993), OECD (1995), NATO (1999) a EU (2004).

¹⁹² OSN (1992), Světová banka (1993), Rada Evropy (1996), NATO (2009) a EU (2013).

¹⁹³ Světová banka (1993), OSN (2000) a Rada Evropy (2003).

¹⁹⁴ OSN (1992), Světová banka (1993) a Rada Evropy (2002).

zahraničními soustavami. Charakteristické pro ni bylo nekritické přejímání cizích řešení bez návaznosti na domácí podmínky, nepromyšlená implementace změn a nejasná očekávání. Po tomto období „změn pro změny“ nastoupila třetí fáze, jež můžeme nazvat potransformační nebo také konsolidační. Prováděné reformy již nejsou tak zásadní, spíše se dotvářejí a upravují ty stávající.

Tabulka 10. Legislativní rámec vzdělávání s uvedením data nejnovějších předpisů								
	ústava	zákon postihující						
		ISCED 0	ISCED 1 ISCED 2	ISCED 3	ISCED 3 odborné	ISCED 4	ISCED 5 ISCED 6	pedagog. pracovníky
CZ	1992	2004					1998	2004
BA	1995	2007	2003		2008	-	2007	-
HR	1990	1997	2008			-	2003	-
RS	2006	2010	2013	2013		-	2005	2009

Praktický nezájem o vzdělávání v první fázi se promítl i do ústav. Ani jedna z nově přijatých konstitucí mu nevěnovala větší pozornost. Nanejvýš byl uveden odkaz na některou z mezinárodních smluv o ochraně lidských práv a svobod, případně zakomponován některý z příslušných paragrafů s drobnými úpravami. Tato skutečnost je o to překvapivější, že předchozí socialistická zřízení vzdělávání akcentovala podstatně více a jeho společenský význam opakovaně stvrzovala i v ústavách. Výjimečná je v tomto ohledu pouze druhá srbská konstituce z roku 2006, která se obecně lidským právům a svobodám věnuje zevrubněji.

Svébytným projevem zájmu o vzdělávání byla školská legislativa. Čtveřice zemí za dvě a půl dekády přijaly, zrušily a pozměnily tak velké množství norem, že namísto konsolidace systému přispívaly k jeho uvedení do chaosu. Čím častěji docházelo o obměně vládnoucí elity, tím pravděpodobnější byla změna na postu ministra školství a přístupu k politice vzdělávání. V Česku se od zavedení demokracie vystřídal 17 ministrů (od konce 1989 do začátku 2014), v Srbsku 15 (od konce 1989, nepočítáme-li se skutečnou demokratizací až po roce 2000), v Chorvatsku 9 (od poloviny 1990), v poválečné Bosně a Hercegovině nepočítaně; jen v Republice Srbské 7 (do 1996) a ve Federaci BaH 5 (do 1996, nepočítaje v to politicky méně stabilní kantony).

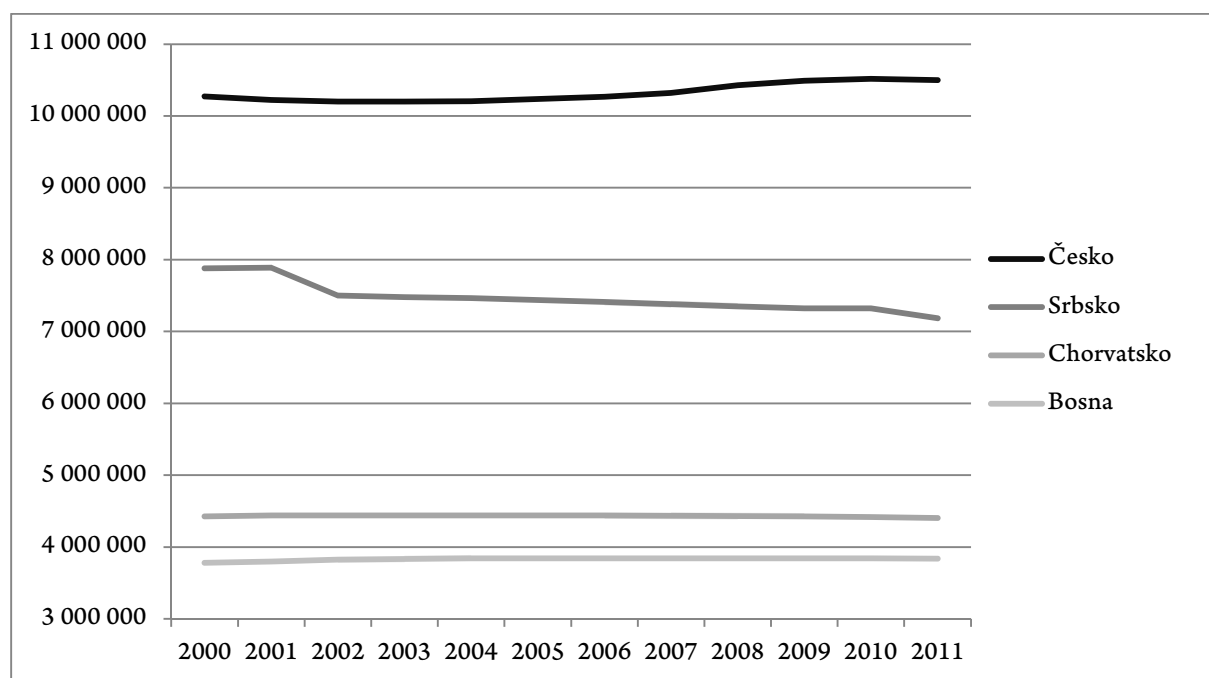
Zvláštní kapitolou je tvorba strategických dokumentů. Buď jich po zahraničním vzoru vzniklo takové množství, že prakticky nemohly být nikým pozorně čteny, natož pak implementovány, anebo z nepochopitelných důvodů nevznikly téměř žádné (což je případ Srbska). V Srbsku zřejmě dosud panuje rezervovaný stav k euroamerickým organizacím, které byly své-

ho času spojovány s kritikou „osobitého“ vývoje v Srbsku a podporou mezinárodního embarga, intervence NATO a kosovské nezávislosti.

Na podobě vzdělávací soustavy se významně podepsala rovněž ekonomická situace. Žádné zemi se během transformace nevyhnul citelný hospodářský útlum, vysoká inflace, rostoucí nezaměstnanost, rozšiřování chudoby a sociálně patologických jevů. Teprve až s příchodem nového milénia se materiální poměry zlepšily. Hrubý domácí produkt rostl a s ním i platy a výdaje státu na vzdělávání. Krátké období skromné prosperity ovšem roku 2008 vystřídala finanční a hned po ní vleklá ekonomická krize.

Hospodářské podmínky se projeví i na stavu populace. S rostoucím nebezpečím válečného konfliktu nebo materiální bída se zvyšovala pravděpodobnost odchodu lidí do zahraničí a omezování porodnosti. Klesající natalita pak s několikaletým odstupem negativně ovlivňovala celý školský systém. Děti ve školách a třídách ubývalo, učitelský sbor povážlivě zestárl.

Obrázek 5. Vývoj počtu obyvatel v letech 2000–2011¹⁹⁵ (odhad v polovině roku)

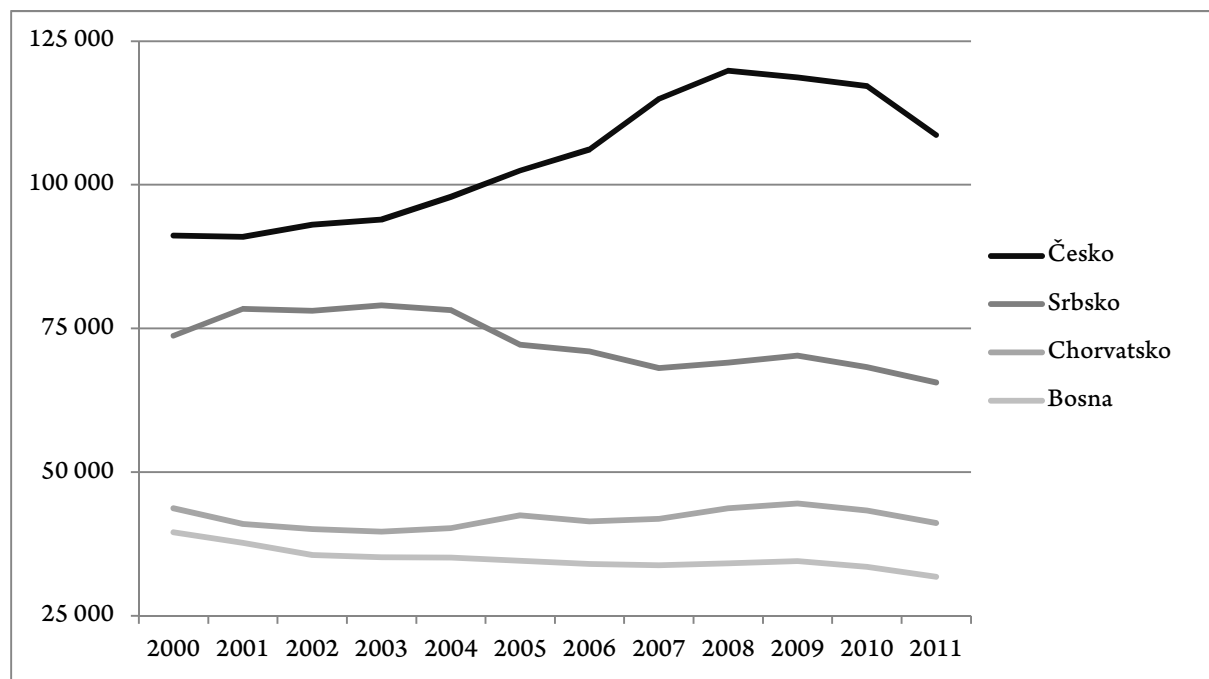

V Česku setrvalý pokles natality zvrátil masový příchod cizinců v produktivním věku¹⁹⁶ a zakládání rodin dorostlé generace tzv. Husákových dětí (narozených v letech 1972–1979),

¹⁹⁵[Česko] *Statistická ročenka České republiky 2012*. Praha: Český statistický úřad, 2012, s. 126. [BaH] *Demografija 2011*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2012, s. 22. [Chorvatsko] *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, s. 110. [Srbsko] *Prirodno kretanje stanovništva u Republici Srbiji 1961–2010*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 21.

kteře byly potomky silného poválečného ročníku.¹⁹⁷ Významná populační exploze, která v letech 2006–2012 dokonce předčila úmrtnost obyvatelstva, vyvrcholila kolem 2008, kdy na zemi dopadla hospodářská recese.

Obrázek 6. Vývoj porodnosti v letech 2000–2011¹⁹⁸

V Bosně a Hercegovině v důsledku války došlo k rapidnímu úbytku populace a poklesu porodnosti. Po skončení bojů se porodnost nakrátko opětovně zvýšila, načež se vrátila k dlouhodobému negativnímu trendu. Ve Federaci BaH se poválečná „konjunktura“ projevila v letech 1996–1998 s vrcholem v roce 1997¹⁹⁹, v Republice Srbské v letech 1997–2001 s maximem v roce 1999²⁰⁰. Ve Federaci BaH nastala ještě jedna vlna nárůstu porodnosti

¹⁹⁶ Zatímco roku 1989 v zemi žilo 35 561 cizinců, o dekádu později již 228 862 (+644 %). V letech 2000–2001 nastal mírný pokles, ale již roku 2002 jejich počet stoupl na 231 608 a v předkrizovém roce 2008 narostl na 437 565. Od té doby se počet cizinců pohybuje na hladině 425–436 000 (2012). Viz *Tab. 0102 Cizinci trvale a dlouhodobě žijící v České republice (bez azylantů)*. Český statistický úřad. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0102.pdf [vid. 15. února 2014]

¹⁹⁷ *1-6a Přirozený pohyb obyvatelstva na území České republiky v letech 1919–2009*. Český statistický úřad. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/D900349A1E/\\$File/4032100106a.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/D900349A1E/$File/4032100106a.pdf) [vid. 15. února 2014]

¹⁹⁸ [Česko] *Statistická ročenka České republiky 2012*. Praha: Český statistický úřad, 2012, s. 126. [Bosna] *Demografija 2011*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, s. 22. [Chorvatsko] *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, s. 110. [Srbsko] *Prirodno kretanje stanovništva u Republici Srbiji 1961–2010*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012, s. 21.

¹⁹⁹ *Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2007*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2007, s. 69. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/Sve%20G-2007.pdf> [vid. 5. června 2013]

²⁰⁰ *Statistički godišnjak Republike Srpske 2012*. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, novembar 2012. ISSN 2232–7312, s. 68. Dostupné z: <http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2012/Statisticki>

v letech 2007–2010 s vrcholem v roce 2008. Stav, kdy země přejde bod biologické reprodukce, v Republice Srbské nastal v roce 2000 a ve Federaci BaH nastane kolem roku 2015. Na celostátní úrovni je kontinuální úbytek patrný od roku 2009. Situace je v tomto ohledu mírně lepší v bosňáckých částech Federace BaH, než v chorvatských oblastech Federace BaH a v Republice Srbské.

Chorvatsko a Srbsko přišly o značnou část populace kvůli ozbrojenému konfliktu při rozpadu Jugoslávie, etnické čistky v sousedních republikách ale pokles obyvatelstva a s ní i natalitu částečně vykompenzovaly (do Chorvatska se v masovém měřítku začali stěhovat Chorvaté z Bosny a Hercegoviny, do Srbska se přemístili Srbové z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska). Chorvatsko od roku 1991 a Srbsko bez Kosova od roku 1992 se potýkají s úbytkem populace, který je vždy načas tlumen zvýšenou mírou porodnosti. V Srbsku obyvatelstva přibývalo jen díky vysoké natalitě Albánců, kteří po odtržení Kosova (fakticky roku 1999, formálně 2008) už nejsou v populaci významněji zastoupeni. V Srbsku byl poslední kladný výkyv porodnosti zaznamenán v letech 2001–2004 s maximem v roce 2003²⁰¹ a v Chorvatsku v letech 2008–2010 s vrcholem v roce 2009²⁰².

Jihoslovanské země se dlouhodobě potýkají i s fenoménem „odlivu mozků“. O jak masový jev se jedná, lze se jen stěží dopátrat. Neoptimističtější odhady hovoří o desítkách tisíc mladých a vzdělaných, kteří od roku 1990 opustili Srbsko, Chorvatsko a Bosnu a Hercegovinu. Jejich cílovou destinací byla především západní Evropa a Severní Amerika.²⁰³

S uvážením všech zjednodušení lze konstatovat, že čtveřice sledovaných republik roku 1990 vykročila ze stejného výchozího bodu; všeobecné parametry vzdělávacích soustav (mj. finanční, legislativní, demografické a ideologické) se více shodovaly, než odlišovaly. Ačkoli státy v průběhu dvou dekad prošly rozdílným politickým a ekonomickým vývojem, provedené školské reformy jednotlivé systémy nijak zásadně neoddálily. Česko, Bosna a Hercegovina, Chorvatsko a Srbsko (po roce 2000) měly, více nezávisle než společně, blízké představy a oče-

Godisnjak_2012_WEB.pdf [vid. 5. června 2013]

²⁰¹ *Prirodno kretanje stanovništva, 1999–2012*. Beograd, Republički zavod za statistiku. Dostupné z: <http://webrzs.stat.gov.rs> [vid. 15. února 2014]

²⁰² *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, 44. ISSN 1333-3305, s. 110. Dostupné z: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2012/sljh2012.pdf [vid. 16. února 2014]

²⁰³ *Visokoobrazovani mladi ljudi najviše napuštaju Srbiju i Bosnu i Hercegovinu*. [online článek] Dostupné z: <http://www.mojevijesti.ba/novost/165637/Visokoobrazovani-mladi-ljudi-najvise-napustaju-Srbiju-i-BiH> [vid. 16. února 2014]

kávání, a tím byla liberalizace, demokratizace, ekonomická prosperita a europeizace společnosti. Úspěchy vzdělávacích systémů proto byly determinovány úspěchy zemí jako celku – kde se dařilo státu, dařilo se i vzdělávání. Možnost opačného směru dlouho nebyla brána v potaz, školská transformace ji nakonec zohlednila, ale reálné dopady je možné očekávat až za desítky let. Nejbližší ideálu má prozatím Česko, kterému se všestranná přeměna zdařila nejméně bolestně – politická situace je zde nejstabilnější, HDP nejvyšší a nejméně podléhá výkyvům, integrace do euroamerických struktur je takřka hotová. Za ním následuje s výraznějším odstupem Chorvatsko. Srbsko prochází zlomovým obdobím, které mu dává možnost pokroku. Bosna Hercegovina po letech marného reformního úsilí ztratila vyhlídky na zlepšení.

Všechny uvedené vzdělávací soustavy prošly strukturálními změnami a kurikulárními reformami. Transformace školských systémů tím ale dokončena nebyla, stále nejasná zůstává otázka, kam mají v budoucnu směřovat a jak toho chtějí dosáhnout. Rozumí se samo sebou, že chtějí být výkonné, kvalitní a efektivní, tudíž srovnatelné s ekonomicky úspěšnými a politicky stabilními zeměmi světa. Vede ale k těmto ambiciózním cílům decentralizace, regionalizace, autonomizace, demokratizace a diverzifikace, anebo je lepší systém podřídít jednomu odpovědnému centru? Na dalším průběhu a konečném výsledku změn se jistojistě podepíše i současná vleklá hospodářská krize a vývoj společensko-politického klimatu.

Přílohy

Tabulka 11. Vybrané statistické údaje (2011) ²⁰⁴				
	Česko	BaH	Chorvatsko	Srbsko
Pracující ve službách v %	(2009) 58,3	(2008) 47,0	(2012) 69,0	(2010) 58,6
Pracující v průmyslu v %	(2009) 38,6	(2008) 32,6	(2012) 29,0	(2010) 19,5
Průměrný věk populace	(2011) 40,9	(2013) 40,4	(2011) 41,7	(2011) 41,6
Očekávaný věk dožití	(2011) 77,7	(2013) 76,1	(2011) 76,9	(2011) 74,2
Fertilita	(2011) 1,4	(2011) 1,2	(2011) 1,4	(2011) 1,4
Populace 0–14 let věku v %	(2011) 14,6	(2013) 14,0	(2011) 15,2	(2011) 15,8
Populace 15–24 let věku v %	(2011) 11,8	(2013) 13,0	(2011) 11,8	(2013) 11,9
Míra urbanizace v %	(2011) 73	(2010) 49	(2010) 58	(2010) 56
Gramotnost v %	(2011) 99	(2011) 98	(2011) 99	(2011) 98

Tabulka 12. Základní srovnání zemí podle mezinárodních indexů (2011)				
	Česko	BaH	Chorvatsko	Srbsko
HDP ²⁰⁵	20 580	4 754	14 435	5 964
HDI ²⁰⁶	0,865	0,733	0,796	0,766
FSI ²⁰⁷	42,4	80,9	57,3	74,4
CPI ²⁰⁸	4,4	3,2	4,0	3,3
IEF ²⁰⁹	70,4	57,5	61,1	58,0
GPI ²¹⁰	1,347	1,901	1,647	1,980
WPI ²¹¹	-5	19,5	23,33	29
DI ²¹²	8,19	5,24	6,73	6,33

²⁰⁴ Pro srovnání byly použity údaje americké agentury CIA ze sekce *The World Factbook*. Dostupné z <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html> [vid. 23. února 2014].

²⁰⁵ Hrubý domácí produkt per capita v amerických dolarech podle Světové banky a údajů OECD. Dostupné z <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> [vid. 20. února 2014]

²⁰⁶ Pokus o vyjádření kvality života (*Human Development Index*); na stupnici od 0 do 1, čím blíže jedné, tím lépe. *Human Development Report 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All*. New York: United Nations Development Programme, 2011. Dostupné z http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2011_en_summary.pdf [vid. 20. února 2014]

²⁰⁷ Pokus o vyjádření stability státu (*Failed States Index*); na stupnici od 0 do 100, čím blíže nule, tím lépe. Žebříček sestavuje organizace Fund for Peace a časopis Foreign Policy. Dostupné z: <http://ffp.statesindex.org/rankings-2011-sortable> [vid. 20. února 2014]

²⁰⁸ Pokus o vyjádření míry korupce (*Corruption Perceptions Index*); na stupnici od 0 do 10, čím blíže deseti, tím lépe. Žebříček sestavuje organizace Transparency International. Dostupné z: <http://www.transparency.org/cpi2011> [vid. 20. února 2014]

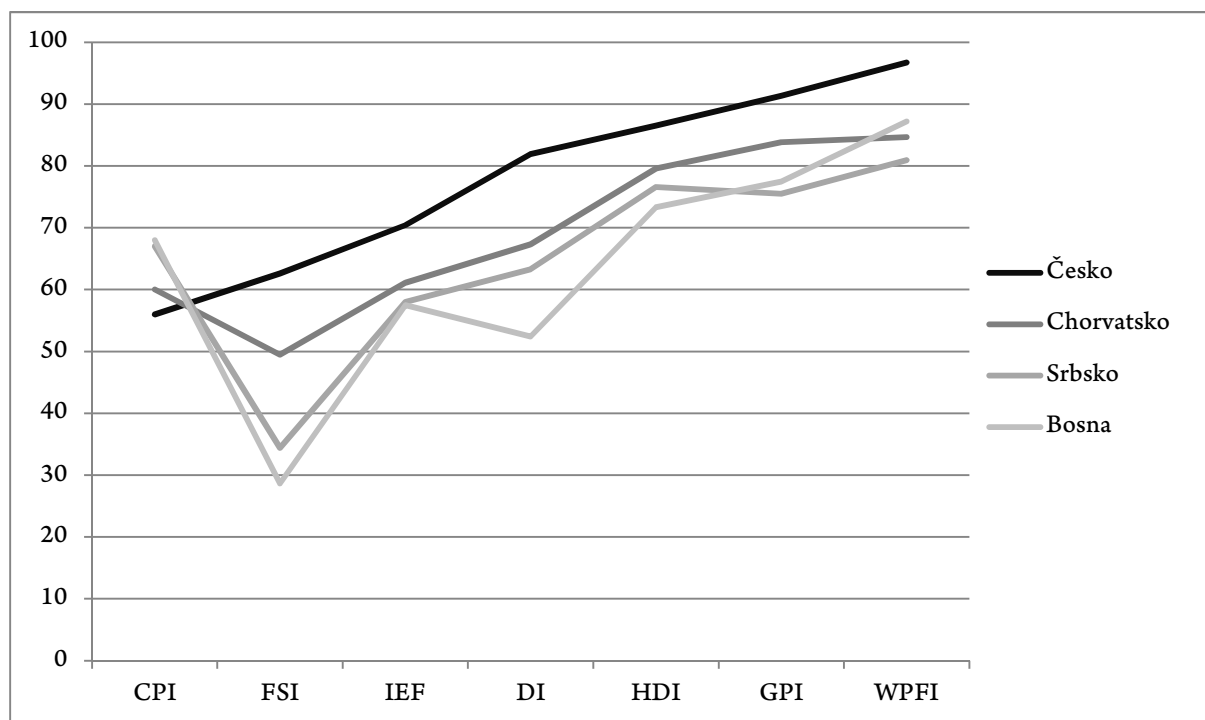
²⁰⁹ Pokus o vyjádření ekonomické svobody (*Index of Economic Freedom*); na stupnici od 0 do 100, čím blíže stu, tím lépe. Žebříček sestavuje organizace The Heritage Foundation and deník The Wall Street Journal. Dostupné z: http://thf_media.s3.amazonaws.com/index/pdf/2011/Index2011_Chapter6.pdf [vid. 20. února 2014]

²¹⁰ Pokus o vyjádření míry svobody (*Global Peace Index*); stupnice od 1 do 5, čím blíže jedné, tím lépe. Žebříček sestavuje organizace Institute for Economics and Peace. Dostupné z: <http://www.visionofhumanity.org/#page/indexes/global-peace-index/2011> [vid. 20. února 2014]

²¹¹ Pokus o vyjádření svobody tisku (*Worldwide Press Freedom Index*); na stupnici od -10 do 142, čím nižší číslo, tím lépe. Žebříček sestavuje organizace Reportéři bez hranic. Dostupné z: <http://en.rsrf.org/press-freedom-index-2011-2012,1043.html> [vid. 20. února 2014]

²¹² Pokus o vyjádření míry demokracie (*Democracy Index*); na stupnici od 0 do 10, čím vyšší číslo, tím lépe. Žebříček sestavuje organizace Economist Intelligence Unit. Dostupné z: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011 [vid. 20. února 2014]

Obrázek 7. Srovnání zemí podle mezinárodních indexů na stupnici do 100 % (2011)²¹³

Tabulka 13. Srovnání výsledků 15letých dětí v testech PISA²¹⁴

	matematická gramotnost			čtenářská gramotnost			přírodovědná gramotnost		
	2006	2009	2012	2006	2009	2012	2006	2009	2012
CZ	510	493	499	483	478	493	513	500	508
BH	-	-	-	-	-	-	-	-	-
HR	467	460	471	477	476	485	493	486	491
SR	435	442	449	401	442	446	436	443	445

²¹³ Pokus o vyjádření míry korupce (*Corruption Perceptions Index*), nestability státu (*Failed States Index*), ekonomické svobody (*Index of Economic Freedom*), míry demokracie (*Democracy Index*), kvality života (*Human Development Index*), míry svobody (*Global Peace Index*) a svobody tisku (*Worldwide Press Freedom Index*). Indexy byly upraveny tak, aby se mohly uplatnit na stupnici do 100 %. Vyjma indexu korupce a nestability státu platí, že čím více procent, tím pro danou zemi lépe. Jako zdroje posloužily přehledy států v jednotlivých indexech.

²¹⁴ Srbsko se účastní od roku 2003 a Chorvatsko od roku 2006. Dostupné z: <http://www.oecd.org/> [vid. 16. února 2014]

Tabulka 13. Stupně vzdělávací soustavy v Česku, Bosně a Hercegovině, Chorvatsku a Srbsku

věk/ročník		Česko	Federace BaH	Republika Srbská	Chorvatsko	Srbsko
3		Předprimární	Předprimární	Předprimární	Předprimární	Předprimární <i>povinný min. 6 měsíců</i>
4						
5						
6	1	Primární (1. stupeň)	Primární devítiletý <i>dobíhá osmiletý</i> tři triády	Primární devítiletý <i>do 2003 osmiletý</i> tři triády	Primární (1. stupeň)	Primární (1. stupeň)
7	2					
8	3					
9	4					
10	5					
11	6	Primární (2. stupeň)	Nižší sekundární <i>Gymnázia 2–4 roky</i>	Sekundární <i>Gymnázia 4 roky</i> <i>Odborné šk. 3–4 roky</i>	Primární (2. stupeň)	Primární (2. stupeň)
12	7					
13	8					
14	9					
15	10	Sekundární <i>Gymnázia 4 roky</i> <i>Odborné šk. 3–4 r.</i>	Vyšší sekundární <i>Gymnázia 4 roky</i>	Sekundární <i>Gymnázia 4 roky</i> <i>Odborné šk. 3–4 roky</i>	Sekundární <i>Gymnázia 4 roky</i> <i>Odborné šk. 3–4 roky</i> <i>Umělecké šk. 4 roky</i>	Sekundární <i>Gymnázia 4 roky</i> <i>Odborné šk. 3–4 roky</i>
16	11					
17	12					
18	13					
19	14	1. terciární (bakalářský)	Postsekundární <i>VOŠ 3 roky</i>	1. terciární (bakalářský)	1. terciární (bakalářský)	1. terciární (bakalářský)
20	15					
21	16					
22		2. terciární (magisterský)				2. terciární (magisterský)
23						
24		3. terciární (doktorský)				3. terciární (doktorský)
25						
26						

Vyobrazení úředních pravomocí v oblasti vzdělávání v Bosně a Hercegovině

Zdroje a prameny

Internetové zdroje

www.vlada.cz	Vláda České republiky
www.msmt.cz	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
www.mcp.gov.ba	Ministerstvo občanských věcí Bosny a Hercegoviny <i>Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine</i> - Odbor školství / Sektor za obrazovanje
www.bdcentral.net	Vláda Distriktu Brčko Bosny a Hercegoviny <i>Vlada Brčko distrikta Bosne i Hercegovine</i> - Odbor školství / Odjeljenje za obrazovanje
www.vladars.net	Ministerstvo školství a kultury Republiky Srbské <i>Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske</i>
www.fmon.gov.ba	Federální ministerstvo školství a vědy <i>Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke</i>
www.vladausk.ba	Vláda Unsko-sanského kantonu
www.zupanijaposavska.ba	Vláda Posávského kantonu
www.vladatk.kim.ba	Vláda Tuzlanského kantonu
www.zdk.ba	Vláda Zenicko-dobojského kantonu
www.bpkgo.ba	Vláda Bosensko-podrinského kantonu
www.sbk-ksb.gov.ba	Vláda Středobosenského kantonu
www.vlada-hnz-k.ba	Vláda Hercegovsko-neretvanského kantonu
www.vladazzh.com	Vláda Západohercegovského kantonu
www.ks.gov.ba	Vláda Kantonu Sarajevo
www.vladahbz.com	Vláda Kantonu 10
www.vlada.hr	Vláda Chorvatské republiky
www.mzos.hr	Ministerstvo vědy, školství a sportu <i>Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa</i>
www.srbija.gov.rs	Vláda Republiky Srbsko
www.mpn.gov.rs	Ministerstvo školství, vědy a technologického rozvoje <i>Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja</i>

www.aposo.gov.ba	Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH
www.hea.gov.ba	Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH
www.nuv.cz	Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků
www.psp.cz	České zákony v původním znění i s novelami
http://cadial.hidra.hr	Chorvatské zákony v původním znění i s novelami
www.bg.ac.rs/sr/univerzitet/zakoni.php	Vysokoškolské zákony v Srbsku v letech 1990–2000
www.czso.cz	Český statistický úřad, Česká republika
www.bhas.ba	Statistická agentura Bosny a Hercegoviny
www.fzs.ba	Federální statistický úřad, Federace Bosny a Hercegoviny
www.rzs.rs.ba	Republikový statistický úřad, Republika Srbská
www.dzs.hr	Státní statistický úřad, Chorvatská republika
http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/	Republikový statistický úřad, Republika Srbsko
http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp	Statistická ročenka školství, Česká republika

Sekundární literatura

- von BEYME, Klaus. *Parliamentary Democracy: Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789–1999*. New York, Macmillan Press, 2000. ISBN 978-0-312-22779-1.
- BRKIĆ, Milenko a BRKIĆ, Marko-Antonio. Dvije škole pod jednim krovom – od segregacije do koedukacije. In Ivan MARKEŠIĆ (ed.). *Hrvati u BiH: Ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*. Zagreb, Centar za demokraciju i pravo, 2010), s. 83–106.
- KORDIĆ, Ljiljana. Education in economic development of Western Balkans – analysis of strategic approaches. *Poslovna izvrsnost*. Zagreb, 2010, 4(1), s. 113–34. ISSN: 1846-3355. Dostupné z: <http://hrcak.srce.hr/file/91581> [vid. 20. února 2014]
- MADACKI, Saša, KARAMEHIĆ, Mia (ed.). *Dvije škole pod jednim krovom Studija o segregaciji u obrazovanju*. Sarajevo: Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu a Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije, 2012. Dostupné z: <https://docs.google.com/file/d/0B1ZsnC0XPfbmTXk0SGxxZTAzM0E/edit?pli=1> [vid. 15. února 2014]

PAPIĆ, Žarko (ed.). *International Support Policies to South-East European Countries. Lessons (Not) Learned in B-H*. Sarajevo: Müller, 2011.

RYCHLÍK, Jan, PERENČEVIĆ, Milan. *Dějiny Chorvatska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-885-3.

TRNKA, Kasim. Specifičnosti ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine. *Revus: Revija za evropsko ustavnost*. Kranj, Klub Revus, 2009, 11, s. 45–71. ISSN 1855-7112.

ŠESTÁK, Miroslav, TEJCHMAN, Miroslav, HAVLÍKOVÁ, Lubomíra, HLADKÝ, Ladislav, PELIKÁN, Jan. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-266-9.

Vládní a ministerské dokumenty

Česko

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (pro oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného a dalšího vzdělávání). Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2002. Dostupné z: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_5_1.pdf [vid. 12. února 2014]

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-ceske-republiky> [vid. 13. února 2014]

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/vzdelavani/DHDZCR_2007.zip [vid. 13. února 2014]

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR, 2011–2015. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2011. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/18688/download/> [vid. 13. února 2014]

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2011–2015. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2011. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/8812_1_1/download/ [vid. 13. února 2014]

Hlavní směry strategie vzdělávací politiky do roku 2020. Vstupní materiál do veřejné konzultace k přípravě Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/26624/download/> [vid. 13. února 2014]

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání – nakladatelství Tauris, 2001. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/VKav_200/Bila_Kniha_2001/bilakniha.pdf [vid. 11. února 2014]

Strategie celoživotního učení ČR. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Zalezitosti_EU/strategie_2007_CZ_web_jednostrany.pdf [vid. 13. února 2014]

Bosna a Hercegovina

Akcioní plan za djecu Bosne i Hercegovine 2002.–2010. Rada ministrů Bosny a Hercegoviny dokument schválila 18. 7. 2002.

Akcioní plan za djecu Bosne i Hercegovine 2011.–2014. Rada ministrů Bosny a Hercegoviny dokument schválila 13. 7. 2011. Dostupné z http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/Akcionni%20plan%20za%20djecu%202011%202014.pdf [vid. 17. února 2014]

Plan o provođenju privremenog sporazuma. 2002.

Privremeni sporazum o zadovoljavnju posebnih potreba i prava djece povratnika. 2002.

Mapa puta i plan aktivnosti za uključivanje bih u EU programe za cjeloživotno učenje i mladi u akciji, do 2013. godine. Rada ministrů Bosny a Hercegoviny ji schválila 24. 7. 2008. Dostupné: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/?id=640 [vid. 17. února 2014]

Reforma obrazovanja – Poruka građanima Bosne i Hercegovine. 21. 11. 2002. Dostupné z: http://www.unze.ba/download/ects/Reforma_obrazovanja.pdf [vid. 17. února 2014]

Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004.–2007. Dostupné z: http://www.dep.gov.ba/dokumenti_politika/srednjorocna_razvojna_strategija/default.aspx?id=133&langTag=bs-BA [vid. 15. února 2014]

Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za period 2007.–2013. godine. Rada ministrů Bosny a Hercegoviny dokument schválila 11. 4. 2007. Dostupné z:

http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/?id=702 [vid. 17. února 2014]

Strateški pravci razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Dostupné z: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/?id=699 [vid. 17. února 2014]

Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja 2008.–2015. Rada ministrů Bosny a Hercegoviny dokument schválila 3. 6. 2008. Dostupné z: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/strateski_doc/?id=283 [vid. 17. února 2014]

Zajednička strategija za modernizaciju osnovnoga i općega srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini - Bijeli papir. Říjen, 2003. godine. http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/white-paper-shared-modernisation-str-bih-hrv-t02.pdf [vid. 17. února 2014]

Chorvatsko

Eksperimentalni nastavni plan i program za osnovnu školu 2005./2006. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2005. Dostupné z: http://www.vlada.hr/hr/content/download/18293/219461/file/vodic_kroz_hnos.pdf [vid. 18. února 2014]

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2011. ISBN 978-953-6569-76-2.

Nacionalni program mjera za uvođenje obveznoga srednjoškolskog obrazovanja (Narodne novine, br. 71/2007). Dostupné z: <http://www.propisi.hr/print.php?id=6567> [vid. 18. února 2014]

Nastavni plan i program za osnovnu školu. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006. ISBN 953-6569-25-6. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14181> [vid. 18. února 2014]

Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2005. ISBN 953-6569-15-9. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14193> [vid. 19. února 2014]

Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2007. ISBN

978-953-6569-38-0. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14190> [vid. 18. února 2014]

Strateški okvir za razvoj 2006.–2013. Zagreb: Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova EU, 2006. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=15319> [vid. 18. února 2014]

Strateški plan 2011.–2013. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja, 2011. Dostupné z: http://www.iro.hr/userdocs/File/kljucni_dokumenti/IRO_Strateski_plan_11-13_hr.pdf [vid. 20. února 2014]

Strateški plan za razdoblje 2012.–2014. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2011. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=18602> [vid. 20. února 2014]

Vodič kroz hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2005. Dostupné z: <http://public.mzos.hr/lgs.axd?t=16&id=14196> [vid. 18. února 2014]

Srbsko

Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005–2010. godine. Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, 2005. Dostupné z: http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/60778/strategija_zaposljavanje_lat.zip [24. února 2014]

Strategija obrazovanja u Republici Srbiji do 2020. Godine. Beograd, Vláda Republike Srbije, s. 8. http://www.mpn.gov.rs/images/content/strategije/strategija_obrazovanje026_cyr.doc [vid. 16. února 2014]

Zákony a smlouvy

Česko

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních

Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol

Zákon č. 172/1990 Sb., o vysokých školách

Zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství

Zákon č. 258/1996 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách

č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

Bosna a Hercegovina

Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 39/2009)

Ustav Bosne i Hercegovine / Constitution of Bosnia and Herzegovina

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH, br. 1/1994)

Ustav Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 21/1992)

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, br. 18/2003)

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, br. 88/2007)

Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, br. 63/2008)

Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, br. 59/2007)

Sporazum o zajedničkom jezgru nastavnih planova i programa (Službene novine FBiH, br. 42/2003)

Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (Službeni glasnik BiH, br. 88/2007)

Chorvatsko

Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 56/1990)

Zakon o osnovnom školstvu (Narodne novine, br. 59/1990)

Zakon o srednjem školstvu (Narodne novine, br. 19/1992)

Zakon o visokim učilištima (Narodne novine, br. 96/1993)

Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi (Narodne novine, br. 10/1997)

Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, br. 123/2003)

Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (Narodne novine, br. 51/2000)

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, br. 87/2008)

Zakon o strukovnom obrazovanju (Narodne novine, br. 30/2009)

Srbsko

Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 1/1990)

Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 98/2006)

Zakon o visokom obrazovanju (Službeni glasnik RS, br. 76/2005)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS, br. 62/2003)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS, br. 172/2009)

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju (Službeni glasnik RS, br. 18/2010)

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS, br. 55/2013)

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS, br. 55/2013)

Ostatní dokumenty

Bosnia and Herzegovina 1996–1998 lessons and accomplishments... A report prepared for the may 1999 donors conference co-hosted by the European commission and the World bank.

Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/bosnia/documents/1996-98_lessons_and_accomplishments.pdf [vid. 15. února 2014]

Da li ograničenost vještina ograničava rast u Bosni i Hercegovini? Dokument Svjetske banke, april 2010. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/INTBOSNIAHERZ/Resources/DaLiOgranicenostVjestinaOgranicavaRastUBIHbos.pdf> [vid. 16. února 2014]

Izveštaj o radu istražne komisije za utvrđivanje trošenja donatorskih sredstava Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Istražna komisija za utvrđivanje trošenja donatorskih sredstava, 01-50-1-82-15/10, 2. 11. 2010. Dostupné z: https://www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/adhoc_komisije/default.aspx?id=22485&langTag=bs-BA&pril=b [vid. 15. února 2014]

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini. Upravljanje, finansiranje i rukovođenje Izveštaj Savjeta Evrope za Svjetsku banku. Strasbourg: Izveštaj Savjeta Evrope za Svjetsku banku, 10. 11. 1999, s. 21. Dostupné z: http://www.unze.ba/download/ects/Obrazovanje_u_BIH_1999_CoE.pdf [vid. 15. února 2014]

Podijeljene škole u Bosni i Hercegovini. Izveštaj o Istraživanju. Sarajevo: UNICEF BiH, decembar 2009. Dostupné z http://www.unicef.org/bih/ba/media_14091.html [vid. 15. února 2014]

Základní charakteristiky vývoje českého vzdělávacího systému mezi lety 1989–2009. Dostupné z:
http://info.edu.cz/cs/system/files/CVS_1989_2009.pdf [vid. 10. února 2014]

Statistické zdroje

Demografija 2011. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2012. ISSN 1840-104X. Dostupné z: <http://www.bhas.ba/tematskibilteni/demografija%20konacna%20bh.pdf> [vid. 17. února 2014]

Demografska statistika 15. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/stanovnistvo/Demografski_bilten_15.zip [vid. 14. února 2014]

Demografska statistika 2012. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012. ISSN 1512-5106. Dostupné z: http://www.fzs.ba/god_bilteni/Demografska%20statistika%202012.pdf [vid. 14. února 2014]

Dječji vrtiči i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 8. 6. 2012, 8.1.8. ISSN 1330-0350. Dostupné z: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2013/08-01-08_01_2013.htm [vid. 16. února 2014]

Education at a Glance 2012: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2012. ISBN 978-92-64-20104-0. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en> [vid. 16. února 2014]

Osnovne škole – kraj školske 2010./2011. godine i početak 2011./2012. godine. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 16. 12. 2011, 12.1. ISSN 1840-3478. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/saopcenja/2011/12.1.pdf> [vid. 15. února 2014]

Osnovne škole kraj šk. g. 2010./2011. i početak šk. g. 2011./2012. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 27. 4. 2012, 8.1.2. ISSN 1330-0350. Dostupné z: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/08-01-02_01_2012.htm [vid. 16. února 2014]

Osnovno obrazovanje 12: kraj 2010/2011. i početak 2011/2012. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/osnovno_obrazovanje/Osnovno_Obrazovanje_12.pdf [vid. 16. února 2014]

- Popis stanovništva, domaćinstava stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991: Etnička obilježja stanovništva, rezultati za republiku i po opštinama.* Sarajevo: Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, oktobar 1993. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/Dem/Popis/Etnicka%20obiljezja%20stanovnistva%20bilten%20233.pdf> [vid. 14. února 2014]
- Predškolsko obrazovanje 5: Predškolsko obrazovanje školske godine 2007/2008–2011/2012.* Drugo, izmijenjeno izdanje. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/predskolsko_obrazovanje/Predskolsko_Obrazovanje_br.5_Drugo_Izdanje.pdf [vid. 16. února 2014]
- Prirodno kretanje stanovništva u Republici Srbiji 1961–2010.* Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012. ISBN 978-86-6161-019-6. Dostupné z: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/61/08/Prirodno_kretanje_stanovnistva_1961-2010.pdf [vid. 16. února 2014]
- Srednje obrazovanje 11: kraj 2010/2011. i početak 2011/2012.* Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/srednje_obrazovanje/Bilten_Srednje_Obrazovanje_11_WEB.pdf [vid. 16. února 2014]
- Srednje škole kraj šk. g. 2010./2011. i početak šk. g. 2011./2012.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 20. 4. 2012, 8.1.3. ISSN 1330-0350. Dostupné z: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/08-01-03_01_2012.htm [vid. 16. února 2014]
- Srednje škole – školska godina 2011/2012.* Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 17. 4. 2012, 63/12.
- Srednje škole – kraj školske 2010./2011. godine i početak 2011./2012. godine.* Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 16. 1. 2012, 12.2. ISSN 1840-3478. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/saopcenja/2011/12.2.pdf> [vid. 16. února 2014]
- Srednjoškolsko obrazovanje u Republici Srbiji početak školske 2011/2012. godine.* Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012, 551. ISSN 0354-3641. Dostupné z: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/68/16/SB_551-Obrazovanje_2011-2012.pdf [vid. 16. února 2014]
- Statistická ročenka České republiky 2012.* Praha: Český statistický úřad, 2012. ISBN 978-80-250-2253-5. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A6004C2345/>

- \$File/000112.pdf [vid. 16. února 2014]
- Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2007.* Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2007. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/Sve%20G-2007.pdf> [vid. 5. června 2013]
- Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2009.* Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2009. ISSN 1029-8002. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/Statisticki%20godisnjak%202009.pdf> [vid. 5. června 2013]
- Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2012.* Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: <http://www.fzs.ba/Godisnjak2012.pdf> [vid. 5. června 2013]
- Statistički godišnjak Republike Srbije 2012.* Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012. ISSN 0351-4064. Dostupné z: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2012/pdf/G20122007.pdf> [vid. 16. února 2014]
- Statistički godišnjak Republike Srbije 2013.* Beograd: Republički zavod za statistiku, 2013. Dostupné z: <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/27/31/16Obrazovanje.pdf> [vid. 2. března 2014]
- Statistički godišnjak Republike Srpske 2012.* Banja Luka: Republički zavod za statistiku, novembar 2012. ISSN 2232-7312. Dostupné z: http://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2012/StatistickiGodisnjak_2012_WEB.pdf [vid. 5. června 2013]
- Statistički kalendar Republike Srbije 2012.* Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012. ISSN 1820-6794. Dostupné z: http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/63/60/STATISTICKI_KALENDAR_RS_2012.zip [vid. 16. února 2014]
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2012, **44**. ISSN 1333-3305. Dostupné z: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2012/sljh2012.pdf [vid. 16. února 2014]
- Statistika obrazovanja od kraja 2007./2008. do početka 2011./2012. školske godine.* Brčko: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 12. 12. 2011., **10(14)**. Dostupné z: [http://www.bhas.ba/publikacijebd/2012/BRC_2012_001_EDU%20\(Repaired\).pdf](http://www.bhas.ba/publikacijebd/2012/BRC_2012_001_EDU%20(Repaired).pdf) [vid. 17. února 2014]
- Statistika obrazovanja.* Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 31. 5. 2012, **7(1)**. Dostupné z: http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/EDU_2011_001_01-bh.pdf [vid. 5. června 2013]

Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak. g. 2011./2012. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske 19. 10. 2012, 8.1.7. ISSN 1330-0350. Dostupné z: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/08-01-07_01_2012.htm [vid. 16. února 2014]

Visoko obrazovanje 9. Banja Luka: Republički zavod za statistiku, 2012. Dostupné z: http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/visoko_obrazovanje/Bilten_Visoko_Obrazovanje_9.pdf [vid. 16. února 2014]

Učenici osnovnih škola u Republici Srbiji po opštinama, početak 2011/2012. školske godine. Ispravljeno izdanje. Beograd: Republički zavod za statistiku, 30. 3. 2012. ISSN 0353-9555. Dostupné z: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/62/52/dd10032012.pdf> [vid. 16. února 2014]

Upisani studenti na visokoškolskim ustanovama školska 2011./2012. godina. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku, 16. 1. 2012, 12.3. ISSN 1840-3478. <http://www.fzs.ba/saopcenja/2012/12.3k.pdf> [vid. 16. února 2014]

Ustanove za decu predškolskog uzrasta 2011/2012. školska godina. Beograd: Republički zavod za statistiku, 20. 4. 2013. ISSN 0353-9555. Dostupné z: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/64/83/101dd20.pdf> [vid. 16. února 2014]

Kvalifikační práce

KURIĆ, Ajser. *Dvě školy pod jednou střechou.* Magisterská diplomová práce. Brno, 2011. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

MATKOVIĆ, Teo. *Obrasci tranzicije iz obrazovnog sustava u svijet rada u Hrvatskoj.* Doktorská práce. Zagreb, 2011. Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet.

ZOVKO, Ana. *Hrvatski i slovenski odgojno-obrazovni sustav od kraja 20. stoljeća do danas.* Osijek, 2010. Magisterská diplomová práce. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.